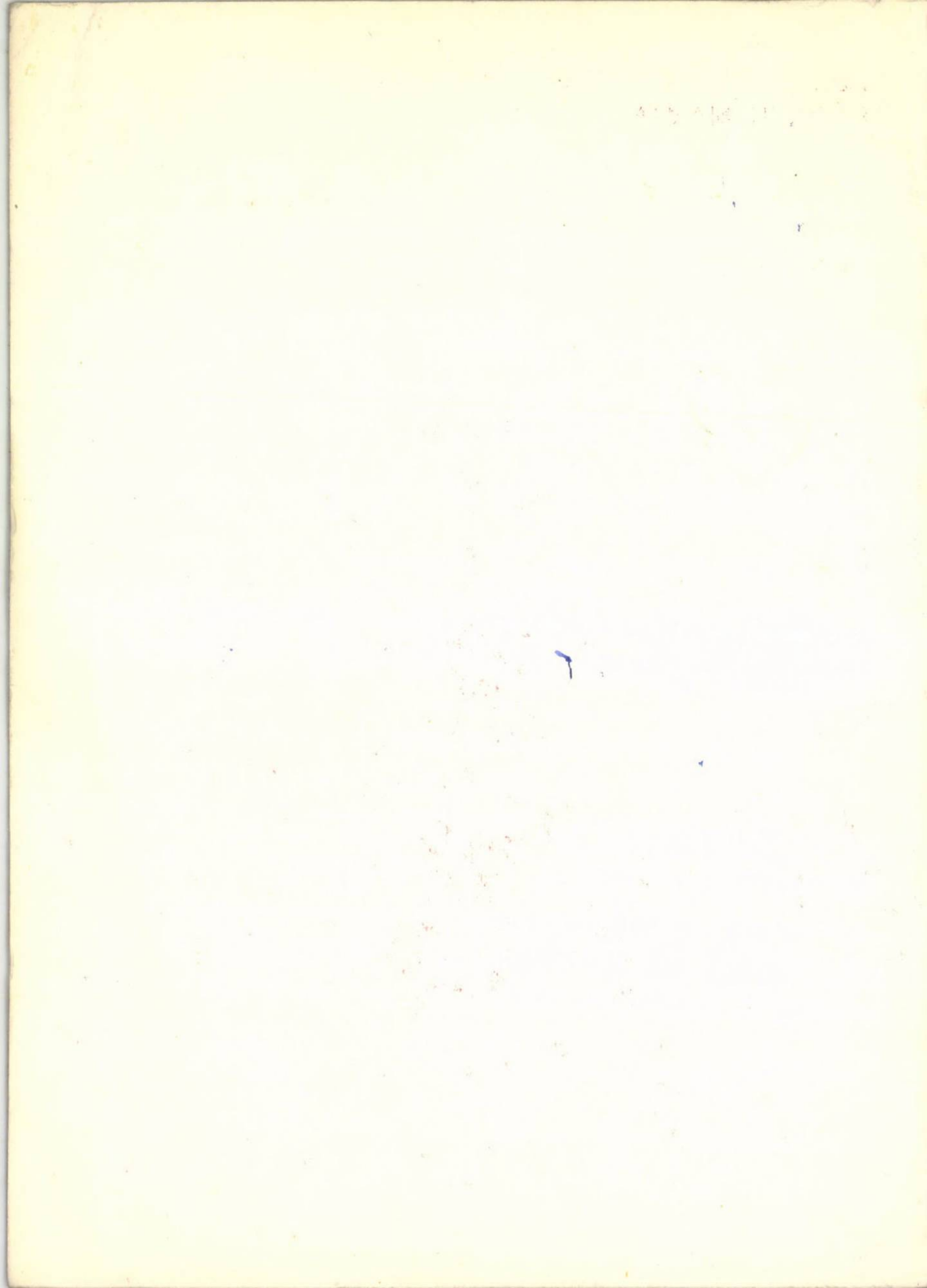
MARIA
MANOLIU MANEA

SISTEMATICA SUBSTITUTELOR DIN ROMÂNA CONTEMPORANĂ STANDARD

Editura
Academiei
Republicii
Socialiste
România

MARIA MANOLIU MANEA

SISTEMATICA SUBSTITUTELOR DIN ROMÂNA CONTEMPORANĂ STANDARD

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
București — 1968

SUMAR

Partea întîi
INVENTARUL DE INVARIANTE

Partea a doua

STRUCTURA SEMANTICĂ A SUBSTITUTELOR

Partea a treia

STRUCTURA DE SUPRAFAŢĂ

Partea a patra

SISTEMATICA

SOMMAIRE

Deuxième partie

LA STRUCTURE SÉMANTIQUE DES SUBSTITUTS

Troisième partie

LA STRUCTURE DE SURFACE

Quatrième partie

LA SYSTÉMATIQUE

BIBLIOGRAFIE

1. Academia R. P. R., *Gramatica limbii române*, ediţia a II-a revăzută şi adăugită I—II, Bucureşti, 1963.

2. ALARCOS LLORACH, EMILIO, *Gramática estructural, (según la escuela de Copenhague y con especial atención a la lengua española)*, Madrid, 1951.

3. ARRIVÉ, M., *Encore les indéfinis*, în „Le français moderne" 2/1962.

4. BAHNER, W., *Observaţii asupra metodelor actuale de cercetare a vocabularului*, în „Limba română", 1961, p. 19 şi urm.

5. BARRENECHEA, ANA MARIA, *El pronombre y su inclusión en un sistema de categorías semánticas*. „Filología", año VIII, 1962, nr. 1—2. *Homenaje a Maria Rosa Lida de Malkiel*, Universidad de Buenos Aires, Facultad de filosofía y letras. Instituto de filología y literaturas hispánicas „Dr. Amado Alonso", p. 241—272.

6. BASSOLS DE CLIMENT, S. MARIANO, *Sintaxis latina*, I, Madrid, 1963.

7. BENVENISTE, E., *La nature des pronoms*, în „For Roman Jakobson", La Haye, 1965.

8. BIDU, ANGELA, *Schiţă de sistem al pronumelor demonstrative cu exemplificare pe un text din secolul al XVII-lea* (*Cazania* lui Varlaam), în „Studii şi cercetări lingvistice", XIV, 1963, 4.

9. BRONDAL, VIGGO, *Essais de linguistique générale*, Copenhague, 1943.

10. Idem, *Les parties du discours*, Copenhague — Munksgaard, 1948.

11. BYCK, J., *Despre cîteva pronume personale din limba română*, în „Cum vorbim" III, 1951.

12. CAPIDAN, TH., *Meglenoromânii, Istoria şi graiul lor*, vol. I—II, Bucureşti, 1925.

13. Idem, *Aromânii, Dialectul aromân*, Bucureşti, 1932.

14. CARPENTER, FRIES, CH., *The structure of english. An Introduction of the construction of english sentences*, New York [1952].

15. CAZACU, BORIS, *Remarques sur l'emploi des adjectifs possessifs en roumain*, în „Bulletin linguistique", XV, 1947.

16. CHOMSKY, NOAM, *Syntactic Structures*, The Hague, 1957.

17. Idem, *Aspects of the Theory of Syntax*, Cambridge Mass., 1965.

18. CÎMPEANU, E., *Statistica pronumelor în poeziile lui M. Eminescu*, în „Cercetări de lingvistică" Cluj, VI, 1961.
19. COSERIU, EUGENIO, *Teoría del lenguaje y lingüística general*, Madrid, 1942.
20. Idem, *Pour une sémantique diachronique structurale*, în „Travaux de linguistique et de littérature", II, 1964.
21. COTEANU, ION, *Despre poziția articolului în limba română*, în „Studii și cercetări lingvistice", VII, 1956; vezi și XVI, 1965.
22. Idem, *Contribuții la teoria articolului*, în „Studii și cercetări lingvistice", IX, 1958.
23. Idem, *Schiță a declinării numelui în româna comună. Declinarea articulată*, în „Studii și cercetări lingvistice" XV, 1964.
24. DENSUSIANU, OVID, *Istoria limbii române*, I—II, Ediție îngrijită de J. Byck, București, 1961.
25. DIACONESCU, PAULA, *Numărul și genul substantivului românesc*, în „Studii și cercetări lingvistice", XV, 1964.
26. Idem, *Aspecte ale declinării cu articol definit în limba română*, în „Studii și cercetări lingvistice", XVI, 1965.
27. DIMITRESCU-NICULESCU, FLORICA, *Observations sur le système des déictiques de la langue roumaine, (L'aspect synchronique du problème)*, în *Recueil d'études romanes*, București, 1959.
28. DUBOIS, JEAN, *Grammaire structurale du français. Nom et pronom*, „Langue et langage", Larousse [Paris] 1965.
29. Idem, *Grammaire structurale du français. Le verbe*, „Langue et langage", Larousse, [Paris] 1967.
30. ERNOUT, A., *Morphologie historique du latin*, Paris, 1935.
31. FREUDENTHAL, HANS, *Toward a cosmic language*, Yale Scient. Mag., vol. 35, 1960, nr. 3.
32. GAMILLSCHEG, E., *Zum romanischen Artikel und Possesivpronomen*. Sitzungsberichte der preuss. Akademie der Wissenschaften, Phil. — Hist. Klasse, XXVII, 1936.
33. GARCIA HOZ, V., *Vocabulário usual, vocabulário común y vocabulário fundamental. Determinación y análisis de sus factores*. Madrid, 1953.
34. GLEASON, A. H., *An Introduction to Descriptive Linguistics*, New York, 1955.
35. GOLOPENȚIA-ERETESCU, SANDA, *Structura de suprafață și structura de adîncime*, în „Probleme de lingvistică generală", vol. V, 1967.
36. GRAUR, AL., *Notes sur l'emploi enclitique des adjectifs possessifs en roumain*, în „Bulletin linguistique", XIII, 1945.
37. Idem, *A propos de l'article postposé*, în „Romania", LV, 1929; cf. și „Bulletin linguistique", V.
38. Idem, *Notes sur l'article postposé en roumain*, în *Mélanges linguistiques*, Paris — București, 1934; *De nouveau sur l'article postposé en roumain*, în „Revue roumain de linguistique, XII", 1967.

39. GREIMAS, JEAN, *Analyse du contenu. Comment définir les indéfinis?*, în „Etudes de linguistique appliquée", Besançon — Paris, 1963.
40. Idem, *Sémantique structurale* (*Recherche de méthode*), „Langue et langage", Larousse [Paris, 1966].
41. GREVISSE, MAURICE, *Le bon usage*, Gembloux (Belgique), 1961.
42. GREENBERG, JOSEPH H., *Essays in Linguistics*, The University of Chicago Press, ed. IV, 1963.
43. GUILLAUME, GUSTAVE, *Le problème de l'article et sa solution dans la langue française*", Paris, 1919.
44. GUIRAUD, PIERRE, *Problèmes et méthodes de la linguistique statistique*, 1959.
45. GUȚU ROMALO, V., *Unele valori ale articolului în limba română actuală*, în *Omagiu lui Iorgu Iordan*, București, 1958.
46. Idem, *Un procedeu distribuțional de delimitare a paradigmelor*", în „Studii și cercetări lingvistice, XV, 1964.
47. HARRIS, ZEELIG Z., *Co-occurrence and transformation in linguistic structure*, în „Language", 33, 1957.
48. Idem, *Methods in Structural Linguistics*, Chicago, 1960, ed. IV.
49. HILL, ARCHIBALD A., *Introduction to Linguistics Structures: From Sound to Sentence in English*, New York, 1958.
50. HINCHA, GEORG, *Endocentric Vs Exocentric Constructions*, în „Lingua", X, 1961, p. 267 și urm.
51. HJELMSLEV, L., *Principes de grammaire générale*, Kobenhavn, 1928.
52. Idem, *Prolegomena to a theory of language*, Baltimore, 1955.
53. Idem, *Dans quelle mesure les significations des mots peuvent-elles être considérées comme formant une structure?*, în „Reports for the eight international Congress of Linguists", Oslo, 1957.
54. Idem, *La nature du pronom*, în „Travaux du Cercle linguistique de Copenhague", XII, 1959.
55. HOLT, JENS, *Relational semantik* (*Pleremik*), Copenhaga, 1946, *Acta Iutlandica*, XVIII.
56. HYMES, D. H., *Positional Analysis of categories*, în „Word", 1955, 11 nr. 1.
57. ILIESCU, MARIA—MACARIE, LILIANA, *Aspects de l'évolution syntaxique du génitif et du datif en latin tardif*, în „Revue roumaine de linguistique", IX, 1964.
58. IORDAN, IORGU, *Limba română contemporană*, ediția a II-a, București, 1956.
59. IORDAN, IORGU—GUȚU ROMALO, VALERIA—NICULESCU, ALEXANDRU, *Structura morfologică a limbii române contemporane*, București, 1967.
60. IORDAN, IORGU — MANOLIU, MARIA, *Introducere în lingvistica romanică*, București, 1965.
61. JAKOBSON, ROMAN— HALLE, MORRIS, *Fundamentals of Language*, Chicago, 1956.
62. JAKOBSON, ROMAN, *Essais de linguistique générale*; traduit et préfacé par Nicolas Ruwet [Paris, 1963].

63. JESPERSEN, OTTO, *Language*.

64. JUILLAND, ALPHONSE — EDWARDS, M. H. — JUILLAND ILEANA, *Frequency Dictionary of Rumanian Words*, London — The Hague — Paris, 1965.

65. KATZ, JERROLD J., — FODOR, JERRY A., *The Structure of a Semantic Theory*, în ,,Language", 39, 1963.

66. KATZ, JERROLD J., — POSTAL, PAUL M., *An Integrated Theory of Linguistics Descriptions*, 1964, ed. a II-a, 1965. Research Monograph Nr. 26. The M.I.T. Press, Cambridge, Massachusetts.

67. LEES, ROBERT B., *The Grammatical Basis of Some Semantic Notions*, ,,Proceedings of the 11th Annual Round Table Conference, The Institute of Languages and Linguistics, Monograph Nr. 11", Georgetown University, Washington, 1961.

68. MITTERAND, HENRI, *Grammaire française, Observations sur la linguistique appliquée*, Besançon — Paris, II, 1963.

69. MARCUS, SOLOMON, *Un criteriu contextual de clasificare a cuvintelor (cu aplicație la adjectivele din limba română)*, în ,,Studii și cercetări lingvistice", XIII, 1962, P. 177—189.

70. Idem, *Lingvistica matematică*, ed. a II-a, București, 1966.

71. MARCUS, S. — NICOLAU, ED., — STATI, S., *Introducere în lingvistica matematică*, București, 1966.

72. MAROUZEAU, J., *L'ordre des mots en latin*, Paris, 1953.

73. JOOS, MARTIN, *Readings in Linguistics. The development of descriptive Linguistics in American Science*, Washington, 1925.

74. MARTINET, ANDRÉ, *Elements de linguistique générale*, Paris, 1960.

75. Idem, *De la variété des unités significatives*, în ,,Lingua", XI, 1962.

76. MATORÉ, G., *Les méthodes modernes de la sémantique descriptive*, în *Lexicologie et lexicographie française et romanes* (Colloques internationaux du centre national de la recherche scientifique, Strasbourg, 12—16 nov. 1957), 1961.

77. MEILLET, A., *Esquisse d'une histoire de la langue latine*, Paris, 1928.

78. Idem, *Dictionnaire étymologique de la langue latine, Histoire des mots*, Paris, 1932.

79. NICULESCU, AL., *Lexical și gramatical în exprimarea pronominală a reverenței*, în *Omagiu lui Alexandru Rosetti*, 1965.

80. NICULESCU, AL. — ROCERIC, AL., *Pronumele* **dînsul** *în limba română*, în ,,Studii și cercetări lingvistice", VIII, 1957.

81. POSTAL, PAUL, *Constituent Structure*, ,,International Journal of American Linguistics", Publication 30 of ,,Indiana University Research Center in Anthropology, Folklore and Linguistics", Bloomington, Ind., 1964.

82. POTTIER, BERNARD, *Introduction à l'étude de la philologie hispanique*, Bordeaux — Paris, 1958.

83. Idem, *Systématique des éléments de relation*, Paris, 1962.

84. Idem, *Vers une sémantique moderne*, ,,Travaux de linguistique et de littérature", publiés par le Centre de philologie et de littérature romane de l'Université de Strasbourg, VI, 1964, nr. 1, p. 107—137.

85. PRIETO, J. LUIS, *Figuras de la expresión y figuras del contenido*, în ,,Miscelánea homenaje a André Martinet. Estructuralismo e historia", I.

86. PROCOPOVICI, A., *Din istoria pronumelui în limba românească*, ,,Revista filologică", I, 1927.

87. Idem, **Ipse** *și pronumele românesc al identității*, ,,Revista filologică", I, 1927.

88. PUȘCARIU, S., *Limba română*, vol. I, București, 1940.

89. ROSETTI, AL., — BYCK, J., *Gramatica limbii române*, ed. a II-a, 1945.

90. ROSETTI, ALEXANDRU, *Le mot, Esquisse d'une théorie générale*. Deuxième édition, revue et augmentée, București, 1947.

91. SAUVAGEOT, AURELIEN, *Français écrit, français parlé*, Paris, 1962.

92. SEIDEL, EUGEN, *Zu den Funktionen des Artikels* (*vorzugsweise an rumänischen, französischen, englischen und deutschen Material mit einem Excurs über das tschechische*), ,,Bulletin linguistique", Paris — București, VIII, 1940, p. 16 și urm.

93. STATI, SORIN, *Teorie și metodă în sintaxă*, București, 1967.

94. STOLZ, F., und SCHMALZ, I. H., *Lateinische Grammatik*. In 5. Aufl. völlig neubearb von Manu Leumann und I. B. Hofmann, München, 1928.

95. TESNIÈRE, LUCIEN, *Eléments de sintaxe structurale*, Paris, 1959.

96. TOGEBY, KNUD, *Qu'est-ce qu'un mot?* ,,Travaux du Cercle linguistique de Copenhague", V, 1949, p. 97—111.

97. TOMA, PAVEL, *Morfologia pronumelui personal în română*, în ,,Studii și cercetări lingvistice", XIV, 1963.

98. TOMMASEO — BELLINI, *Dizionario della lingua italiana*, Torino — Neapole, 1869.

99. TRNKA, B., *On the Morphological classification of Word*, ,,Lingua", XI, 1962.

100. ULLMANN, STEPHAN, *Descriptive Semantics and Linguistic Thypology*, în ,,Word", IX, 1953.

101. VASILIU, EMANUEL, *Fonologia limbii române* [București, 1965].

102. Idem, *Case and emphasis of the pronom in rumanian*, în ,,Philologica Pragensis, Praha, VII, 1964.

103. WEINREICH, URIEL, *On the Semantic Structure of language*, ,,Universals of Language", J. H. Greenberg, editor, The M. I. T. Press, Cambridge, Massachusetts.

104. WELS, RULLON S., *Immediate Constituents*, ,,Language", 23, 1947.

105. YVON, HENRI, *Articles ou pronom*, ,,Le français moderne", XVII, 1949, p. 251—264; XVIII, 1950, p. 17—91; 247—258.

CC$_2$ = Diaconul Coresi, *Carte de învățătură* (1581), publicată de Sextil Pușcariu și Alexie Procopovici, I, București, 1914.

CP, UND = Camil Petrescu, *Ultima noapte de dragoste, întîia noapte de război*, București, 1955.

EB, SN = Eugen Barbu, *Șoseaua Nordului*, București, 1965.

Eminescu = M. Eminescu, *Poezii*, ediție îngrijită de Perpessicius, București, 1958.

IG, GP = Ion Gavăt, *Geologia petrolului și a gazelor naturale*, București, 1964.

LR, R = Liviu Rebreanu, *Răscoala*, București, 1957.

MS, NP = Mihail Sadoveanu, *Nicoară Potcoavă*, București, 1952.

Peregrinatio = *Silviae vel potius Aetheriae Peregrinatio ad loca sancta*, herausgegeben von Heraeus, Heidelberg, 1908.

Partea întîi

INVENTARUL DE INVARIANTE

CAPITOLUL I

PRONUME — SUBSTITUTE — ECONOMIZATORI

În mai toate gramaticile, definiţia pronumelui nu indică de fapt decît genul proxim (pronumele se substituie numelui, apare în aceleaşi contexte).

De cele mai multe ori, diferenţa dintre nume şi pronume este privită ca un fapt de la sine înţeles, axiomatic, care nu trebuie dovedit. Într-adevăr, dacă se compară fiecare categorie de pronume cu numele, deosebirile se pot descoperi uşor. Este destul de greu însă să se găsească o caracteristică generală, comună, în baza căreia diversele categorii de pronume să poată fi grupate în aceeaşi clasă, opusă celei nominale [1].

În unele lucrări se încearcă o delimitare a pronumelor prin argumente de natură morfologică. De pildă, A. Ernout susţine că în limba latină flexiunea pronominală trebuie considerată ca fiind diferită de cea nominală, întrucît include formanţi de gen, număr şi caz proprii (*e* pentru masculin nominativ singular : *ille*, *ipse*, *iste* ; *-ius* la genitiv singular ; *-ī* la dativ singular) şi prezintă sincretisme caracteristice (sincretismul genurilor la genitiv-dativ) [**30**, p. 127—128]. Aceste trăsături paradigmatice nu sînt însă suficiente pentru a defini pronumele — în genere — aşa cum apar ele delimitate în gramaticile tradiţionale, deoarece nu se regăsesc la toate pronumele (de pildă, la cele personale). În ultima ediţie a *Gramaticii limbii române* (I, p. 135) definiţia pronumelui aminteşte şi despre capacitatea de a avea flexiune. Şi în acest caz, clasa definită prin extensie (enumerare)

[1] Istoria definiţiilor pronumelui, de la Aristotel la Jakobson, a fost destul de recent scrisă [5]. De aceea nu amintim aici decît liniile ei principale şi ne oprim numai la rezultatele obţinute în ultimul deceniu, rezultate care ne-au condus, într-o anumită măsură, la definiţiile propuse în lucrarea de faţă.

nu corespunde clasei definite prin intensie (*ceva*, *nimic*, *ce* nu au flexiune).

Nu au lipsit nici aprecierile de ordin cantitativ. Pronumele — ca şi morfemele gramaticale — intră într-o clasă cu un număr relativ redus de membri, dar care apar cu frecvenţă mare. În spaniolă, franceză, română, engleză, de pildă, pronumele încep să apară în listele de frecvenţă din rîndul 7 [2] [**83**, p. 94—96]. Ca orice apreciere cantitativă, rangul ne semnalează o ierarhie în cadrul căreia delimitările calitative se pot efectua numai cu ajutorul unor criterii exterioare. Pentru a spune, de pildă, că unităţile dintre rangurile 1 şi 6 sînt prepoziţii, cele dintre 7 şi 10 pronume ş.a.m.d., este nevoie de o anumită justificare, evident de ordin exterior numărului.

În ultimii 15 ani au apărut unele încercări de a defini pronumele cu ajutorul unor concepte structurale, ca, de pildă, relaţiile omoplane — paradigmatice şi sintagmatice — sau raporturile eteroplane între mesaj şi cod [**62**], între semnificaţie şi lumea obiectelor desemnate [**5**].

1. RAPORTURI OMOPLANE LINGVISTICE

1.1. CRITERII PARADIGMATICE

Gramaticile moderne au pus în circulaţie termenul de substitut, menit adeseori să elimine pe acela de pronume.

La prima vedere, sîntem tentaţi să credem că este vorba de o simplă schimbare de termeni. Ch. Carpenter Fries, de pildă, foloseşte noua denumire pentru secvenţele cuprinse de obicei în categoria pronumelui, fără a o defini [**14**, p. 119—122]. B. Pottier extinde termenul de substitut de la locţiitorii numelui la orice secvenţă care ţine locul unei părţi de vorbire, indiferent dacă este vorba de nume, adjectiv sau verb (de pildă, *le* din *ce garçon est bien élevé*; *son frère* l'*est moins* este substitut al adjectivului *élevé* [**83**, p. 75 şi urm.]).

[2] Van der Beke, *French Word Book*, New York, 1929; V. Garcia Hoz, *Vocabulário usuál, vocabulário común y vocabulário fundamental. Determinación y análisis de sus factores*, Madrid, 1953; Alphonse Juilland, P.M.H. Edwards, Ileana Juilland, *Frequency Dictionar of Rumanian Words*, 1965, London, The Hague, Paris.

Atît la Fries cît și la Pottier, conceptul de substitut păstrează din definiția tradițională a pronumelui caracterul paradigmatic al relației față de nume (substitutul, la fel cu pronumele, se „substituie" numelui).

Tot în baza unei relații paradigmatice, deși sub formă distribuțională, sînt definite și pro-morfemele din teoria lui Zellig S. Harris [47, § 2.6]. Acestea se împart în mai multe subclase : pro-nume, pro-adjective, pro-verbe și chiar pro-fraze. Fiecare dintre unitățile unei subclase poate să apară în contextele tuturor unităților care aparțin clasei de morfeme corespunzătoare, dar nu și invers. (Astfel, pronumele se poate combina cu orice ve care admite un nume, dar nu orice nume se poate combina cu orice verb care este admis în vecinătatea unui pronume : de pildă, se poate spune *acesta aleargă*, *acesta se bea* ; *copilul aleargă*, *laptele se bea*, dar nu * *laptele aleargă*, * *copilul se bea*.)

Această condiție se bazează pe premisa falsă că totalitatea contextelor substituitului este inclusă în totalitatea contextelor substitutului ; or, cele două clase de contexte sînt numai echipolente, se întretaie : cf. *Un* **copil** *vorbește* — * *Un* **el** *vorbește* ; *Cine se scoală de dimineață ajunge departe* — * **Ion** *se scoală de dimineață ajunge departe*.

În *Partea a treia*, *cap. I*, § 2 am obținut mai multe clase de substitute cu ajutorul analizei în constituenți imediați. Relațiile de substituție care se pot degaja cu ajutorul acestui tip de analiză transformă clasa substitutelor (și chiar cea a pronumelor) într-o s u m ă și nu într-o i e r a r h i e de clase, deoarece nu pune în lumină nici o trăsătură generală, comună, prin care substitutele (pronumele) să se poată deosebi de substituiți.

1.2. CRITERII SINTAGMATICE

Raporturile sintagmatice luate în considerare în vederea delimitării pronumelor de nume se pot împărți, la rîndul lor, în două mari subgrupe :

(a) raporturi față de vecinătățile apropiate

și

(b) raporturi față de substituit (exprimat adesea la distanțe destul de mari).

1.2.1. O definiție distribuțională a pronumelui românesc. L. Hjelmslev caracterizează pronumele prin incapacitatea de a se combina cu articolul, dat fiind că acesta din urmă este inclus ca „morfem convertit" în semnificația primului [54, p. 193 și urm.].

Forme românești ca *dînsul*, *altul*, *unul* nu sînt decît în aparență articulate. Din punctul de vedere al limbii române contemporane $-ul_1$, din *dînsul* nu poate fi considerat articol, deoarece nu are aceeași distribuție cu $-ul_2$ din combinațiile substantivale (*copilul*, *pomul* etc.). Aceeași observație se poate face și despre a_1 (din *dînsa*), (*e*)*le* (din *dînsele*), i_1 (din *dînșii*), în comparație cu a_2 (din *casa*, *mama*), i_2 (din *pomii*) etc. Morfemele finale din *dînsul*, *dînsa*, *dînsele* nu pot fi înlocuite prin zero (comp. *Vorbește cu copilul — Vorbește cu un copil — Vorbește cu dînsul*, dar nu * *Vorbește cu* **un dîns**; comp. și *Îl vede pe copil din casă — Îl vede pe dînsul din casă*, dar nu * *Îl vede pe* **dîns** *din casă*). Într-o situație asemănătoare se află și *-ul* din *altul* și *unul*. (Pentru *-ul* din *altul* comp. și lanțurile *Caută un altul*, **Caută un copilul*, **Caută un alt — Caută un copil*)[3].

Se constată, așadar, că toate pronumele delimitate tradițional nu se combină cu articole hotărîte. Dar această trăsătură sintagmatică nu este suficientă pentru definirea pronumelor, întrucît ea se regăsește și la alte părți de vorbire, în special la o categorie foarte apropiată și prin alte trăsături de acesta, și anume la numele proprii (*Ion — *Ionul*).

În general, criteriul propus de Hjelmslev rămîne lipsit de operativitate la un nivel de generalizare superior. Există limbi fără articol (latina, rusa etc.), dar care fac deosebire între nume și pronume. Există, se pare, substitute și substituiți chiar în cadrul părților de vorbire care exclud articolul (verbul, adverbul). De aceea, am considerat necesar să extindem cercetarea distribuțională și asupra altor secvențe care însoțesc pronumele sau numele.

Urmărind diversele combinații sintagmatice care apar în corpusul luat în considerare (100 000 cuvinte-text și idiolectul autoarei), am ajuns la concluzia că există un grup de contexte în care pot să apară numai două din părțile de vorbire tradiționale, și anume: substantive și pronume. Aceste contexte sînt formate dintr-o întrebare și un răspuns. Ele pot fi simbolizate astfel: (I) $\# \, In_k + V \uparrow \# \ldots k$

[3] În [45] se demonstrează faptul că formele pronominale nu sînt articulate cu ajutorul unor relații paradigmatice.

(↑) (↓) # [4]. Întrebarea conţine un element interogativ (In), ca de pildă, *cine, ce, cui, care, căror(a)*. Elementul interogativ se defineşte ca acel cuvînt care nu poate să apară în context zero cu intonaţie enunţiativă-neemfatică (se poate spune *cine? ce?* sau *ce!?*, dar nu **cine, *ce*). În contextele alese nu intră toate elementele interogative din limba română. Au fost lăsate la o parte formele *cît, cum, unde, cînd*, deoarece în răspunsurile la întrebările care le conţin nu pot să apară substantive decît cel mult în cazul cînd sînt introduse printr-o prepoziţie (*Unde pleci? — Acolo, În casă*; *Cîţi pleacă? Trei*, dar nu *Cîţi pleacă? — *Oameni*).

Răspunsul poate fi enunţiativ sau interogativ. De exemplu: *Cine spune? — El.* sau *Cine spune? — Cine? Eu.*

Pentru ilustrarea tipului de context I au fost considerate suficiente următoarele contexte terminale:

a) *Cine (poate) spune?* ... (?)
b) *Ce vezi?* ... (?)
c) *Al (a, ai, ale) cui sînt?* ... — *Al* ... (?)
d) *Cui dă?* ... (?)
e) *Pe cine vede? — Pe* ... (?)
f) *Care?* ... (?).

Deoarece în limba română numele are flexiune cazuală, a fost necesar să facem să varieze morfemul de caz al elementelor interogative.

În contextul (a): *Cine (poate) spune?* ... (?), pot să apară următoarele forme: *Maria, Ion* (diverse nume proprii), *copilul, mama* (diverse substantive articulate), *eu, tu, noi, voi, el, ea, ei, ele, dînsul, dînsa, dînşii, dînsele, dumneaei, dumnealor, dumneavoastră, cutare, acela, aceea, aceia, acelea, acesta, aceştia, aceasta, acestea, celălalt, cealaltă, ceilalţi, celelalte, toţi, toate, mulţi, multe, atîţia, atîtea, cîţiva, cîteva, cineva, altcineva, nimeni, fiecare, oricine, oricare, unul, unele, una, unii, altul, alta, alţii, altele acelaşi* şi *cine* (numai în răspunsuri neenunţiative); *vreunul, careva*, numai împreună cu un verb (de pildă: *Spune vreunul? — Careva tot spune*).

În contextul (*b*): *Ce vezi?* ... (?), pot să apară: *case, cerul* (substantive comune articulate sau nu), *nimic, ceva, altceva*, şi *ce* (numai în răspuns neenunţiativ), *orice, tot, aceasta* (*asta*), *aceea* (*aia*) etc.

---

[4] In = element interogativ; k = morfem de caz; V = verb; # = pauză; ↑ = intonaţie interogativă; ↓ = intonaţie enunţiativă; / = pauză neutră (simbolizată grafic prin virgulă). Pentru intonaţia relevantă din româna standard vezi [**101**, §1.2].

În contextul (c) : *Al* (*a, ai, ale*) *cui sînt?* — *Al* (*a, ai, ale*) ... (*?*), apar : *Ioanei, Mariei, femeii* etc. (nume comune și proprii), *meu* (*mea, mei, mele*), *tău* (*ta, tăi, tale*), *său* (*sa, săi, sale*), *lui, ei, lor, nostru* (*noastră, noștri, noastre*), *vostru* (*voastră, voștri, voastre*), *cutăruia, aceluiași, dumnealui, dumnealor, dumitale, dumneavoastră, oricui, oricăruia, -ora, fiecăruia, -eia, fiecărora, fieștecui, cuiva, nimănui, aceluia* (*aceleia, acelora*), *acestuia* (*acesteia, acestora*), *celuilalt* (*celeilalte, celorlalți, celorlalte*), *altuia* (*alteia, altora*), *unuia* (*uneia, unora*), *tuturor*(*a*), *cîtorva, multora, puținora, atîtora, căruia, cui?* (în răspunsuri non-enunțiative), *vreunuia*, cu verb (*Dă vreunuia?*)

În contextul (d) : *Cui dă?* ... (*?*), apar formele : *Mariei, Ioanei, copilei, fetiței* (nume comune și proprii), *mie, ție, ei, sie* (*și*), *nouă, vouă, lor, dînsului, dînsei, dumnealui, dumnealor, dumneavoastră, oricui, oricăruia, -eia, -ora, cuiva, fiecăruia, fiecăreia, fiecărora* (*fieștecui*), *nimănui, aceluia, aceleia, acelora, acestuia, acesteia, acestora, celuilalt* (*celeilalte, celorlalți, celorlalte*), *altuia, alteia, altora, unuia, uneia, unora, tuturor*(*a*), *cîtorva, multora, puținora, cutărui*(*a*), *aceluiași, atîtora, vreunuia* și *cui?* (în răspunsuri neenunțiative).

În contextul (e) : *Pe cine vede? Pe* ... (*?*), apar forme ca : *Maria, Ion, mama* (substantive), *mine, tine, sine, el, ea, ei, ele, noi, voi, dînsul, dînsa, dînșii, dînsele, dumneata, dumnealui, dumneaei, dumnealor, dumneavoastră, altul, alta, alții, altele, unul, una, unii, unele, oricine, fiecine, cutare, același, vreunul, fiecare, oricare, cineva, altcineva, nimeni, acela, aceea, aceia, acesta, aceasta, aceștia, acestea, celălalt, cealaltă, ceilalți, celelalte, acela, aceea, acelea, cîțiva, toți, toate, mulți, mult, -e, atîția* (*atîtea*) *și cine* (*?*).

În contextul (f) : *Care vede?* ... (*?*), pot să apară toate formele din contextul (a), în plus *care?* (numai în răspuns non-enunțiativ).

În baza contextului (I) # In_k + V↑ # ... k (↑) (↓) #, putem delimita clasa de cuvinte N, pe care o numim *clasa numelor*. În această clasă intră o parte din pronumele tradiționale, substantive nearticulate și articulate, proprii și comune. După unele subiecte vorbitoare, în aceste contexte ar intra și unele numerale, ca de pildă, *amîndoi*.

C l a s a n u m e l o r poate fi împărțită în următoarele categorii : (a) seria formată din cuvintele care apar în contextul II Da + ... (unde Da = *acest, acești, această, aceste, acestui, acesteia, acestor*, pe scurt /*acest*/ + morfem de gen, număr și caz) : substantivele nearticulate și numele proprii ; (b) seria în care se grupează cuvintele care intră în contextul III ... + Db (unde Db = /*acest* ... *a*/ + mor-

fem de gen, număr şi caz): nume proprii şi substantive articulate (*Ion ăsta*, *Maria asta*; *copilul acesta*) [5]; (c) în sfîrşit, seria formată din cuvinte care pot să apară în contextul I, dar nu pot să apară nici în contextul II, nici în contextul III. Aceasta constituie de fapt clasa pronumelor (simbol Pn).

1.2.1.1. Clasa Pn nu cuprinde o serie de cuvinte care sînt considerate pronume în gramatica tradiţională, deoarece nu pot să apară în contextul I, şi anume: aşa-zisele pronume de întărire, *însumi*, *însuşi*, *însuţi* etc., care nu apar decît împreună cu substantive sau pronume, *oarecare*, *mult*, *puţin*, *cîtva*. *Oarecare* apare în contexte în care poate fi înlocuit numai printr-un adjectiv (*un om oarecare* — *un om înţelept* — *un om obişnuit*). În cazul unui context ca # *Cine vine* ↑ #...↓ #, *oarecare* poate ocupa spaţiul liber numai precedat de *un*, la fel cu adjectivele: *Cine vine?* — *Un oarecare*; *Cine vine?* — *Un deştept*.

Mult, *puţin*, *cîtv(a)*, *atît(a)* nu apar în contextul I, ci în contexte din care sînt excluse substantivele şi admise numeralele:

Cît vrei?	— *Mult*	*Cît timp?*	— *Mult timp*
„ „	— *Puţin*	„ „	— *Cîtva timp*
„ „	— *Atît(a)*	„ „	— *Puţin timp*
„ „	— *Tot*		

Formele *mulţi*, *puţini*, *atîţia*, *cîţiva* pot să apară şi în contextul I (cu „valoare pronominală").

1.2.1.2. O serie de forme pronominale nu apar în contextul I, dar se pot reduce ca variante ale celor care pot să apară în acest context.

1.2.1.2.1. Formele legate (conjuncte) ale pronumelor personale nu apar în contextul I, dar se comportă ca variante ale formelor absolute de la acelaşi caz. Ele apar în distribuţie complementară (comp. *Dă*-**mi** cu **Dă*-**mie**; **Mă** *vede* cu **Pe mine vede*; *Îmi spune* **mie** cu* *Îmi spune îmi*). Formele legate şi formele libere au morfeme comune, şi anume morfemele de persoană şi caz. Această identitate poate fi dovedită prin comportamentul distributiv, ca de altfel

[5] În [**26**, p. 296—298] contextele II şi III servesc la delimitarea clasei substantivului. Această delimitare nu respectă însă condiţia fundamentală a stabilirii unei clase distribuţionale, şi anume ea grupează în aceeaşi clasă secvenţe cu distribuţii diferite: cele care intră în contextele $S_1 \ldots S_2$ şi cele care sînt admise în contextele I_1' (θ ... *acesta*), I_2' (θ ... *meu*), I_3' (θ ... *scump*).

şi prin raporturile lor extralingvistice. De pildă, într-un enunţ ca *Eu mă văicăresc*, *mă* nu poate fi înlocuit prin *te*, *se* şi nici prin alt morfem personal, iar *eu* nu poate fi înlocuit nici prin *tu*, nici prin *el*. După cum afirmă Zellig S. Harris, două clase de morfeme care pot să apară în anumite contexte din care sînt excluse altele conţin un component morfematic comun [6]. Rezultă că *mă* şi *eu* au un element morfematic identic. Acest element morfematic este dirijat de desinenţa verbului (cf. *Eu mă văicăresc* şi *Tu te văicăreşti*, dar nu **Eu mă văicăreşti*), poate fi, aşadar, considerat ca morfem de persoană.

Din enunţul *Pe mine mă cheamă*, *pe mine* ... *mă* pot fi înlocuite prin *tine* ... *te*, *el* ... *îl*, dar nu prin *mie* ... *îmi*, *ţie* ... *îţi*, *lui* ... *îi* din pricină că *pe mine* şi *mă* au un component morfematic comun K_a, variabil în funcţie de caracterul tranzitiv sau intranzitiv al verbului vecin (cf. *Pe el îl văd*; *Lui îi merge bine*, dar nu ** Pe el îl merge*), component pe care îl considerăm morfem de caz. *Mine* are acelaşi morfem de persoană cu *mă* şi *eu*, formă independentă în sensul arătat mai sus (§ **1.2.1.0**), şi de aceea toate pot fi considerate ca forme ale aceluiaşi cuvînt în cazul în care socotim bază a pronumelui personal morfemul de persoană.

1.2.1.2.2. R e f l e x i v u l are forme diferite de cele ale personalului numai la persoana a treia. Prin procedeul folosit în paragraful precedent se poate arăta că, deşi diferite fonematic, *el* şi *se* (*îşi*, *sieşi*, *sine*) au un component morfematic de persoană comun, în baza relaţiei obligatorii pe care o contractează în contexte de tipul *El îşi bate joc* (dar nu **Eu îşi bat joc*, ** Tu îşi baţi joc*) sau *El se spală* (dar nu **Eu se spăl*, ** Tu se speli* etc.).

Aceasta înseamnă că diferenţa dintre personale şi reflexive trebuie căutată în primul rînd în raportul dintre seria *se*, *sie* (*şi*), *sine*, *îşi* pe care o simbolizăm prin Ps şi seria *îl*, *îi*, *lui* pe care o simbolizăm prin Pl.

În anumite contexte, Ps şi Pl intră în variaţie liberă (*El se spală* — *El îl spală*; *El îşi spală* — *El îi spală*; *El spune* — *Se spune*).

În altele însă, este admis numai Pl, de pildă, după un verb imperativ: *Daţi-i(o)!*, dar nu ** Daţi-şi (se)!* — sau numai Ps (*El*

[6] „If classes A and B occur together in certain utterances while A and C do not, we may say that A and B each contain or represent a morphemic component which is not represented by C" [**48**, § 17.3].

își bate joc, dar nu **El îi bate joc*; *El se văicărește*, dar nu **El îl văicărește*).

Aceasta înseamnă că Pl și Ps sînt două unități distincte și nu variante.

În toate contextele, reflexivul se caracterizează prin faptul că cere aceeași persoană atît la grupul nominal – subiect, cît și la grupul verbal – predicat (*El se spală* dar nu **Eu se spăl*). Personalele pot să apară în schimb și în combinație cu un morfem de persoană distinct de cel care leagă grupul nominal subiect de grupul verbal – predicat : (*Eu* **îl** *spăl*). Simbolizăm aceste contexte prin (j) $N_{n1} + \ldots + {}_{n3} + V_{n1}$; prin generalizare obținem formula : $N_n + \ldots + n + V_n$, unde n reprezintă morfemul de persoană, iar $\bar{n}$ = non-n, adică morfem de persoană diferit de n.

Ocurențele formelor personalului de persoana I, II, IV și V care apar în contexte unde se respectă condiția identității morfemului de persoană ($N_n + \ldots + n + V_n$) pot fi clasate ca elemente ale grupului reflexiv, dat fiind că ele apar și în contexte din care este exclus Pl, dar admis Ps (*a* **mă** *văicări – a* **se** *văicări – *a*-**l** *văicări*).

Așadar, reflexivul se caracterizează prin faptul că poate să apară atît în contextul $N_n + \ldots + n + V_n$ (unde n, morfemul de persoană, este identic în toate ocurențele din contextul considerat) cît și în contextul $N_n + \ldots + n + V_{pn}$ (unde V_{pn} = verb esențialmente pronominal).

Reflexivul poate fi încadrat în clasa Pn numai ca pronume semiindependent [7], în baza raportului de substituție pe care-l contractează cu alte pronume, independente sau variante ale unor forme independente (cf. **Se** *spune că vine* – **El** *spune că vine*; *El se spală – El îl spală*).

1.2.1.2.3. Forme ca *meu*, *mea*, *mei*, *mele* etc., încadrate în gramatici ca pronume posesive, se comportă ca genitive ale pronumelor personale. La persoana a treia, posesivele intră în variație liberă cu genitivul pronumelor personale, la celelalte persoane, pronumele posesive intră în distribuție complementară cu formele de genitiv ale pronumelor personale [8].

---

[7] Pentru conceptul de pronume semiindependent, vezi *cap. V.*

[8] Deoarece încadrarea pronumelor posesive în paradigma pronumelor personale a necesitat o analiză mai amănunțită, de mai mare întindere, ea constituie obiectul unui capitol aparte (vezi *cap. II*).

1.2.1.3. Din procedeul care a servit la stabilirea unităţilor care intră în clasa Pn se poate deduce o definiţie a pronumelor ca o clasă distribuţională de cuvinte. Pronumele sînt acele cuvinte care apar cel puţin într-un context în care pot fi înlocuite numai şi numai prin substantive şi care exclud vecinătatea imediată a determinantelor noncalificative (adjective determinative) [9].

Unele dintre formele pronominale incluse în inventarul de mai sus pot să apară şi în contexte din care sînt excluse substantivele, dar admise alte clase de cuvinte.

Astfel, *fiecare*, *oricare*, *orice*, *ceva*, *unii*, *tot*, *toţi*, *mulţi*, *puţini*, *cîţiva*, în cazul în care însoţesc substantive, pot să apară în contexte în care nu pot fi substituite decît prin adjective sau numerale.

De ex. (1) *Fiecare copil învaţă — Harnicul copil învaţă.*
Mi-a dat ceva bani — Mi-a dat zece bani.
Mi-a dat mulţi bani — Mi-a dat zece bani.
— Cîţi bani ţi-a dat? — Mulţi. Puţini.

Formele *acesta*, *acela*, *celălalt* apar, de asemenea, şi în contexte din care sînt excluse substantivele :

De ex. (2) *Copilul acesta al Ioanei*
Copilul harnic al Ioanei
dar nu **Copilul mamei al Ioanei.*

Forma *ce* apare în faţa unui substantiv în contur intonaţional exclamativ, întocmai ca adjectivele : *Ce băiat! Bun băiat!*

În analiza distributivă, ocurenţele identice fonematic se grupează în două (mai multe) unităţi, dacă suma contextelor lor este egală cu suma contextelor în care intră două (mai multe) unităţi stabilite anterior [**48**, § 13.4].

În baza acestei reguli, ocurenţele pronumelor care apar şi în contexte caracteristice adjectivelor se împart în două unităţi :

(1) unitatea formată din seria ocurenţelor care se pot substitui unui nume, pronume propriu-zise (vezi enunţurile construite în baza contextelor a, b, c, d, e, f din § **1.2.1.0**) şi (2) unitatea care cuprinde seria ocurenţelor substituibile adjectivelor (adjectivele determinative) [10].

---

[9] În afară de pronumele semiindependent AL (vezi *cap. III* şi V) toate pronumele din dacoromâna contemporană standard exclud şi vecinătatea imediată a numelui în genitiv (cf. *Acesta* **al** *mamei*, unde *acesta* este legat de *mamei* prin *al*).

[10] Considerăm că în această fază a analizei a fost delimitată nu numai mulţimea substantivelor, ci şi cea a adjectivelor (calificative).

Criteriile distribuţionale vizează însă un nivel de generalitate scăzut, relevă specificitatea fiecărei limbi. Contextele diagnostice propuse în § 1.2.1.3 (capacitatea de a apărea în contextul # In + + V↑ #...(↓) (↑) # şi absenţa determinărilor non-calificative) pot delimita numai clasa substitutelor numelui şi numai în româna actuală standard. În franceză, de pildă, demonstrativul *ce* poate însoţi un pronume nedefinit : *ces autres*.

1.2.2. Natura raportului dintre substitut şi substituit. În *Gramatica structurală a limbii franceze*, Jean Dubois tratează pronumele într-un capitol denumit *Substitute*. Aici, conceptul de substitut are la bază capacitatea de a se referi la mesaj în sensul de context lingvistic : „Les substituts se réfèrent à des segments qui les précèdent ou anticipent sur des segments qui vont les suivre" (**28**, p. 96].

Deşi autorul tratează pronumele personale în totalitatea lor, cerinţa de a se referi la un element care a fost exprimat anterior sau care urmează să fie exprimat exclude din ansamblul substitutelor pronumele personale de persoana I şi II, ca de altfel şi unele pronume nedefinite (de pildă, *cineva*, *ceva*, *nimeni*, *nimic*). În acelaşi timp, graniţele categoriei în discuţie se extind mult prea mult. În afară de articole şi de adjective determinative, pe care însuşi J. Dubois le include printre substitute, ar mai trebui adăugate adverbe ca *aici*, *acolo*, *aşa*, *acum*, *atunci*, *da*, *nu*, *de asemenea*, şi chiar morfemele timpurilor de relaţie.

De altfel, condiţia de „referire la contextul lingvistic" este atît de vagă, încît, practic, aproape orice cuvînt este capabil de a o îndeplini. Cînd spunem : *Operele lui X se împart în schiţe, nuvele şi comedii*, ultimele trei cuvinte, *schiţe*, *nuvele* şi *comedii*, aduc o informaţie în plus cu privire la [operele lui X][11] ; această informaţie s e r e f e r ă la prima parte a enunţului. Adjectivul se referă la numele regent, complinirile circumstanţiale la verb ş.a.m.d.

Din punctul de vedere al realizării discursului, raportul dintre elementul care se referă (P) şi cel la care se referă (S) se poate manifesta în mai multe chipuri.

Cel mai frecvent, asigurarea legăturii dintre diversele particule de informaţie se realizează prin repetarea anumitor trăsături semantice. În [**40**], acest fenomen primeşte numele de i z o t o p i e a

[11] Segmentele din paranteze drepte simbolizează obiectul desemnat — trimit la planul designatumului.

vorbirii [12]. De pildă, prin repetarea morfemului de număr se asigură legătura între grupul nominal şi grupul verbal. Morfemul de gen al pronumelui este identic cu cel al numelui la care trimite ; în ceea ce priveşte morfemul de număr, repetiţia lui la pronume este posibilă dar nu general obligatorie : cf. *Dintre* **rochiile** *cumpărate*, **cea** *albă îmi place cu deosebire*, unde *cea* trimite la *rochiile*, dar are morfem de singular. De obicei, acest gen de iteraţii poartă în gramatici numele de a c o r d. Legătura dintre un determinant şi un determinat depăşeşte însă în fapt repetarea morfemelor aşa-zis gramaticale. Ea cere şi anumite compatibilităţi între trăsăturile semantice „lexicale": un nume în care este prezent semul „animat" cere acelaşi sem la determinant (cf. lanţul nemarcat **cîinele prăşit*) [**16**, **65**, **66**].

Repetarea informaţiei nu cere totdeauna o identitate de expresie, acelaşi suport sonor. De pildă, morfemul de număr de la verb nu are totdeauna acelaşi formant cu numărul numelui. Tot aşa, informaţia „Ion" dintr-un enunţ ca *Ion este un om corect. El a dovedit aceasta de nenumărate ori* are o dată formantul /I-o-n/, altă dată formantul /e—l/. Aşadar, în cadrul realizării unităţii mesajului intră în joc cel puţin două tipuri de relaţii : (a) una de iteraţie propriu-zisă, de repetare a unei informaţii (morfemul de număr de la verb repetă informaţia morfemului de număr de la nume), (b) alta de referire (repetiţia morfemului de număr de la numele 1 la verbul 1 indică faptul că verbul 1 se referă la numele 1).

Pronumele sînt compuse dintr-un ansamblu de morfeme cu funcţia (a) care apar de obicei amalgamate : (a_1) morfeme care preiau informaţia numelui ; (a_2) morfeme care apar şi la nume (de pildă, morfemele de gen şi număr) şi care indică direcţia preluării informaţiei de la nume, altfel spus arată de la ce nume preia pronumele informaţia.

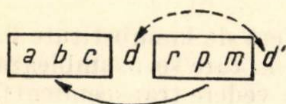
[12] „Au phénomène de la lexicalisation [...] se trouve intimement lié celui de la grammaticalisation. Le discours, en effet, est non seulement le lieu de la manifestation de la signification, mais en même temps le moyen de sa transmission. L'étude de la manifestation nous a déjà permis d'entrevoir les dispositifs qui rendent possible la communication. *Ceux-ci sont essentiellement de caractère itératif.* On a pu observer comment l'étalement d'un certain type de classèmes avait pour résultat la constitution des séquences isotopes du discours ; on a pu voir le rôle joué par les redondances sémiques établissant les liaisons à distance.

Dans cette perspective, on peut très bien comprendre qu'un certain nombre d'éléments du contenu soient sacrifiés, pour ne s'occuper que de l'entretien de la communication, pour remplir cette fonction phatique, explicitée par R. Jakobson, et que l'on pourrait identifier avec la fonction grammaticale dans son ensemble" [**40**, p. 115].

La rîndul lor, morfemele de tipul (a_1) intră într-o relaţie de tip (b), de conectare, şi anume ele fac legătura între secvenţele din vecinătatea pronumelui şi nume. Cf. **Ion** *este un om bun.* **El** *a dovedit* **aceasta** *în toate împrejurările*, unde, prin **el**, tot ceea ce urmează este atribuit lui [Ion], iar prin **aceasta** se preia informaţia întregii propoziţii anterioare. Această legătură poate deveni vizibilă prin aplicarea anumitor transformări care să suspende pronumele : de pildă, *Ion a dovedit că este un om bun în toate împrejurările.*

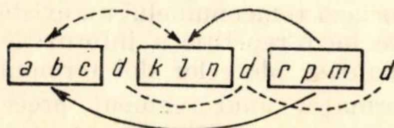
Grafic, mecanismul repetiţiei şi al conectării poate fi reprezentat astfel[13] :

I. Pentru morfeme gramaticale (= d):

Repetiţia lui d indică faptul că /rpm/ se referă la /abc/.

II. Pentru pronume (=kln) :

Repetiţia lui d arată că /kln/, pronumele, preia informaţia lui /abc/, numele ; repetiţia informaţiei lui /abc/ prin /kln/ pune în legătură informaţia lui /rpm/ cu informaţia lui /abc/.

În ultimă analiză, pronumele are un rol asemănător cu morfemele gramaticale, şi anume acela de repetare a unei informaţii în scopul punerii în legătură a două informaţii (aflate la oarecare distanţă). Numai că, în al doilea caz, termenii relaţiei de conectare (în speţă, „abc" şi „rpm") sînt diferiţi de termenii relaţiei de iteraţie (în speţă „d" . . „d"), în timp ce în primul caz, numai unul din termenii relaţiei de conectare (în speţă, „rpm") nu intră în relaţia de iterativitate.

Pentru adverbe sau pro-adjective, rolul lui d din schema II (elementul care indică sensul preluării informaţiei) este jucat de transmiterea funcţiei sintactice, a tipului de constituient imediat : cf. *Ce garçon est bien* **élevé**. *Son frère* **l'***est moins*, unde *le* şi *élevé* sînt constituienţi ai grupului verbal — nume predicative, în termeni tradiţionali —

[13] Liniile punctate discontinue indică relaţia de iteraţie ; liniile continue indică relaţia de conectare.

de care depinde un alt constituient, în speţă *bien* şi *moins*, sau *Ne-am dus* **la cinema** *şi de* **acolo** *la plimbare*, unde /acolo/ este, ca şi /la cinema/, un circumstanţial de loc.

Important este însă faptul că şi în acest caz există un suport (*acolo*, *le*), care preia informaţia unei secvenţe anterioare (*la cinema*, *élevé*), în scopul punerii ei în legătură cu o altă informaţie (*la plimbare*). De aceea, atît pronumele cît şi acest tip de secvenţe — pro-adjective sau adverbe — pot fi încadrate în acelaşi ansamblu, sub un nume comun — acela de substitute.

Prepoziţiile şi conjuncţiile constituie un alt mijloc de conectare a informaţiilor în procesul transmiterii ei, numai că acestea exprimă relaţia însăşi, nu repetă informaţii. La fel se întîmplă şi în cazul morfemelor de caz sau de diateză.

Mecanismul de preluare a informaţiei diferă de la substitute la morfemele gramaticale nu numai prin modul în care se asamblează relaţia de iteraţie cu cea de conectare (punct de vedere transcendent), ci şi prin anumite raporturi care se stabilesc între termenii iteraţiei însăşi (punct de vedere imanent).

Între invarianta semantică a morfemului de singular care însoţeşte tema verbului şi a celui care se asociază temei numelui nu există nici o deosebire. Cu alte cuvinte, aici are loc o repetiţie a informaţiei în cadrul identităţii invariantelor semantice ale celor doi termeni.

Substitutele reactualizează informaţia unui segment precedent (uneori o anunţă pe cea a unui segment următor) în condiţiile non-identităţii invariantelor semantice. Astfel, în enunţul deja citat *Am mers la cinema şi de* **acolo** *la plimbare*, *acolo* preia informaţia segmentului *la cinema*, dar, evident, invarianta semantică „acolo" se defineşte prin trăsături semice diferite de cele care alcătuiesc invarianta semantică „cinema" (şi „la").

Altfel spus, în cazul morfemelor gramaticale, repetiţia în vorbire, identitatea în cadrul sintagmaticului se bazează pe o identitate paradigmatică, în timp ce în cazul substitutelor, identitatea sintagmatică (repetiţie în vorbire) se conjugă cu o non-identitate paradigmatică.

Articolul definit seamănă cu substitutele prin faptul că preia o informaţie care nu-l defineşte paradigmatic (cf. *Dintre operele lui X*, *schiţe***le** *îmi plac cel mai mult*, unde **le** din *schiţele* arată că este vorba de acele schiţe care aparţin operelor lui X, cu alte cuvinte, preia informaţia secvenţei enunţate anterior şi o pune în legătură cu informaţia adusă de secvenţa pe care o determină.

Non-identitatea paradigmatică dintre substitut şi substituit permite legarea identităţii sintagmatice semantice (lingvistice) de o non-identitate din lumea obiectelor desemnate (Op $\overset{\subseteq}{\not\supset}$ Os sau Os $\overset{\not\subset}{\not\supset}$ Op) — vezi § **2**, fapt imposibil de realizat prin morfeme gramaticale.

În [**59**] se afirmă că şi numele are capacitatea de a se substitui altui nume, altfel spus de a prelua informaţia unui nume exprimat anterior. De exemplu, în *Romanul cel mai important al scriitorului este Răscoala. În această lucrare autorul descrie* (p. 118), *lucrare* se substituie numelui *romanul* (*Răscoala*) iar *autorul* reia informaţia „scriitorului". În fapt aici se petrec două fenomene distincte de iteraţie, dintre care unul nu ţine de procesul de preluare a informaţiei prin pronume.

O simplă înlocuire a determinanţilor pronominali ai celor două perechi de cuvinte sinonime (cf. *În* **această** *lucrare* **autorul** *descrie* şi *Într-***o** *lucrare* **un** *autor descrie*) relevă faptul că rolul de conectare, de indicare a legăturii dintre *lucrare* şi *roman* îl are determinantul *această*, în timp ce articolul definit *-ul* indică legătura dintre *autor* şi *scriitor*. Aşadar ele preiau informaţia anterioară în scopul punerii ei în legătură cu informaţia care urmează — ele sînt substitute propriu-zise.

Faptul că *lucrare* conţine un sem identic, „operă de artă", cu *roman* este de asemenea un mijloc de creare a izotopiei, dar diferit de primul.

Iteraţia sintagmatică se produce şi aici în condiţiile non-identităţii paradigmatice de invariante semice : *lucrare* nu este tot una cu *roman*, numai că, în vorbire, în enunţul considerat, *lucrare* aduce aceeaşi informaţie cu *romanul Răscoala*.

Din acest punct de vedere, sinonimele seamănă cu morfemele gramaticale. Se deosebesc însă de acestea prin faptul că informaţia care se repetă constituie ea însăşi o parte a termenului care se conectează („romanul Răscoala" se leagă prin *lucrare* de *autorul descrie*), întocmai ca în cazul substitutelor propriu-zise.

Atît repetiţia prin substitute cît şi cea prin sinonime au la bază cel puţin un sem comun : substitutele numelui şi numele prezintă semul „obiect" ; adverbele circumstanţiale au în comun cu complementele substituite — circumstanţa („spaţialitate", „temporalitate").

Numai că substitutele se dovedesc a cuprinde totdeauna printre semele diferite de cele ale substituitului şi unul capabil de a evoca

o relaţie între informaţiile aduse de cele două cuvinte (vezi § **2.1**). Astfel, în enunţul *Florile pe care mi le-ai adus acum o săptămînă erau foarte proaspete. Numai* **cîteva** *s-au veştejit*, pronumele *cîteva* repetă informaţia „flori" dar îi adaugă ideea de „inclusiune": obiectul evocat este o parte a celui denumit de substituit (*flori*). *Acesta* conţine, printre alte seme, relaţia de apropiere în cadrul vorbirii. Din acest punct de vedere şi pronumele personal (de persoana a treia) i se opune, ca şi *acela*, ca termen al depărtării în cadrul vorbirii : cf. *Mara stătea lîngă masa de scris.* **Aceasta** *avea un stil foarte modern, cu picioare subţiri de căprioară* (unde *aceasta* preia informaţia numelui celui mai apropiat — evident cu condiţia să fie „feminin" : *masa de scris*) şi *Mara stătea lîngă masa de scris.* **Ea** *avea picioare subţiri, de căprioară* (unde *ea* trimite la numele feminin mai îndepărtat : *Mara*).

Informaţia adusă de semele diferenţiative ale sinonimelor nu participă la realizarea legăturii sintagmatice ; am putea spune chiar că trec pe un plan secundar, conotativ, că nu se actualizează (astfel, în enunţul considerat, semul „operă literară" este singurul actualizat de *lucrare*, cu toate că aceasta, în alte contexte, poate să semnifice un produs al muncii neartistice : *lucrările de finisare a faţadei*).

S-ar putea spune, aşadar, că repetiţia prin sinonime creează o identificare sintagmatică totală, în pofida non-identităţii paradigmatice, în timp ce repetiţia prin substitute nu produce decît o identificare parţială. Relaţia indicată de acestea determină alegerea substitutului, dar nu face parte din semele repetate [14].

Analiza raporturilor dintre substitut şi substituit ne permite aşadar să formulăm mai strîns definiţia substitutelor. Ele fac parte din ansamblul elementelor care asigură izotopia vorbirii, permit „conectarea" particulelor de informaţie.

Elementele conective iterative se pot împărţi în două mari grupe :

I. Primul, format din morfemele de tipul genului, numărului, persoanei, poate fi caracterizat prin :

(a) identitate sintagmatică şi identitate paradigmatică a elementelor care se repetă ;

b) non-identitate între elementele care se repetă şi cele pe care acestea le conectează.

---

[14] Datorită faptului că substitutele iau semele substituiţilor numai în vorbire şi numai parţial, ele pot fi considerate variante sintactice ale numelui [**83**].

II. Cel de-al doilea grup (sinonime, substitute) se poate caracteriza prin :

(a) identitatea sintagmatică a informației și non-identitatea semantică paradigmatică ;

(b) non-identitate între unul dintre elementele care se conectează și termenii care se repetă.

Evident că pentru distingerea celor două grupe este suficient să se ia în considerare o singură caracteristică (fie a, fie b). Dat fiind că există elemente conective care nu intră decît în relația b (de pildă, prepozițiile conectează fără să se repete și sînt diferite de elementele conectate), este preferabil ca, în clasificare să se ia în considerare numai trăsătura b.

În procesul de iterație, substitutele adaugă informației preluate (anunțate) o anumită relație care se stabilește între termenii repetiției. Sinonimele nu vorbesc nimic de această relație : ele nu se constituie decît în termeni ai repetiției.

Pronumele *eu*, *tu* pot fi încadrate printre substitute numai ca variante combinatorii : (în combinație cu semul „discret", semul „non-emițător" admite relația de iterație de tipul II : *noi*, *voi* ; în timp ce în combinație cu „non-discret", aceleași seme exclud iterația de tipul II (nu repetă informații).

Adjectivele determinative pot fi de asemenea interpretate ca variante combinatorii ale substitutelor corespunzătoare.

Adjectivele pronominale demonstrative pot să funcționeze ca articole în sensul că preiau o informație precedentă pe care o pun în legătură cu numele determinat (de ex. : *Pronumele ține locul unui nume.* **Această** *definiție nu indică decît genul proxim* ; aici, *această* conectează informația precedentă cu cea următoare : cf. *Definiția „pronumele ține locul unui nume" nu indică decît genul proxim*).

Adjectivele nedefinite mențin același raport dintre substitut și substituit ca în cazul în care substitutul-pronume precedă pe substituit, îl anunță : *fiecare om* înseamnă, de fapt, „fiecare dintre oameni" ; *cîțiva oameni* reprezintă o parte din totalitatea oameni, la fel cu *cîțiva dintre oameni* ; altfel spus, *fiecare*, *cîțiva* cer, anunță, informația „oameni" atît în primul cît și în cel de-al doilea enunț.

2. RAPORTURI ETEROPLANE

Diferenţa dintre iteraţia prin morfeme gramaticale (sau seme în general) şi cea realizată prin substitute transpare şi în structura de adîncime a raporturilor eteroplane, care leagă limba de lumea obiectelor desemnate.

2.1. $P \longleftrightarrow S$ «—» $Op \longleftrightarrow Os$

Pentru a stabili aceste raporturi este necesar să obţinem corespondentul relaţional real, din planul designatumului, al relaţiei dintre elementul care preia informaţia (P) şi cel care o predă (S), pe scurt $P \longleftrightarrow S$.

Simplificînd enorm lucrurile, am construit o sistematică a obiectelor desemnate în baza a trei raporturi împrumutate din teoria mulţimilor :

(1) incluziune reciprocă (biunivocă), definită ca relaţia dintre două obiecte A şi B în cazul în care A include pe B şi B include pe A; pe scurt $B \subset A$ şi $A \subset B$;

(2) incluziune univocă definită ca relaţia în care A include pe B, dar B nu include pe A, pe scurt $A \not\subset B$ şi $B \subset A$;

(3) excluziune, relaţia dintre două obiecte care se exclud reciproc, pe scurt : $A \not\subset B$, iar $B \not\subset A$.

În cercetarea noastră, A reprezintă obiectul denumit de S (Os), iar B obiectul evocat de P (Op).

2.1.1. $Op \subseteq Os$. Pronumele personale (inclusiv cele posesive şi reflexive) exprimă totdeauna un raport de identitate între obiectul evocat de ele (Op) şi cel denumit de substantivul la care trimit pentru decodare (Os).

Dacă se consideră identitatea ca o formă a incluziunii reciproce, se poate scrie că pronumele personale, posesive şi reflexive formează o grupă caracterizată prin relaţia :

$$Op \subset Os \text{ şi } Os \subset Op, \text{ pe scurt } Op \subseteq Os.$$

Relaţia de incluziune reciprocă mai apare şi între circumstanţele exprimate de un adverb pronominal (de timp, de loc sau de mod) şi circumstanţa exprimată prin secvenţa la care acesta trimite pentru decodare : *Peste două zile ne-am dus întreaga bandă la deschiderea unui*

teatru de vară *și de* **acolo** *la un restaurant la șosea* [CP, **UND**, 118]. *Tot ce a făcut nevastă-mea la țară* **aici** *s-a reeditat într-o singură seară. G. nu era* **acum** *de față* [CP, **UND** , 121].

Ca substitute, adverbele suspendă opoziția identitate~non-identitate (incluziune reciprocă~excluziune, incluziune simplă) în favoarea identității; chiar și *acolo*, termenul non-identității spațiale în referirea la procesul enunțării, ca substitut, devine expresia identității, întocmai ca pronumele personal de persoana a III-a.

În cazul acordului, raportul dintre primul morfem$_1$ și cel de-al doilea corespunde, de asemenea, unei identități (incluziune reciprocă) din lumea desemnată.

2.1.2. $Op \underset{\not\supset}{\subset} Os$. Pronumele așa-zis nedefinite, care exprimă totalitatea, totalitarele [15] *tot, toți*, sînt de asemenea expresia unei incluziuni reciproce, sînt un fel de intensive ale incluziunii, de unde larga lor capacitate de a apărea ca determinări apozitive (cf. *Noi toți dorim să plecăm în această excursie*; *Am plecat cu toții* etc.). În anumite contexte, ele sînt însă compatibile și cu relația de incluziune simplă (*Cîmpul era plin de* **flori albe**; **mai toate** *aveau un miros plăcut*).

Partitivele [15] pot evoca o parte din obiectele denumite de numele la care trimit pentru decodare: **Cineva** *dintre* **noi**; **Unele** **(cîteva)** *dintre portocalele pe care ți le-am adus* etc. Ele se caracterizează, așadar, prin relația $Op \underset{\not\supset}{\subset} Os$. Cu aceeași relație de incluziune sînt compatibile și interogativele (*Cine dintre* **voi** *a făcut aceasta?*). Ele actualizează însă foarte rar relația $Op \underset{\not\supset}{\subset} Os$.

De altfel, *cineva, nimeni, cine, ceva, ce* și *nimic* exprimă implicit totalitatea și de aceea pot să apară în vorbire fără a se referi la mesaj. Într-un anume fel, ele „amalgamează" substitutul cu substituitul. Ele poartă totdeauna cu sine relația de incluziune. *Cineva* înseamnă un reprezentant și numai un reprezentant al unei anumite clase, „persoane" (cf. numele comune care denumesc fie clasa, fie un reprezentant al ei în funcție de determinanți: *Copilul este o ființă gingașă — Copilul tău este o ființă gingașă*).

Partitivele care conțin o referire implicită la totalitatea din care selectează o anumită submulțime (*cineva, ceva*) pot, în combinație cu intonația interogativă, să trimită și la numele acestei sub-

[15] Pentru termenii *totalitar* și *partitiv* vezi *Partea a doua, cap, II*, § **1.1.** și **1.2.**

mulţimi (*Vezi pe* **cineva** *venind*? — *Da, pe* **mama** ; *Vezi* **ceva** ? — **Cîteva case** *cu acoperiş de ţiglă*). În aceste cazuri, în afară de raporturile implicit exprimate $Op \subset Os$ şi $Os \not\subset Op$, mai este prezent şi raportul de incluziune reciprocă :

$Op \overset{\subset}{\supset} Os'$ (în care Os este obiectul denumit de numele S', în speţă *mama, case*).

Aceeaşi valoare o au şi interogativele : *Cine vine*? — *Mama. Ce vezi*? — *Cîteva case*. Dar, spre deosebire de partitivele neinterogative, ele pot evoca un obiect care constituie termenul relaţiei de incluziune reciprocă chiar şi fără intonaţie interogativă : *Vine cine poate. Cine se scoală de dimineaţă ajunge departe. Face ce vrea* (cf. şi *oricine* : *Poate să meargă oricine doreşte* ; *orice* : *Face orice îi cere*). Este adevărat că, în aceste cazuri, determinarea explicită a părţii se face cu ajutorul unui grup verbal. Ele atrag însă atenţia asupra faptului că, pentru propoziţionale [16], valoarea de incluziune reciprocă nu este strict legată de interogaţie, aşa cum se întîmplă în cazul partitivelor non-propoziţionale.

Aşadar, relaţia prin care atît nedefinitele totalitare cît şi cele partitive se diferenţiază de pronumele personale este :

$$Op \overset{\subset}{\not\supset} Os.$$

La totalitare, relaţia $Op \overset{\subset}{\supset} Os$ este dominantă, la partitive ea este cu totul secundară, fiind condiţionată de anumite tipuri de expansiuni ale grupului nominal.

2.1.3. $Op \overset{\not\subset}{\not\supset} Op$. În combinaţie cu determinări de tip adjectival sau formate dintr-o propoziţie urmată de un nume, „nedefinitele partitive" sînt compatibile şi cu relaţia de excluziune reciprocă, cu condiţia să apară un operator (conjuncţional) : $Op \overset{\not\subset}{\not\supset} Os$ (cf. *Mi-am cumpărat o rochie albă şi* **una** (**alta**) *albastră* : *una* trimite la *rochie*, dar este clar că [rochia albă] şi [cea albastră] nu sînt identice, ele se disting cel puţin prin transformarea de culoare).

Demonstrativele sînt compatibile atît cu raportul de incluziune reciprocă, de identitate (de exemplu : *În frazele în care două predicate coordonate au acelaşi subiect*, **acesta** *nu este exprimat decît o dată, şi*

[16] Termenul propoziţional are la bază o relaţie distributivă (vezi *Partea a treia, cap. II*, § 2) ; este vorba de acele elemente care pot introduce o propoziţie subiectivă sau obiectivă, în termeni tradiţionali.

anume înaintea primului predicat — acesta se referă la *subiect*), cît și cel de incluziune simplă (*Dintre* **creioanele** *pe care mi le-ai adus, acelea* (**cele**) **roșii** *sînt de o calitate excepțională*).

La fel cu pronumele partitive, demonstrativele pot să evoce și obiecte care intră în raport de excluziune (de non-identitate) cu cele denumite de substantivul la care trimit pentru decodare : *Rochia albastră mi-a plăcut mai mult decît* **aceea** *verde* [rochia albastră] este diferită de [rochia verde]) : **aceasta** (**asta**) *albă, pe care ai îmbrăcat-o azi, este însă mai reușită.*

Așadar, demonstrativele sînt compatibile cu trei relații :

(a) $Op \underset{\supset}{\subset} Os$

(b) $Op \underset{\not\supset}{\subset} Os$

(c) $Op \underset{\not\subset}{\not\supset} Os$.

Pentru demonstrative, relația de incluziune reciprocă se dovedește a fi dominantă, întrucît ea este aceea care apare cînd pronumele nu are determinanți.

În cazurile, rare de altfel, în care pronumele personale se însoțesc de calificative, raportul (a) $Op \underset{\supset}{\subset} Os$ se menține : *Dimineață mi-am lustruit cu grijă pantofii. Degeaba, după atîta alergătură prin ploaie, m-am întors acasă cu* **ei** *murdari, de nerecunoscut.* Obiectul exprimat prin *pantofii* este identic cu cel evocat de **ei** ; determinările *murdari, de nerecunoscut* indică o schimbare în starea aceluiași obiect (cf. și contexte în care apare o determinare apozițională : *se uitau amîndoi la mine* : **ea** *serioasă*, **el** *surîzător*).

Așadar, însuși pronumele de persoana a III-a, expresie a nonidentității față de cei doi poli ai comunicării (vezi *Partea a doua, cap. II*, § **1**) devine, în referirea la mesajul realizat, indicele identității.

Aceasta constituie, de altfel, unul dintre motivele pentru care {el, ea, ei, ele} sînt singurele forme care se încadrează în paradigma pronumelui personal, cu toate că negarea celor doi poli ai comunicării îmbracă multe alte forme.

2.2. P «———» Op

Substitutele nu realizează legătura dintre limbă și obiectul desemnat numai mediat, prin intervenția substituitului. Ele pot trimite direct la designatum.

Prin capacitatea de a trimite la cei doi poli ai comunicării (emițătorul și receptorul), pronumele personale de persoana I și a II-a se încadrează, după Roman Jakobson, în categoria a m b r e i o r i l o r. Aceștia sînt definiți în termenii teoriei informației ca „acei constituenți ai codului lingvistic care trimit în mod obligatoriu la mesaj" [**62**, p. 178 și urm.]. Din aceeași categorie fac parte și alți constituenți, cum ar fi, de pildă, morfemele temporale (timpuri absolute), care trimit la momentul vorbirii, deci la cadrul temporal al mesajului.

După indicațiile date de Jakobson, t r i m i t e r e a l a m e s a j înseamnă referire la procesul enunțării („le procès de l'énonciation"), la condițiile în care se realizează mesajul.

Prin cerința de a trimite t o t d e a u n a la mesaj, clasa substitutelor, inclusiv pronumele personal de persoana a III-a, este exclusă din categoria ambreiorilor. Substitutele se caracterizează tocmai prin capacitatea de a se referi, cel puțin o dată, la contextul lingvistic, la m e s a j u l r e a l i z a t, nu la condițiile de realizare ale acestuia.

Și totuși, marea majoritate a substitutelor pot trimite la mesaj și în sensul de condiții de realizare ale mesajului.

El poate indica direct un non-conlocutor : cf. *Cine a venit aseară? — El* (vorbitorul poate desemna o persoană care asistă la convorbire). Pronumele demonstrative pot să se refere direct la obiecte situate în spațiul de realizare a mesajului : *Ce carte îți alegi? — Aceasta* (vorbitorul poate indica printr-un gest cartea aleasă). Adverbe ca *aici*, *acolo*, *dincolo*, *acum*, *azi*, *mîine* se pot decoda cu ajutorul cunoașterii spațiului sau a timpului în care se realizează comunicarea. **Așa** se poate referi la un gest al emițătorului sau la o poziție indicată de acesta (cf. *stai așa!*, adică în poziția pe care o ai în momentul cînd îți vorbesc).

Pronumele nedefinite nu trimit decît cel mult la contextul lingvistic — vezi § **2.1**.

Este evident că mulțimea ambreiorilor nu coincide cu ansamblul pronumelor și nici măcar cu cel al substitutelor.

Faptul că adesea unul și același element posedă ambele capacități de a trimite la mesaj (atît în sensul de condiții de realizare, cît și de enunț realizat) constituie, probabil, temeiul definiției care apare în [**5**, p. 271—272] : „El pronombre es una clase de palabras no-descriptivas y de significación ocasional orientada por circumstancias lingüistica (el coloquio y el hilo del discurso)".

Definiția este nesatisfăcătoare din mai multe motive. Ea unește în aceeași categorie, fără nici o explicație, elemente aparținînd contextului extralingvistic, procesului enunțării („el coloquio") cu segmente de vorbire („hilo del discurso"). Însăși autoarea definiției se vede obligată să observe că unele pronume (după noi, toate) au și o semnificație fixă – descriptivă [**5**, p. 271]. Paradoxul (faptul că pronumele au și o semnificație fixă și una mobilă, ocazională) se explică prin sensul dublu acordat termenului *semnificație* („significación") : o dată este folosit în accepția de designatum, a doua oară de invariantă semantică (prin care fiecare pronume se definește în raport cu celelalte).

Capacitatea de a evoca obiecte diferite, cu condiția ca acestea să aparțină la clasa indicată prin invarianta semantică, nu este proprie numai pronumelor, ci și numelor comune (cf. *Am cumpărat o casă*, unde *casă* se referă la obiectul [$casă_1$], și *Caut casă*, unde e vorba de un alt obiect [$casă_2$]).

2.2.1. Variația în funcție de emițător. Trăsătura folosită de R. Jakobson pentru izolarea ambreiorilor, și anume necesitatea de a trimite la mesaj, aparține momentului înțelegerii, al decodării.

Pentru a descoperi legătura dintre ambreiori și substitute cît și raporturile acestora cu numele (cu care au fost puse adeseori în relație) am extins cercetarea asupra ambelor momente ale funcționării codului (codarea și decodarea).

Termenul de *ambreior* [17] a fost introdus în lingvistică de O. Jespersen, în accepția de „clasă de cuvinte al căror sens variază în funcție de situația în care sînt folosite" [**63**, p. 123–124].

Criticînd această definiție, Jakobson atrage atenția asupra faptului că fiecare ambreior are și o valoare constantă [**62**, p. 179].

Ion, Marin sau Ileana pot fi evocați prin **eu** numai dacă sînt emițători în procesul de comunicare. Momentul în care se realizează mesajul se poate plasa în puncte diferite ale axei temporale obiective, dar el poate constitui unul din termenii relațiilor exprimate prin morfemele temporale numai în calitate de cadru temporal al mesajului.

În aceeași situație se află și substitutele. Cele care posedă ambele capacități de referire prezintă o semnificație care se regăsește

[17] În original apare termenul *shifter*. În ediția franceză, acesta a fost tradus prin *embrayeur*. În română am adoptat termenul *ambreior*, ca derivat de la *a ambreia*, atestat de dicționarul de neologisme.

şi în cazul cînd trimit la condiţiile mesajului, şi atunci cînd trimit la mesajul realizat. Astfel, **acesta**, ca substitut, trimite numai la un termen care a fost exprimat imediat sau care va fi imediat exprimat : conţinutul de „apropiere spaţială" se converteşte în „apropiere în lanţul vorbirii" (*În frazele în care două predicate au acelaşi* **subiect, acesta** *nu este exprimat decît o dată* [**1**, I, p. 93]). *Aici, acolo* trimit numai la un circumstanţial de loc — păstrează, aşadar, valoarea de „cadru spaţial al acţiunii" ; **acum** păstrează, în referirea la mesajul realizat, valoarea de „simultaneitate temporală", *aşa* de „identitate modală" ş.a.m.d. (*Peste două zile ne-am dus întreaga bandă la deschiderea unui teatru de vară şi de* **acolo** *la un restaurant la şosea* [CP, **UND**, p. 117] ; *Tot ce a făcut nevastă-mea la ţară,* **aici** *s-a reeditat într-o singură seară. G. nu era* **acum** *de faţă* [CP, **UND**, p. 121]. *În fiecare zi îţi pierzi vremea cu tot felul de mărunţişuri.* **Aşa** *nu mai merge*).

Cu alte cuvinte, s e m n i f i c a ţ i a c o n s t a n t ă p r e c i z e a z ă d o m e n i u l d e a p l i c a ţ i e, a c t u a l i z a r e a î n v o r b i r e s t a b i l e ş t e c o r e s p o n d e n ţ a î n t r e o c u r e n ţ ă ş i o b i e c t (s a u s e g m e n t d e m e s a j).

Acest mod de funcţionare, variaţia semantică, în sensul de posibilitate de schimbare a obiectului evocat, cu condiţia apartenenţei la domeniul indicat prin invarianta semantică, nu este însă o trăsătură proprie numai ambreiorilor şi substitutelor. Diversele ocurenţe ale unuia şi aceluiaşi substantiv se pot referi, de asemenea, la obiecte diferite.

Astfel, cînd vorbitorul V_1 emite enunţul : *Mi-am cumpărat o haină nouă*, iar vorbitorul V_2 emite acelaşi enunţ, este mai mult ca sigur că fiecare şi-a cumpărat altă haină.

Aşadar, dacă ne situăm numai în punctul de emisiune al mesajului, între ambreiori, substitute şi numele comune nu apare nici o diferenţă. Caracterul ambiguu, proprietatea de a evoca obiecte diferite a constituit, de altfel, baza prin care numele comune, ambreiorii şi substitutele sînt reunite în aceeaşi clasă — a v a r i a b i l e l o r — în modelarea logică a limbii construită de matematicianul olandez Hans Freudenthal [**31**, p. 6—11 ; **71**, p. 123].

Această variaţie a raportului dintre obiectul desemnat (O) şi ocurenţa segmentului lingvistic (P) prin care primul este evocat, o dată cu schimbarea mesajului sau a emiţătorului (E) poate fi reprezentată pe scurt prin formula următoare :

$$\text{(a)}\ E_1\,(P_1\text{«—»}O_1)\ldots E_2\ (P_1\text{«—»}O_1\ \text{Vel}\ \ O_2)\ldots E_n\ (P_1\text{«—»}O_1\ \text{Vel}\ O_n).$$

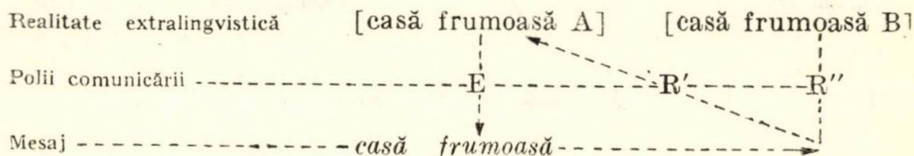
Pronumele nedefinite prezintă o formulă ușor modificată. De obicei, ele nu stabilesc singure raportul O«—»P, ci cu ajutorul unui nume. Aceasta înseamnă că nu funcționează niciodată ca ambreiorii. După cum am amintit în § **2.1**, numele la care ele se referă pentru decodare indică numai clasa de obiecte din care face parte obiectul evocat de pronume. Cînd emițătorul codează enunțul **unul** *dintre copiii tăi*, el se poate gîndi fie la Maria [O_1], fie la Ion [O_2], fie la Vasile [O_3] ș.a.m.d. Alt vorbitor poate folosi aceeași formă pronominală, referindu-se la aceeași clasă de obiecte [O_1, O_2, O_3] sau la altă clasă de obiecte [O_4, O_5, O_6] : *unul dintre studenți*.

De aceea, formula raporturilor eteroplane devine, pentru pronumele nedefinite :

(a′) E_1 (P_1 «—» O_1 Vel O_2 Vel O_3) ... E_2 (P_1 «—» O_1Vel O_2 Vel O_4 Vel O_5).

Atît formula (a) cît și formula (a′) au ca factor comun variabilitatea raportului P«—»O de la un emițător la altul.

2.2.2. Variația în funcție de polii comunicării. Din punctul de vedere al raportului P«—»O, diferența dintre nume comune, pe de o parte, ambreiori și substitute, pe de altă parte, apare numai dacă se iau în considerare ambii poli ai comunicării. Într-un mesaj ca *Am văzut o casă frumoasă*, emițătorul aduce un anumit conținut pragmatic, evocă un anumit obiect, să spunem [casă frumoasă A] [18]. Receptorul decodează mesajul, chiar dacă nu a văzut [casa frumoasă A], cu ajutorul noțiunilor de „casă" și „frumoasă", alcătuite de cele mai multe ori cu un bagaj pragmatico-afectiv diferit de cel al emițătorului.

Schema nr. 1

Seria de obiecte B pe care o evocă segmentul /casă frumoasă/ în mintea receptorului și obiectul A, la care s-a gîndit emițătorul nu sînt în mod necesar identice (vezi *schema nr. 1*). Intervine, așadar,

[18] Obiectul desemnat este inclus în paranteze drepte. Secvența de vorbire este încadrată de bare oblice.

şi aici o schimbare datorată unui element legat de polii comunicării, chiar în cursul transmiterii unuia şi aceluiaşi mesaj. Evident că, pentru ca decodarea să fie posibilă, este necesară existenţa unor elemente pragmatice identice la ambii conlocutori, după cum este adevărat că obiectul evocat poate fi, de asemenea, acelaşi. (De ex. *Mi-ai văzut casa cea nouă? —Da.*) Pentru discuţia de faţă este important să reţinem însă posibilitatea „deformării" mesajului, apariţia diferenţelor.

Capacitatea de a varia de la emiţătorul (E), la receptorul (R) al aceluiaşi mesaj poate fi reprezentată pe scurt astfel:

(b) $E_1 (P_1 «—» O_1) \ldots R_1 (P_1 «—» O_1$ Vel $O_2)$.

În cazul ambreiorilor (şi al substitutelor), elementul la care se trimite pentru decodare (fie că este un element extralingvistic — O, fie un segment din mesajul realizat) este perfect identic atît pentru emiţător cît şi pentru receptor. Deformarea care apare pe canalul de transmisie în cazul unui nume comun este exclusă (vezi *schemele 2* şi *3*). În caz contrar, decodarea este împiedicată. *Eu* înseamnă şi pentru emiţătorul şi pentru receptorul unuia şi aceluiaşi mesaj emiţătorul şi numai emiţătorul. *El* dintr-un enunţ ca *Ion este un om bun. El a dovedit aceasta prin întreaga lui comportare* se referă la [Ion] şi numai la [Ion] pentru ambii poli ai comunicării.

Realitate extralingvistică
[Vorbitorul N]
Polii comunicării
E R
Mesaj
Eu

Schema nr. 2

Segment lingvistic invocat
/Ion/
Polii comunicării
E R
Mesaj
El

Schema nr. 3

Caracterul constant al relaţiei P«—»O care caracterizează substitutele (ambreiori sau nu) poate fi pus în evidenţă prin formula:

(c) $E_1 (P_1 «—» O_1) \ldots R_1 (P_1 «—» O_1)$.

Şi din acest punct de vedere pronumele nedefinite au o situaţie uşor diferită de restul pronumelor.

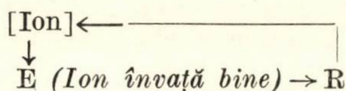
Dacă enunţul *unul dintre copiii tăi* nu cere în procesul codajului stabilirea unui raport biunivoc între O şi P (vezi formula a'), nici receptorul nu este obligat să îl stabilească. Singura obligaţie a receptorului este să păstreze, în procesul decodajului, clasa de obiecte indicată de emiţător — în speţă „copiii tăi".

Formula codajului şi a decodajului devine, în cazul pronumelor nedefinite :

(c') E_1 (P_1«—» O_1 Vel O_2 Vel O_3) ... R_1 (P_1 «—» O_1 Vel O_2 Vel O_3).

Formulele (c) şi (c') au în comun identitatea raporturilor incluse în paranteze, fie că acestea iau forma (P_1«—»O_1) sau (P_1«—»O_1 Vel O_2 Vel O_3).

Non-variabilitatea raportului P«—»O în cadrul unuia şi aceluiaşi mesaj apropie ambreiorii şi substitutele de numele proprii. Decodajul unui mesaj de genul *Ion învaţă bine* presupune cunoaşterea persoanei cu numele *Ion* de către ambii poli ai comunicării (cf. *schemele nr. 2* şi *4*) — formula (c).

Schema nr. 4

Nu este deci de mirare că pronumele şi numele proprii au unele trăsături combinatorii comune, de pildă, posibilitatea de a forma singure un grup nominal constituent imediat de frază (cf. dr. *El merge*, fr. *Il marche, Ion merge, Jean marche* dar nu **Copil merge*, **Enfant marche*).

Spre deosebire de numele comune şi de substitute, numele proprii sînt constante şi din punctul de vedere al emiţătorilor. Invarianta lor semantică nu delimitează domeniul de aplicaţie, ci stabileşte însăşi corespondenţa cu designatumul. În terminologia lui R. Jakobson, ele sînt elemente de cod care trimit la cod ; în modelul lui Hans Freudenthal, ele constituie c o n s t a n t e lingvistice.

Formula invariabilităţii raportului P «—» O de la un mesaj la altul este :

(d) E_1 (P_1⟵⟶O_1) ... E_2 (P_1⟵⟶O_1) ... E_n (P_1 ⟵⟶ O_1).

2.2.3. Economizatorii. Din punctul de vedere al raportului între obiectul desemnat şi ocurenţa lingvistică prin care primul este evocat, constituenţii codului lingvistic se pot împărţi, aşadar, în trei categorii.

I. Constituenţi care se caracterizează prin formulele: (a) şi (b): variabilitatea de la E_1 la E_2 şi de la E_1 la R_1 (nume comune, verbe, adjective, adverbe).

II. Constituenţi care se caracterizează prin formulele (a) şi (c) variabilitate de la E_1 la E_2 şi non-variabilitate de la E_1 la R_1 (pronume personale, demonstrative, interogative, nedefinite, articole, morfeme temporale şi tot felul de ambreiori). Aceştia constituie: clasa substitutelor în sens larg.

III. Constituenţi care se caracterizează prin formulele (d) şi (c) non-variabilitate de la E_1 la E_2 şi de la E_1 la R_1 (numele proprii).

Secvenţele incluse în cea de a doua categorie apelează la elemente cunoscute atît de emiţător cît şi de receptor şi astfel înlesnesc realizarea mai rapidă, mai economică a mesajului; de aceea le putem numi economizatori — noul termen ne apare necesar pentru a înlătura o eventuală confuzie cu clasa substitutelor definită anterior, în § 2.1, ca o submulţime a elementelor iterative (vezi *tabloul nr. 1*).

Tabloul nr. 1

Clasa / Polii comunicării	Nume comune	Nume proprii	Economizatori
$E_1 - E_2 \ldots E_n$	1[19]	0	1
$E_1 - R_1$	1	0	0

Segmentul lingvistic la care trimit substitutele (ca elemente iterative) poate fi, şi de cele mai multe ori este, un non-economizator. În acest caz, deformarea mesajului de la emiţător la receptor devine posibilă, dar numai de la treapta care urcă dincolo de segmentul invocat, în momentul în care funcţia de substitut a fost îndeplinită.

[19] Semnul 1 indică existenţa capacităţii de variaţie. Semnul 0 notează absenţa acestei capacităţi.

În cazul ambreiorilor (ca elemente care trimit la procesul enunțării), decodarea totală, altfel spus ajungerea pînă la designatum, se face numai prin intermediul unei singure noțiuni, aceea care îi stă la bază ; în cel al substitutelor, decodarea totală este mediată și de segmentul la care se trimite și, implicit, de noțiunea corespunzătoare acestuia.

Diferența dintre funcția de ambreior și cea de substitut în ceea ce privește modalitatea de a stabili raportul cu obiectul desemnat determină schimbări în structura semantică a uneia și aceleiași secvențe, după cum aceasta se referă la condițiile de realizare a mesajului sau trimite la mesajul realizat.

De pildă, în cazul cînd funcționează ca ambreiorii, *acolo* indică un raport de depărtare, altfel spus, între obiectul evocat de el și s p a ț i u l în care se realizează mesajul se stabilește un raport de non-includere. Cînd funcționează ca substitutele, *acolo* nu poate exprima decît un raport de inclusiune reciprocă, de identitate. În acest caz, cei doi termeni ai relației sînt obiectul evocat de substitut și obiectul evocat de segmentul la care se trimite pentru decodare. (Vezi § **2.1.2** ; *Peste două zile ne-am dus* [...] *la deschiderea unui* **teatru de vară** *și de* **acolo** *la un restaurant la șosea* — locul evocat de *acolo* coincide cu locul desemnat prin secvența *teatru de vară*.)

La fel și *el*, indice al non-conlocutorilor, al neincluderii în procesul comunicării, ca substitut evocă același obiect ca și segmentul de mesaj la care se referă (raport de incluziune reciprocă). *Acela* (*cel*) în combinație cu adjective exprimă numai un raport de nonincluziune între obiectul evocat de el și cel denumit de segmentul la care se referă. De pildă : *Dimineața m-am încălțat cu* **pantofii** *albi, seara cu* **aceia** (*cei*) *negri* — evident, este vorba de două perechi diferite de pantofi. Ca ambreior, *acela* poate exprima și un raport de incluziune (între obiect și spațiul mesajului) : Cf. *Ce carte vrei să-ți cumpăr?* — *Aceea albastră, pe care o ții în mînă* (în acest caz, *acela* indică depărtarea de emițătorul mesajului-răspuns, dar apropierea față de receptor).

CAPITOLUL II

EXISTĂ PRONUME POSESIVE ÎN LIMBA ROMÂNĂ ?

În mai toate gramaticile romanice, posesivele [1] sînt împărţite în două categorii. Formele care însoţesc şi determină substantive sînt considerate adjective : cele care sînt însoţite de articol şi apar în vorbire fără substantive sînt trecute în categoria pronumelor.

Dacă, în limba franceză, formele adjectivale sînt net distincte de cele pronominale prin structura fonematică şi prin distribuţie (cf. *le sien — son livre*; *le mien — mon livre*), în limbile română şi spaniolă graniţa dintre pronumele şi adjectivul posesiv este mai puţin precisă. Posibilitatea de a înlocui întotdeauna formele accentuate ale posesivului spaniol prin adjective (cf. *el mio — el bueno*; *padre mio — padre viejo*) a determinat pe unii romanişti să afirme că posesivele sînt întotdeauna adjective [**82**, p. 35—36]. În schimb, în limba română, apariţia formei „nearticulate" a posesivului în contexte în care lipseşte substantivul (de ex. *Luptă contra noastră*, cf. fr. *Il lutte contre moi*) pune sub semnul întrebării natura adjectivală a formei simple. Aceste fapte ne-au îndemnat să examinăm comportamentul pronumelor şi adjectivelor posesive din limba română contemporană pe baza criteriilor oferite de analiza distributivă.

1. RAPORTUL DINTRE PRONUMELE ŞI ADJECTIVELE POSESIVE

Părţile de vorbire sînt secvenţe de morfeme. Definirea lor se poate face fie prin relaţiile contractate cu unităţi de acelaşi fel, fie prin funcţia morfemelor componente. În analiza de faţă vom urmări

[1] Vom folosi termenul *posesiv* pentru a denumi secvenţele morfematice care apar atît fără nume cît şi împreună cu numele.

CAPITOLUL II

EXISTĂ PRONUME POSESIVE ÎN LIMBA ROMÂNĂ ?

În mai toate gramaticile romanice, posesivele [1] sînt împărțite în două categorii. Formele care însoțesc și determină substantive sînt considerate adjective : cele care sînt însoțite de articol și apar în vorbire fără substantive sînt trecute în categoria pronumelor.

Dacă, în limba franceză, formele adjectivale sînt net distincte de cele pronominale prin structura fonematică și prin distribuție (cf. *le sien — son livre*; *le mien — mon livre*), în limbile română și spaniolă granița dintre pronumele și adjectivul posesiv este mai puțin precisă. Posibilitatea de a înlocui întotdeauna formele accentuate ale posesivului spaniol prin adjective (cf. *el mio — el bueno*; *padre mio — padre viejo*) a determinat pe unii romaniști să afirme că posesivele sînt întotdeauna adjective [**82**, p. 35—36]. În schimb, în limba română, apariția formei „nearticulate" a posesivului în contexte în care lipsește substantivul (de ex. *Luptă contra noastră*, cf. fr. *Il lutte contre moi*) pune sub semnul întrebării natura adjectivală a formei simple. Aceste fapte ne-au îndemnat să examinăm comportamentul pronumelor și adjectivelor posesive din limba română contemporană pe baza criteriilor oferite de analiza distributivă.

1. RAPORTUL DINTRE PRONUMELE ȘI ADJECTIVELE POSESIVE

Părțile de vorbire sînt secvențe de morfeme. Definirea lor se poate face fie prin relațiile contractate cu unități de același fel, fie prin funcția morfemelor componente. În analiza de față vom urmări

[1] Vom folosi termenul *posesiv* pentru a denumi secvențele morfematice care apar atît fără nume cît și împreună cu numele.

mai întîi raportul dintre formele posesivului și alte părți de vorbire, ca secvențe unitare, fără a le segmenta în morfeme, și apoi funcțiile morfemelor lor componente.

Vom considera ca date noțiunile de substantiv, adjectiv, articol, pronume, prepoziție, gen, număr, caz.

Forma compusă din articolul genetival și posesiv, pe care o simbolizăm prin AL + Pos, este de obicei considerată ca o unitate pronominală, opusă formei simple, atunci cînd apare fără substantiv. Într-adevăr, în acest caz întreaga secvență poate fi înlocuită printr-un substantiv (cf. /Ai noștri/ *au plecat* — /Copiii/ *au plecat*; *Am spus* /alor mei/ — *Am spus* /copiilor/)[2]. Dar aceeași proprietate o are și o combinație formată dintr-un substantiv și un adjectiv și nimeni nu afirmă că sintagma formată din substantiv și adjectiv este totdeauna un substantiv compus.

La orice nivel al limbii, înlocuirea a două elemente a și b printr-o unitate M ne permite să le considerăm ca părți componente ale unei unități C, din același plan cu M, dacă cele două secvențe sînt substituibile totdeauna numai împreună lui M, și nu fiecare în parte, cu alte cuvinte dacă a nu poate să apară fără b și b nu poate să apară fără a [3].

În limba română, atît AL cît și Pos pot fi înlocuite pe rînd printr-un substantiv (/Ai/ *noștri*// *au plecat* — /Copiii/ *noștri*// *au plecat* — *Ai* /casei// *au plecat*). Aceasta înseamnă că articolul genitival nu presupune apariția posesivului. Cele două elemente sînt independente și nu pot fi considerate componente ale unei părți de vorbire, ale unei secvențe de morfeme unitare.

Ignorarea raportului de independență dintre cele două cuvinte care alcătuiesc așa-zisa formă compusă acoperă specificul sintagmatic al dacoromânei contemporane în raport cu latina, unde, într-adevăr, un singur cuvînt, pronumele posesiv, putea trimite atît la obiectul posedat cît și la numele posesorului. În română, AL este de fapt cuvîntul care „ține locul" obiectului posedat, în timp ce Pos își păstrează totdeauna caracterul de reprezentant al posesorului. (Cf. lanțurile *Cartea mea este curată* — *A mea este curată* — *A ta este*

---

[2] Cînd secvența AL + Pos însoțește un substantiv, este considerată însă ca adjectiv. Este adevărat că în această poziție ea nu poate fi înlocuită în întregime printr-un substantiv. (Cf. *Această carte a mea* — *Această carte a elevei*, dar nu **Această carte elevei*.)

[3] Criteriul anunțat mai sus reprezintă o extindere la nivelul cuvintelor a principiilor de segmentare folosite de Zellig S. Harris în analiza planurilor fonematic și morfematic [48, § 12.2].

curată, în care *a* reia substantivul *cartea*, în timp ce *mea* și *ta* reprezintă variații în funcție de persoana posesorului.)

Așadar, AL nu este o parte componentă a posesivului. În consecință, în discutarea naturii posesivelor nu se va lua în considerație comportamentul și funcțiile diferite ale lui AL după cum este însoțitor de substantiv (indice de genitiv) sau înlocuitor de substantiv (pronume) [4].

1.1. DISTRIBUȚIA PRONUMELUI POSESIV

Ocurențele posesivului (exclusiv AL) din diferite poziții (după sau înaintea unui substantiv, după articol, după anumite prepoziții) sînt identice fonematic dacă se mențin constante : persoana, numărul, genul și cazul.

După Zellig S. Harris, secvențele identice din punct de vedere fonematic pot fi considerate segmente aparținînd unor unități distincte numai dacă totalitatea contextelor este egală cu suma contextelor a două (sau mai multe) unități distincte [**48**, § 13.4]. Așadar, pentru a stabili dacă ocurențele posesivului pot fi împărțite în pronume și adjective, este necesar să urmărim posibilitățile de substituire a lor în diverse tipuri de contexte.

1.1.1. Contextul A. Considerăm tipul de context A : Substantiv + ... + Verb + Adjectiv, pe care îl exemplificăm prin seria de șiruri A′ :

(a) *Casa ta este frumoasă*
(b) *Casa albă este frumoasă*
(c) *Casa fetei este frumoasă*
(A′) (d) *Casa aceasta este frumoasă*
(e) *Casa aceluia este frumoasă*
(f) *Casa fiecăruia este frumoasă*
(g) *Casa de piatră este frumoasă*
(h) *Casa de închiriat este frumoasă.*

În baza acestor șiruri putem forma clasa de distribuție {*ta* ~ *fetei* ~ *albă* ~ *de piatră* ~ *de închiriat* ~ *aceasta* ~ *aceluia* ~ *fiecăruia*}, în care fiecare membru reprezintă o parte de vorbire.

Definirea acestor părți de vorbire depășește cadrul lucrării de față, de aceea acceptăm granițele indicate în [**1**,I] și ne permitem

---

[4] În legătură cu funcția pronominală a lui AL vezi *Partea întîi, cap. III.*

ca în locul fiecărui cuvînt să trecem numele părţii de vorbire căreia îi aparţine. În modul acesta putem stabili clasa de distribuţie $\mathfrak{K}$, formată din {Posesiv, Adjectiv calificativ, Substantiv în genitiv, Demonstrativ în nominativ, Demonstrativ în genitiv, Pronume nehotărît în genitiv, Substantiv în acuzativ precedat de prepoziţie, Supin}.

Acelaşi tip de context poate fi exemplificat prin seria de şiruri A″ :

a_1 *Casele tale sînt frumoase*
b_1 *Casele albe sînt frumoase*
c_1 *Casele fetei sînt frumoase*
(A″) d_1 *Casele acestea sînt frumoase*
e_1 *Casele aceluia sînt frumoase*
f_1 *Casele fiecăruia sînt frumoase*
g_1 *Casele de piatră sînt frumoase*
h_1 *Casele de închiriat sînt frumoase.*

În contextele de tipul A posesivele *ta*, *tale* pot fi înlocuite cu tot felul de atribute (b, c, d, e, f, g, h). Comparînd şirul A′ cu şirul A″, constatăm că atributele din lanţurile c, c_1, f, f_1, e, e_1, g, g_1, h, h_1 rămîn neschimbate, în timp ce atributele din lanţurile a, a_1, b, b_1, d, d_1 şi-au schimbat forma o dată cu substantivele precedente. Dacă oprim analiza aici, putem spune că atributele considerate formează trei clase de distribuţie :

Clasa I cuprinde formele care se combină şi cu *casa* şi cu *casele* : *fetei*, *de piatră*, *de închiriat*, *aceluia*, *fiecăruia*.

Clasa a II-a este formată din cele care se combină numai cu *casa* : *ta*, *albă*, *aceasta.*

În sfîrşit, formele care se combină numai cu *casele* : *tale*, *albe*, *acestea* intră în clasa a III-a.

În baza contextelor de tipul A, atributele exprimate prin posesive, demonstrative şi adjective calificative se grupează într-o categorie aparte — variabilă —, faţă de celelalte atribute — invariabile.

1.1.2. Clasa $\mathfrak{N}$. Dacă extindem analiza şi la alte tipuri de contexte, posesivele nu mai pot fi grupate în aceeaşi clasă de distribuţie cu adjectivele.

Considerăm contextul B, format din Substantiv + ... + Determinant + Verb.

Ex. (a) *Copilul tău drag pleacă*
(b) *Copilul mamei drag pleacă*
(c) *Copilul acesta drag pleacă*
(d) *Copilul aceluia drag pleacă.*

În baza contextului B, delimităm clasa de distribuţie 𝒩, formată din { Posesiv, Pronume demonstrativ în nominativ, Pronume demonstrativ în genitiv, Substantiv în genitiv }.

Înlocuirea posesivului printr-un adjectiv calificativ într-un lanţ de tipul B impune o anumită schimbare în expresie — fie că apare o nouă intonaţie — pauză — marcată grafic prin virgulă (*Copilul tău drag pleacă* — *Copilul bun, drag pleacă*), fie că se introduce conjuncţia şi (*Copilul bun şi drag pleacă*).

1.1.3. Clasa 𝔐. Considerăm contexte de tipul C, formate din Determinant + Substantiv + AL + ... + Verb.

Ex. : (a) *Această faptă a ta este* (*demnă de laudă*)
(b) *Această faptă a elevei este* (*demnă de laudă*)
(c) *Această faptă a ei este* (*demnă de laudă*)
(d) *Această faptă a aceluia este* (*demnă de laudă*).

În lanţul de tipul C posesivul poate fi înlocuit numai prin substantiv în genitiv şi pronume în genitiv.

Aceleaşi substituţii se pot face în contexte de tipul D formate din AL_{sg} [5] + ... + Verb :

Ex. : *Al nostru pleacă*
Al dumitale pleacă
Al casei pleacă
Al ei pleacă
Al treilea pleacă

sau E : AL_{pl} + ... + Verb :
(a) *Ai noştri pleacă*
(b) *Ai dumitale pleacă*
(E) (c) *Ai casei pleacă*
(d) *Ai ei pleacă*

sau de tipul F_1 : AL_{sg} + ... + Substantiv + Verb :
Al nostru tînăr învaţă
(F_1) *Al treilea tînăr învaţă* [6]

---

[5] Sg = singular ; Pl = plural.

[6] În contextele D şi F_1 posesivul poate fi înlocuit şi printr-un numeral ordinal. Dat fiind că substituţia se limitează la aceste două cazuri, numeralul nu va fi luat în consideraţie în stabilirea claselor de distribuţie în care intră posesivele.

şi $F_2 : AL_{pl} + \ldots +$ Substantiv + Verb :

(F_2) (a) *Ai noştri tineri învaţă*
(b) *Ai ţării tineri învaţă*

sau de tipul G : Substantiv + Verb copulativ + AL + ... :

(G) (a) *Cartea este a mea*
(b) *Cartea este a Ioanei*
(c) *Cartea este a ei*
(d) *Cartea este a fiecăruia (acestuia).*

Luarea în discuţie şi a altor tipuri de contexte în care substantivul sau AL, în funcţie de care posesivul îşi schimbă forma, se află în alt caz decît în nominativ, nu schimbă clasele de substituţie mai sus stabilite.

Le-am spus alor mei
Le-am spus alor lui
Le-am spus alor casei (dumitale)

(vezi substituirile din contextele D, E, F, G)
sau

Uşa casei tale este deschisă
Uşa casei albe este deschisă
Uşa casei ţăranului este deschisă
Uşa casei aceluia este deschisă

(vezi clasa de distribuţie 𝔎).

Considerăm tipul de contexte H : (Verb + Prep. g [7] + ... + Ø):

(H) *A luptat contra ta*
A luptat contra războiului
A luptat contra lui
A luptat contra acestora
Locuieşte dedesubtul vostru — Merge împrejurul vostru
Locuieşte dedesubtul podului — Merge împrejurul casei
Locuieşte dedesubtul acestuia — Merge împrejurul acestuia.

În baza contextelor de tipul D, E, F, G, H stabilim clasa de distribuţie 𝔐, formată din {Posesiv, Substantiv în genitiv, Pronume în genitiv}.

1.1.4. Contextul J. Considerăm lanţul de tipul : Nn + Pdn + + V + S + ... + Ø [8] (simbol J).

[7] Prepoziţie care cere genitivul.

[8] N = nume ; Pd = pronume personal în dativ ; n = morfem de persoană identic în toate ocurenţele din lanţul considerat J ; Vm = o formă personală a verbului *a mînca* ; S = substantiv.

Ex. :

Fiecare să-și mănînce porția lui

sau

Mi-am mîncat porția mea.

În aceste lanțuri, posesivul emfatic are un comportament diferit. El nu poate fi înlocuit printr-un pronume posesiv la altă persoană decît cea a pronumelui în dativ.

Faptul este explicabil, deoarece, în aceste cazuri, pronumele în dativ are valoare posesivă.

În baza contextelor de tipul J, pronumele posesive se împart în 6 clase de distribuție, după cum n = pers. I (*meu, mea, mei, mele*) ; n = pers. II (*tău, ta, tăi, tale*) ; n = pers. III (*său, sa, săi, sale, lui, ei*) ; n = pers. IV (*nostru, noastră, noștri, noastre*) ; n = pers. V (*vostru, voastră, voștri, voastre*) sau n = pers. VI (*lor*).

1.2. POSESIVUL ȘI NUMELE ÎN GENITIV

Comparînd clasele de distribuție $\mathcal{N}$, $\mathcal{A}$, $\mathcal{M}$, reiese că intersecția lor este formată din : Nume (Substantiv sau Pronume) în genitiv. În toate tipurile de contexte în care posesivele sînt substituibile adjectivelor, ele se pot înlocui și prin nume în genitiv, dar nu în toate contextele în care sînt substituibile unui nume în genitiv posesivele pot fi înlocuite prin adjective. Dat fiind că ocurențele posesivului din contextele A, B, C, D, E, F, G, H pot fi înlocuite prin aceeași unitate – substantiv în genitiv, nu există nici un motiv care să ne permită să le grupăm în două clase de secvențe morfematice distincte.

Dacă luăm în considerare și alte tipuri de contexte, relația de echivalență Pos ~ N genitiv nu se mai menține ; posesivul rămîne substituibil prin substantiv în genitiv, dar nu oricînd substantivul în genitiv poate fi substituit prin pronume posesiv.

De pildă, într-un lanț ca : *Șorțul fetei harnice*, *fetei* nu poate fi înlocuit prin nici o formă a pronumelui posesiv (vezi lanțurile nereperate **Șorțul meu harnice*, **Șorțul ei harnice* etc.). Contexte de acest gen ne permit de fapt să distingem pronumele posesiv de substantiv în genitiv și ne relevă faptul că, spre deosebire de substantive, pronumele posesive, ca și pronumele personale, exclud determinarea adjectivală (calificativă non-apozițională – v. cap. I, § **2.1.3**).

1.3. RAPORTUL DINTRE PRONUMELE POSESIVE ŞI ADJECTIVE

Dacă totdeauna pronumele posesiv poate fi înlocuit prin substantiv în genitiv, dar nu şi invers, putem spune că între ele se stabileşte o relaţie de dominare [**69**, p. 176; **70**, p. 77–78]. Nu acelaşi lucru se poate spune şi despre raportul paradigmatic dintre pronumele posesiv şi adjectiv (cf. *Aleargă frumos* – **Aleargă meu*; *Contra mea* – **Contra frumos* etc.).

Deosebirea dintre adjectiv şi pronume posesiv reiese şi din natura raporturilor lor sintagmatice. Din moment ce în toate contextele posesivele trebuie considerate ca ocurenţe ale unei singure unităţi-pronume, înseamnă că între posesiv şi substantiv nu se stabileşte un raport de determinare [9].

Acordul în gen, număr şi caz cu substantivul regent nu este un indiciu suficient pentru a putea permite încadrarea posesivelor în categoria adjectivelor. Spre deosebire de morfemele adjectivale de „gen", „număr" şi „caz", care variază numai în funcţie de substantivul regent, morfemele posesivului care se combină cu morfemul de persoană se schimbă şi în funcţie de AL şi de prepoziţia precedentă. După prepoziţiile care se termină în *a*, posesivul are formă „feminină" : *contra, împotriva, în preajma mea*; prepoziţiile care se termină în *-ul* (indice al funcţiei de prepoziţie, opus lui *zero* – indice al funcţiei adverbiale) cer forma „masculină" : *împrejurul, dedesubtul meu.*

2. MORFEMATICA POSESIVULUI

Analiza morfemelor care intră în componenţa posesivelor în baza criteriilor distributive ne conduce la acelaşi rezultat. Formele pronumelor posesive care pot să apară în acelaşi context intră în relaţie de congruenţă, formează o clasă de distribuţie (vezi [**69**, p. 178]).

Dacă facem abstracţie de contextele de tipul J, putem spune că pronumele posesive formează 4 clase de distribuţie (vezi *tabloul 2*), după cum substantivul este la masculin singular (cl. I), la feminin singular (cl. II), la masculin plural (cl. III) sau la feminin plural (cl. IV).

---

[9] Raportul de determinare se defineşte ca o relaţie dintre doi termeni, dintre care unul îl presupune pe celălalt, dar nu şi invers [**52**, § 11].

Tabloul 2

Clasa	Pronumele posesive				
I	*meu*	*tău*	*său*	*nostru*	*vostru*
II	*mea*	*ta*	*sa*	*noastră*	*voastră*
III	*mei*	*tăi*	*săi*	*noștri*	*voștri*
IV	*mele*	*tale*	*sale*	*noastre*	*voastre*

La acestea se poate adăuga o a V-a, alcătuită din formele de genitiv ale pronumelor personale *lui*, *ei*, *lor*, ale căror contexte egalează suma contextelor în care apar formele pronumelor din clasele I, II, III, IV.

Formele *lui*, *ei*, *lor* sînt identice pentru genitiv și dativ, dar ocurențele fiecăreia pot fi grupate în două serii, după cum sînt substituibile unor forme de dativ ca *mie*, *ție* etc. ... (*grație lui — grație ție*), sau nu se pot înlocui prin forme de dativ, ci numai prin forme de genitiv sau prin forme ale pronumelui posesiv (*cartea lui — cartea sa*, *mea* etc. ...)[10]. Ocurențele substituibile totdeauna prin *mie*, *ție* formează unitatea Pd (dativ) a pronumelui personal de persoana a treia ; ocurențele substituibile totdeauna prin *sa*, *său*, *săi*, *sale* formează unitatea Pg (genitiv) a pronumelui personal de persoana a treia. În cadrul discuției de față ne interesează numai aceasta din urmă.

Dacă urmărim elementele comune din formele comparabile în baza contextelor J, adică din cele care se succedă pe verticală în tabloul 2 putem obține următoarele segmente morfematice :

Tabloul 3

Morfeme de persoană	I	II	III	IV
/me/	/u/	/a/	/i/	/le/
/t/,/s/	/ău/	/a/	/ăi/	/ale/
/no ... tr/ /vo ... tr/	/s...u/	/as...ă/	/ș...i/	/as...e/

[10] Vezi criteriul de grupare a segmentelor morfematice identice din punct de vedere fonematic la Zellig S. Harris, [48, § 18.4].

Segmentarea prezentată în tabloul 3 nu este singura posibilă. Dacă se urmăresc elementele identice fonematice care se succed pe orizontală în tabloul 2, se obțin următoarele segmente morfematice :

Tabloul 4

Morfem de persoană	I	II	III	IV
/me/, /mea/, /mele/ /tă/, /ta/, /tal/	*u*	*θ*	*i*	*e*
/nostr/, /noastr/, /noștr/ /vostr/, /voastr/, /voștr/	*u*	*ă*	*i*	*e*

Prima segmentare este mai economică, deoarece produce numai 16 segmente morfematice distincte din punct de vedere fonematic, în timp ce din a doua rezultă 20 de segmente.

În afară de aceasta, din prima segmentare rezultă segmentări identice fonematic pentru aceeași persoană (fapt care ne scutește de operația de reducere a lor la morfeme), în timp ce în formele care se succedă pe orizontală în tabloul 2 nu se găsesc totdeauna elemente fonematice identice nici pentru morfemele de persoană, nici pentru cele din coloanele I, II, III și IV. În plus, regulile de combinare a morfemelor de persoană cu morfemele din coloanele I, II, III, IV apar mai complicate dacă acceptăm segmentarea din tabloul 4.

Segmentele morfematice, înscrise sub fiecare cifră romană din tabloul 3 intră în distribuție complementară, sînt identice semantic și apar în formații paralele (*casa mea*/*casa noastră* etc. *Copilul meu*/ *Copilul nostru*), adică apar în contexte care diferă numai prin morfemul imediat precedent, în speță /me/ și /no ... tr/.

După unii cercetători, aceste trei elemente sînt condiții suficiente pentru a putea considera segmentele din aceeași coloană ca alternante (alomorfe) ale aceluiași morfem, dirijate de morfemele de persoană [11] și anume : morfemul I, format din segmentele /u/ ~ /ău/ ~ /s ...u/ ; II, format din segmentele /a/ ~ /as ...ă/ ; III : /i/ ~ /ăi/ ~ / ș ...i/ și IV : /le/ ~ /ale/ — /as ...e/.

[11] Astfel, după A. H. Gleason, două elemente pot fi considerate ca aparținînd aceluiași morfem, dacă : (1) au același sens ; (2) sînt în distribuție complementară și (3) apar în formații paralele, adică apar în aceleași contexte. Identitatea de contexte se

În baza contextelor S + ... + I + V_1 ; AL + ... + I + V; V + $Prep_g$ + ... + I, morfemele de persoană /me/, /t/, /s/, /no ... tr/, /vo ... tr/ pot fi grupate într-o clasă particulară de morfeme [12] pe care o simbolizăm prin Pos_p.

La rîndul lor, morfemele I, II, III, IV pot fi grupate într-o clasă particulară de morfeme, pe care o simbolizăm prin Gv în baza contextelor comune de tipul : S + Pos_p + ... + V ; AL + Pos_p + ... + V. În afară de aceasta, morfemele I şi II au în comun contextul V + $Prep_g$ + Pos_p + ... + Ø.

Spre deosebire de morfemele din clasa Gv, morfemele care apar în combinaţie cu teme adjectivale pot fi grupate într-o clasă particulară numai pe baza contextelor de tipul S + Aj [13] + ... + V şi V + Aj + ... + Ø [14].

Din cele discutate sub punctul 2 rezultă că pronumele posesiv şi adjectivul nu au comun decît faptul că se pot substitui într-un mic număr de tipuri de contexte.

Morfemul Gv al posesivului diferă şi ca funcţie, şi ca distribuţie de cel al adjectivului.

Aşadar, în limba română, posesivele nu pot fi scindate în două categorii : pronume şi adjective (vezi § **1**), ca în limba franceză, şi nu pot fi considerate adjective ca în limba spaniolă (vezi § **2**).

3. LOCUL PRONUMELUI POSESIV PRINTRE CELELALTE PRONUME

În tipurile de contexte A, B, C, D, E, F, G, H, posesivele sînt substituibile şi altor categorii de pronume (personale, demonstrative, nehotărîte). Pentru a delimita categoria posesivelor este necesar să se cerceteze tipurile de contexte în care înlocuirea prin pronume personale, demonstrative sau nehotărîte devine imposibilă.

3.1. POSESIV ŞI DEMONSTRATIV

În contextele A, B, C, posesivul poate fi înlocuit prin pronume demonstrative în nominativ. În alte tipuri de contexte, pronumele

---

obţine prin eliminarea temei care — în fapt — dirijează variaţia morfemelor în discuţie [**35**, p. 88].

[12] Pentru noţiunea de clasă particulară de morfeme vezi [**48**, § 15].

[13] Aj = temă adjectivală.

[14] De ex : *cîntă frumos*.

posesive nu mai pot fi înlocuite decît prin demonstrative în genitiv (vezi șirurile D, E, F, G, H). Demonstrativele nu pot fi totdeauna înlocuite prin posesive. De pildă, în lanțul *Aceea sosește*, înlocuirea demonstrativului prin orice posesiv produce totdeauna un lanț nereperat : **mea sosește*.

Așadar, posesivele și demonstrativele în nominativ au un număr de contexte în comun, dar și un număr de contexte specifice pentru fiecare din ele. Există contexte în care apare posesivul, dar nu poate să apară demonstrativul și invers. Vom spune că două elemente care au acest comportament intră în distribuție echipolentă. Este evident că două elemente morfematice în distribuție echipolentă nu pot fi reduse la un element invariant de vreme ce au cel puțin două contexte distincte prin care pot fi deosebite și cel puțin un context comun în care comută. Altfel spus, ele nu intră nici în variație liberă, deoarece nu au toate contextele identice, nici în variație complementară, deoarece nu se exclud în toate contextele. Așadar, nu pot suporta nici una din operațiile de reducere a variantelor la invariante.

În șirurile de contexte A, B, C, D, E, F, G, H, pronumele posesive pot fi înlocuite prin pronume demonstrative în genitiv. În alte tipuri de contexte însă, posesivele nu se pot substitui demonstrativelor. De exemplu, se poate spune : *copiii aceluia harnic*, dar nu **copiii tăi harnic* ci *copii tăi harnici*.

Imposibilitatea substituției în texte ca cel de mai sus rezidă în faptul că demonstrativele, ca și substantivele, admit adjective calificative determinante, în timp ce posesivele le exclud [vezi *Partea a treia, cap. II*, § 2].

Rezultă că pronumele posesive și cele demonstrative sînt diferite ca distribuție, formează două părți de vorbire distincte.

3.2. POSESIV ȘI NEDEFINIT

Pronumele posesive comută numai cu pronumele nehotărîte în genitiv.

Există cel puțin un context în care posesivele pot fi înlocuite prin pronume nehotărîte în genitiv și invers : *Copilul meu învață, Copilul fiecăruia* (*oricui*) *învață* ; cel puțin un context în care pronumele posesive nu pot fi înlocuite prin pronume nehotărîte în genitiv (se poate spune *Copila mea harnică învață*, dar nu **Copila altuia harnică învață*) și cel puțin un context în care pronu-

mele nehotărîte în genitiv nu intră în raport de substituţie cu pronumele posesiv (cf. *cartea unuia deştept* cu **cartea mea deştept*).

Pronumele nehotărîte în alte cazuri — ca, de pildă, în nominativ, nu au nici un context comun cu pronumele posesive ; intră în distribuţia complementară, deoarece primele se pot aşeza cel mult în stînga numelui, în timp ce celelalte se aşază după nume (în cazul în care precedă numele se însoţesc în mod obligatoriu cu AL : *fiecare casă — a mea casă — casa mea*). Două elemente care intră în distribuţie complementară pot fi reduse la o singură unitate numai dacă există o a treia ale cărei contexte pot să egaleze suma contextelor celor două unităţi considerate [48, § 13.4.2].

Or, în limba română, pronumele posesive şi pronumele nehotărîte în nominativ nu îndeplinesc această condiţie.

3.3. POSESIV ŞI PERSONAL

Pronumele posesive şi pronumele personale exclud prezenţa unui determinant adjectival specificativ, într-o serie întreagă de contexte (vezi § 1.2; 3.2; 3.1).

Pronumele posesive şi pronumele personale în dativ sau acuzativ intră în distribuţie echipolentă (cf. *Copilul tău vede — Copilul te vede — Copilul tău te vede — Copilul îţi vede* etc. . . .).

Formele de persoana I, II, IV, V ale pronumelor posesive intră în distribuţie complementară cu pronumele personale — neaccentuate — de genitiv ale persoanelor corespunzătoare. Contexte de tipul *cartea-mi* [15] şi *cartea mea* nu diferă numai prin cuvintele *mea/mi*, ci şi prin contextul intonaţional (prin prezenţa, respectiv absenţa, accentului) : *mi* este totdeauna neaccentuat, *mea* este totdeauna accentuat. În cazul unor combinaţii de tipul *caru-mi* şi *carul meu*, diferenţele contextuale se accentuează.

Pronumele personale nu au forme paralele accentuate de genitiv pentru persoanele I, II, IV, V.

Dacă am admite indicaţia dată de unele gramatici în privinţa valorii reflexive a seriei *său, sa, săi, sale*, ar trebui să spunem că pronumele posesiv apare numai în construcţii reflexive (cînd posesorul este identic cu subiectul), iar seria *lui, ei, lor* apare numai în construcţii nereflexive.

---

[15] Formele neaccentuate de genitiv pot fi considerate unităţi diferite de cele de dativ în baza aceloraşi substituţii folosite pentru descompunerea formelor *lui, ei, lor* (vezi § 2).

Aceasta ar însemna că cele două serii se exclud contextual, sînt în variaţie complementară.

În fapt însă, în limba română contemporană, formele seriei de pronume posesive de persoana a treia pot fi înlocuite totdeauna prin formele neaccentuate de genitiv ale pronumelui personal de persoana a treia, chiar în contexte ca cele discutate în § **1.1.4** (cf. *Fiecare să-şi mănînce porţia sa — Fiecare să-şi mănînce porţia lui*).

Aceasta înseamnă că pronumele personale *lui*, *ei*, *lor* pot înlocui atît morfemul posesiv de emfază, cît şi cel neemfatic [16].

În schimb, nu orice formă a pronumelui posesiv poate înlocui pronumele personal accentuat în genitiv (comp. *Casa lui este frumoasă* cu *Casa sa este frumoasă* şi **Casa său* (*sale*, *săi*) *este frumoasă*. Dar totalitatea contextelor pronumelui personal accentuat în genitiv de persoana a treia este egală cu suma contextelor celor patru forme ale pronumelor posesive de persoana a treia. Aceste fapte ne permit să considerăm posesivele *său*, *sa*, *săi*, *sale* ca ocurenţe ale aceleiaşi unităţi, Pos III, alomorfe în distribuţie complementară, dirijate de substantivul regent, de AL sau de natura prepoziţiei precedente [17]. În limba română contemporană, Pos III şi pronumele personal de persoana a treia în genitiv au distribuţie identică.

Aşa cum arătam în § **2**, fiecare pronume posesiv se descompune într-un morfem de persoană şi un morfem care intră în clasa particulară de morfeme Gv. Pronumele personale în genitiv, ca şi pronumele personale în nominativ, dativ sau acuzativ, sînt formate dintr-un morfem de persoană şi un morfem de caz — în speţă, morfemul de genitiv pe care îl vom simboliza prin G.

Clasa morfemelor de persoană care intră în componenţa posesivelor, Pos_p, şi clasa morfemelor de persoană a pronumelor personale cuprind aceleaşi unităţi morfematice.

Astfel, morfemul /t/ se regăseşte în formele personalului *tu*, *te*, *tine*, morfemul /s/ apare în formele *se*, *sine*.

Morfemele /me/ din *mea* şi /m/ din *mine* pot fi reduse la aceeaşi unitate, ca alomorfe dirijate de morfemul imediat următor, în baza substituţiei prin morfemul /t/ ; *mea — ta* ; *mine — tine*.

Două clase de morfeme care cuprind unităţi identice nu pot fi considerate distincte.

---

[16] Forme ca *tătîne-su*, *frate-su* pot fi considerate ca unităţi ireductibile, cuvinte, datorită comportamentului în flexiune (vezi şi Iorgu Iordan, **58**, p. 383—384).

[17] Vezi principiul de reducţie a formelor diferite fonematic şi distribuţional la Zellig S. Harris [**48**, § 13.4.2].

Recţiunea prezentă în contexte de tipul celui indicat în **1.2.5** scoate şi mai mult în evidenţă identitatea dintre morfemele de persoană ale pronumelor posesive şi personale.

De pildă, într-un lanţ ca *Mi-am mîncat porţia mea*, *mea* nu poate fi înlocuit prin nici o altă formă din paradigma posesivelor. Dacă înlocuim *mi-* prin *ţi-* şi *-m* din *am* prin *-i*, obţinem lanţul nereperat **ţi-ai mîncat porţia mea*, care poate fi transformat în lanţ reperat prin înlocuirea secvenţei *mea* prin *ta* : *ţi-ai mîncat porţia ta*.

După principiul expus de Zellig S. Harris în [**48**, § 17.3], două secvenţe de morfeme (în speţă *meu* şi *mi*, *m* ; sau *ta* şi *ţi* ; *i* ş.a.m.d.) care apar împreună în anumite contexte din care sînt excluse alte secvenţe de morfeme au un component morfematic comun. Conform segmentării efectuate în § 2, posesivele sînt formate din două morfeme succesive : Pos_p şi Gv. În cazul contextelor de tipul J, morfemele din clasa Gv rămîn neschimbate (*a* din *mea* şi *a* din *ta* sînt ocurenţe ale morfemului II — vezi *tabloul 2*). Înseamnă că elementul variabil în funcţie de persoana verbului şi a pronumelui personal subiect (ca şi a celui reflexiv) se află în morfemul care precedă pe Gv, deci în morfemul de persoană. Rezultă că posesivul, pronumele personal în dativ şi verbul au în lanţuri de tipul J un morfem de persoană comun.

Formele accentuate ale pronumelui personal de persoana a treia *lui* (*ei*) pot să se substituie şi în aceste contexte seriei de forme posesive *său*, *sa*, *săi*, *sale* (*Fiecare să-şi mănînce porţia sa — lui*), fapt care constituie o dovadă în plus a identităţii morfemelor de persoană care intră în componenţa celor două pronume.

Din analiza întreprinsă în paragrafele precedente, rezultă că pronumele posesive şi pronumele personale în genitiv (care au acelaşi morfem de persoană) nu comută. Formele neaccentuate de genitiv ale pronumelor personale intră în distribuţie complementară cu pronumele posesive, iar totalitatea contextelor formelor accentuate ale pronumelui personal în genitiv este egală cu suma contextelor pronumelui posesiv de persoana a treia.

Ambele pronume exclud un determinant adjectival şi prezenţa articolelor definite sau nedefinite.

Nu există nici un context în care să poată apărea pronumele posesiv şi din care să fie excluse pronumele personale accentuate în genitiv şi nici invers. Aceasta înseamnă că, din punctul de vedere al distribuţiei, pronumele personale în genitiv nu pot fi deosebite de pronumele posesive.

Faptul că pronumele posesive au un morfem de genitiv variabil în funcţie de substantiv, articol sau prepoziţie, în timp ce

pronumele personale nu au morfem de genitiv variabil nu poate constitui o condiție suficientă pentru a le considera părți de vorbire distincte. Nu este singurul caz în care unii dintre membrii aceleiași paradigme A permit, în combinațiile sintagmatice, realizarea tuturor (sau anumitor) opoziții între membrii unei alte paradigme B, în timp ce alți membri din paradigma A determină suspendarea distincțiilor dintre o parte a membrilor paradigmei B.

De pildă, în limba română, persoanele I, II, IV și V, în combinație cu nominativul, determină suspendarea opoziției dintre feminin și masculin, în timp ce persoana a III-a se combină cu morfeme de gen diferit.

În același mod se poate spune că morfemele de persoanele I, II, IV și V cer realizarea anumitor distincții în cadrul morfemului de genitiv, morfemul de persoana a III-a în combinație cu singularul se poate alătura și unui genitiv „variabil" și unui genitiv „invariabil" (de aici identitatea de distribuție dintre seriile *său*, *sa*, *săi*, *sale* și *lui*, *ei*), în sfîrșit, morfemul de persoana a III-a în combinație cu pluralul cere totdeauna un morfem de genitiv invariabil (*lor*).

4. CONCLUZII

4.1. Posesivele nu pot fi împărțite în adjective și pronume, deoarece: (a) forma simplă apare și fără substantiv (*contra mea*); (b) forma compusă din „articolul" *al* și posesiv nu se opune ca o secvență unitară formei simple, întrucît părțile ei componente nu intră în relație de interdependență; (c) ocurențele posesivelor nu se schimbă din punct de vedere fonematic în funcție de poziția lor în lanț dacă se mențin constante morfemele de persoană, gen, număr și caz; (d) totalitatea contextelor posesivelor nu este egală cu suma contextelor mai multor părți de vorbire distincte, ci dimpotrivă, în toate contextele, posesivele pot fi substituite prin aceeași parte de vorbire: substantiv în genitiv.

4.2. Posesivele nu pot fi considerate adjective (determinative), deoarece diferă ca distribuție de acestea și au morfeme componente cu funcții deosebite de cele ale adjectivului. Spre deosebire de adjective, care variază numai în funcție de substantivul (pronumele)

regent, posesivele variază și în funcție de natura prepoziției precedente sau de cea ca așa-zisului articol genitival.

4.3. Pronumele posesive nu pot fi deosebite — ca distribuție — de pronumele personale în genitiv, deoarece cele două serii de pronume nu intră în distribuție echipolentă. Formele neaccentute de genitiv ale pronumelor personale intră în distribuție complementară cu pronumele posesive, iar totalitatea contextelor formelor accentuate ale pronumelui personal în genitiv este egală cu suma contextelor pronumelui posesiv de persoana a treia.

Ambele pronume exclud un determinant adjectival și prezența articolelor definite sau nedefinite.

Pronumele posesive și pronumele personale au morfeme de persoană comune.

Toate acestea arată că, în limba română contemporană, pronumele posesive se comportă — din punctul de vedere al distribuției și al funcției morfemelor componente — ca forme accentuate de genitiv ale pronumelor personale.

Considerarea pronumelor personale posesive ca o parte de vorbire distinctă de cea a pronumelor personale nu se justifică nici din punct de vedere semantic, deoarece în lanțuri ca: *împotriva mea*, *dedesubtul meu*, posesivele încetează să mai funcționeze ca indici ai posesiei.

De altfel, distincția pronume ~ adjectiv nu are la bază o opoziție minimală. Pronumele se opune numelui prin distribuție de un anumit tip (vezi *Partea întîi, cap. III*, § **2.1**), printr-un anumit tip de raporturi eteroplane (vezi *Partea întîi, cap. I*, § **3**). Relația dintre nume și pronume este de natură paradigmatică, în timp ce distincția nume (pronume) ~ adjectiv este de natură sintagmatică (adjectivul determină, apare deci împreună cu numele). În perspectivă sintagmatică, orice element în genitiv este un adjectiv [**95**]. Ca indice de persoană, posesivul trimite la polii comunicării, la procesul enunțării, și prin aceasta este totdeauna economizator.

CAPITOLUL III

ARTICOL SAU PRONUME GENITIVAL?

În perspectiva romanică, articolul posesiv românesc apare ca o ciudățenie balcanică greu de explicat. Acest fapt ne-a îndemnat să cercetăm funcțiile articolului posesiv din limba română contemporană, pentru a vedea dacă unele legături diacronice nu sînt cumva acoperite de o interpretare sincronică nesatisfăcătoare.

Pentru verificarea descrierii tradiționale ne-am servit de una dintre metodele de analiză formală contemporană, și anume de analiza distributivă.

În cursul analizei am considerat ca fiind delimitate mulțimile: substantiv, pronume, adjectiv, verb, numeral.

Formele grupate sub numele de articol posesiv *al*, *a*, *ai*, *ale*, *alor* apar în următoarele poziții:

A. # ... + Ng[1] + V # (în care Ng = nume în genitiv, V = verb, # = pauză): *Ai noștri au plecat*; *Ai casei dorm* sau # V + ... + Ng #: *Le-am trimis cărți alor tăi.*

B. # ... + Nr (*le*) *a* # (în care Nr = numeral): *al doilea*, *al treilea*, *a treia* etc. ... În acest context apar numai secvențele *al* și *a*.

C. # D + N + ... + Ng # (în care D = adjectiv — calificativ sau determinativ —, articol definit): *această carte a Ioanei*, *acest caiet al Mariei*, *un caiet al lui*. Din acest context este exclusă secvența *alor* (vezi lanțul nereperat * *acest caiet alor mei*).

D. # Sn + ... + Ng # (în care Sn înseamnă substantiv nearticulat): *oameni ai casei*; *copil al nimănui.*

E. # Sd + D + ... + Ng (în care Sd = substantiv urmat de articol definit): *copilul harnic al surorii mele.*

[1] Pentru interpretarea posesivului ca genitiv al pronumelui, vezi *Partea a doua, cap. II.*

F. # ... + Ng + N_k # (în care k = morfem de caz): *al casei prag* (mai ales în limbajul poetic).
G. # N + Ve + ... Ng # (în care Ve = verb copulativ: *a fi, a deveni*): *Cartea* (*aceasta*) *este a Ioanei.*
H. #P + ... + Ng (în care P = pronume): *acela al lui.* Spre deosebire de substantiv, pronumele, ca şi formele *cel, cea, cei, cele,* nu pot fi legate la dreapta de un nume în genitiv.

1. SEGMENTELE MORFEMATICE

Formele *al, a, ai, ale, alor* nu sînt secvenţe morfematice minimale. Ele pot fi divizate în segmente morfematice mai reduse ca întindere, în baza raportului de independenţă, definit ca o relaţie dintre doi termeni succesivi care nu se presupun reciproc [**48**, p.21]. Segmentul /a/ este comun tuturor formelor articolului posesiv; el apare fie cu /e/, fie cu /i/, fie cu /le/. Segmentele /l/, /i/, /le/, /lor/ nu apar singure, fără /a/, dar pot fi înlocuite prin zero şi de aceea pot fi considerate ca segmente independente de /a/[2]. Această segmentare, se poate face, de pildă, prin substituţiile efectuate într-un context de tipul

I ... + Ng: *Al casei*
A casei
Ai casei
Ale casei
Alor casei

Segmentele /l/, /le/, /i/, /lor/ pot fi grupate în aceeaşi clasă particulară de morfeme L în baza contextului comun A + ... + Ng.

Dacă extindem analiza şi la alte tipuri de contexte, constatăm că nu totdeauna ocurenţele *a* pot fi considerate ca aparţinînd aceluiaşi segment morfematic.

1.1. Asg şi Anr

Considerăm contextele: II ... + L + Ng + V şi III ... + L + Nr + lea + V (de exemplu: *Al nostru pleacă* – *Al treilea pleacă*).

---

[2] Vezi *Partial and Seeming Independence* în [**48**, § 12,3 *Appendice*].

Ocurențele *a* din fața unui substantiv în genitiv sînt identice fonematic cu ocurențele *a* din fața numeralelor urmate de *-lea*, dar nu au distribuție similară. De pildă, se poate spune *secolul al treilea*, dar nu *secolul al vitezei*. *Al* în fața numeralului poate fi precedat de un substantiv articulat, în timp ce *al* urmat de un substantiv în genitiv exclude vecinătatea imediată în stînga a articolului definit. Pentru determinarea diferenței în distribuție dintre *al* + Ng și *al* + *lea* compară de asemenea : *un copil al Ilenei învață bine* cu * *un copil al treilea învață bine*.

Aceasta înseamnă că ocurențele *a* trebuie împărțite între două segmente morfematice : unul format din ocurențele care se așază în fața substantivului în genitiv (Asg), celălalt segmentul Anr, format din ocurențele care se combină cu numeralul cardinal urmat de *-lea* sau *-a*.

Anr + *l* apare numai cu *-lea* (*al treilea*, *al zecelea*), în timp ce Anr apare numai cu *-a* (*a treia*, *a zecea*), iar *-lea* apare numai cu *al*, iar *-a* numai cu *a*. S-ar părea deci că *al* și *-lea*, pe de o parte, *a* și *-a*, pe de altă parte, sînt segmente independente și trebuie considerate ca părți ale unor morfeme discontinue [3] : /al . . . lea/ și /a . . . a/. Ele se pot izola din corpul numeralului ordinal datorită faptului că apar cu diverse forme de numeral : *trei* (*al treilea*, *a treia*), *zece* (*al zecelea*, *a zecea*) etc. Comparînd însă enunțuri ca *Al treilea pleacă* — *Trei pleacă* , /al . . . lea/ se poate segmenta în /a . . . a/ și /l . . . le/. Într-adevăr, apariția lui Anr cere prezența segmentului *-a* după numeralul cardinal, iar *-a* nu poate să apară fără Anr, dar poate să apară fără /l/. *Le* apare sau dispare în funcție de segmentul imediat următor lui Anr : *-l* sau zero. Segmentul /-l/ din secvența *al* din fața numeralului ordinal poate fi izolat de Anr datorită faptului că poate fi înlocuit prin zero.

Așadar, segmentele care se combină pentru a forma numeralele ordinale din limba română contemporană sînt: /Anr . . . a/, „ordinal" /l . . . le/ „masculin"; /zero/ „feminin" ; *trei*, *patru*, *cinci*, *zece* etc., secvențe identice din punct de vedere fonematic cu numeralele cardinale.

1.2. Ap ȘI sA

Considerăm contextele II . . . + L + Ng + V și IV D + + Sk + . . . + L + Ng + V (în care D = articol nehotărît, ad-

[3] Vezi procedeul de reunire în morfeme discontinue a secvențelor parțial dependente nevecine (*partially dependent noncontiguous sequences*) în [48, § 12.3.2.4].

jectiv calificativ sau determinativ, Sk = substantiv la un caz oarecare). De exemplu : *Al tău vorbește* și *Un elev al tău vorbește*. Comparînd enunțurile rezultate din completarea contextului IV :

Elev al mamei
Elevă a mamei
Eleve ale mamei
Elevi ai mamei,

se poate ajunge la următoarea segmentare /elev/, /a/, /zero ... e/ /ă ... zero/, /e ...le/, /i ... i/.

Ocurențele *a* precedate de substantiv din contexte de tipul IV (sA) au un comportament diferit de cele ale lui *a* din contexte de tipul I, II, neprecedate de substantiv (Ap). sA nu poate fi urmat de secvența — *lor* (vezi lanțul nereperat **Elev alor mei*, dar *Le-am spus alor mei*). Contextul II nu poate fi extins prin așezarea unui adjectiv în stînga (*Al meu vorbește*, dar nu **Harnic al meu vorbește*), în timp ce contextul IV poate fi extins prin intercalarea unui adjectiv în fața lui *a* (comp. *Acest copil al tău* cu *Acest copil harnic al tău*). Așadar, Ap + Ng nu poate să apară în contextul Aj + ... + Ng, în timp ce sA (S + A IV + Ng) poate să apară în contextul Aj + ... + Ng (în care Aj = adjectiv).

Rezultă că Ap și sA, deși identice din punct de vedere fonematic, nu sînt similare ca distribuție și nu pot fi considerate ca ocurențe ale aceluiași segment morfematic.

Același comportament cu sA din contextul IV îl au și ocurențele *a* din următoarele contexte :

V Sn + ... + Ng (vezi contextul D) : comp. *copil al nimănui* cu *copil sărman al nimănui!*

VI Sd + D + ... + Ng (vezi contextul E) : comp. *copilul harnic al mamei* cu *copilul harnic* (și) *drag al mamei.*

VII Ve + ... + Ng + S : comp. *E-al casei prag — E roșu al casei prag.*

VIII P + ... + Ng : Comp (*Ce caiet vrei? —*) *acela al Ioanei* cu *acela albastru al Ioanei.*

Comportamentul similar al ocurențelor *a* din contextele V, VI, VII, VIII ne permite să le grupăm împreună cu ocurențele lui sA în același segment morfematic.

Întrucît toate contextele în care apare sA au ca element constant un grup de două substantive, dintre care cel puțin unul este în genitiv, grupul /S Sg/ va fi considerat ca trăsătură distribuțională caracteristică segmentului sA.

1.3. PREPOZIŢIA *A*

Secvenţe identice din punct de vedere fonematic cu Ap şi sA se regăsesc şi în contexte ca cele de tipul IX : S + ... + Nr + S (*Mamă a doi băieţi*). Aceste ocurenţe sînt însă diferite ca distribuţie faţă de Ap, sA, cît şi de /Anr... a/.

Comp: (1) *Mama a trei fete* cu **Mama a treia fete*
(1) *A treia fată pleacă* cu **A trei fată pleacă*
(2) *A mea pleacă*, dar nu **A doi pleacă*
(3) *Mama a trei fete*, dar nu **Mama a casei fete* sau *A mamei fată*, dar nu **A trei fată.*

A + Nr cardinal apare în contextul S + ... + S şi nu poate să apară în contextul ... + S + V, în timp ce *a* + numeral ordinal apare în contextul ... + S + V şi nu poate să apară în contextul S + ... + S.

sA poate să apară în contextul ... + Ng + N, din care este exclus *a* + numeral cardinal, iar *a* + numeral cardinal apare în contextul Sd + ... + S, în care nu este admis sA (*Sd + ... + Sg + S).

În sfîrşit, Ap apare în contextul ... + Ng + V, din care este exclus *a* + numeral cardinal.

În afară de aceasta, *a* + numeral cardinal poate fi substituit printr-o prepoziţie : comp. *mamă a trei copii — mamă cu trei copii.* dar *mamă a copiilor*, şi nu **mamă cu copiilor* (cel mult se poate spune *Aleargă mama în jurul copiilor*, dar atunci contextul se schimbă : *mamă* devine *mama*).

Posibilitatea de substituţie prin prepoziţie confirmă interpretarea lui *a* + numeral cardinal ca prepoziţie : Apr.

2. MORFEMELE

Din segmentarea efectuată în § **1** au rezultat următoarele segmente morfematice : /Anr ...a/, /l ... le/, Ap, sA şi Apr.

Întrucît primele două nu sînt identice din punct de vedere fonematic şi nici distribuţional cu Ap şi sA, iar Apr s-a dovedit a fi prepoziţie, ele nu vor mai constitui obiectul analizei care urmează.

2.1. PRONUMELE *AI*

Morfemul Ap poate fi înlocuit în cel puțin un context prin substantive nearticulate.

Comp. : *Ai noștri merg*
Copiii noștri merg
Ale noastre merg
Copilele noastre merg.

Aceasta înseamnă că Ap este un substitut al secvenței N + M (în care N = temă substantivală și M = morfem de gen, număr și caz). Această relație de substituție este caracteristică pro-morfemelor nominale. Faptul apare cu atît mai evident cu cît întreaga secvență Ap + L, ca oricare alt pronume (de persoana a III-a), poate fi înlocuită totdeauna printr-un substantiv articulat. Secvența Ap + L are deci caracter pronominal. Este adevărat că secvența Ap + L nu poate să apară fără genitiv, dar, după principiul independenței parțiale, Ap + L poate fi considerată ca secvență independentă de genitiv, întrucît ea poate fi înlocuită printr-o secvență independentă de acesta și anume printr-un substantiv.

Ca substitut al substantivului, Ap se combină și cu *-lor*, morfem de dativ, pentru a da naștere unei forme pronominale de genitiv-dativ : *alor* (*Le-am spus alor mei*).

Pronumele genitival Ap + L se găsește într-o situație asemănătoare cu pronumele spaniol *lo*, *la* sau cu pronumele francez *le*, *la*, care apar în fața adjectivelor sau ale pronumelor posesive (sp. *lo bueno*, *el mio* ; fr. *le beau*, *le mien*) [4], în sensul că nu pot să apară singure, între pauze, reiau un substantiv exprimat anterior fără nici o indicație în ceea ce privește distanța sau determinarea, întocmai ca pronumele personale de persoana a treia (cf. *Ion și Ileana au cumpărat cîteva cărți. Ale Ileanei sînt mai interesante*) pot fi substituite printr-un substantiv și apar în poziții din care sînt excluse pronumele personale. În română, nici un pronume în afară de Ap nu pot fi legate direct la dreapta de un nume în genitiv, ci numai prin mijlocirea lui sA (*Acela al Mariei*, și nu **Acela Mariei*). În franceză, nici o formă de pronume în afară de *le* nu poate fi legată la dreapta de un adjectiv sau de un pronume posesiv.

Așadar, dezvoltarea secvenței Ap + L în pronume se încadrează în tendința general romanică de a crea substitute nominale chiar în

---

[4] Interpretarea formelor sp. *lo*, fr. *le* ca pronume aparține lui H. Yvon [**104**] ; vezi și Bernard Pottier [**83**, p. 76—77 și **82**, p. 60—61].

cazul în care se însoţesc de determinante (adjective sau nume în genitiv). Deoarece româna este singura limbă romanică în care există o formă substantivală de genitiv, pronumele a dezvoltat atît o variantă poziţională pre-genitivală, cît şi una pre-adjectivală *cel* (*cel frumos*).

2.2. ARTICOLUL GENITIVAL

Segmentul sA + L, caracterizat prin prezenţa grupului (S Sg), poate fi înlocuit în cel puţin un context printr-o secvenţă independentă de Sg şi anume prin articolul definit.

Comp. *Sînt oameni ai casei* *Sînt copil* **al** *nimănui*
Sînt oamenii casei *Sînt copil***ul** *nimănui.*

Aşadar, sA este substituibil prin (1 ~ Ø) [5].

Este adevărat însă că sînt mai numeroase cazurile în care substituirea aceasta nu este posibilă (vezi contextele V, VI, VII, VIII). Această situaţie relevă faptul că sA tinde să se transforme dintr-un element parţial independent faţă de substantiv într-un morfem subordonat genitivului. Procesul nu este însă încheiat. Atît timp cît există cel puţin un context în care apare grupul (S Sg), dar sA poate lipsi, poate fi înlocuit printr-o secvenţă independentă de grupul (S Sg), sA nu poate fi interpretat ca dependent de genitiv. Interpretarea secvenţelor *al, a, ai, ale* ca părţi ale unui morfem discontinuu de genitiv [**97**, p. 200—201] nu este justificată de comportamentul distribuţional actual. Pentru a susţine această interpretare este necesar să se demonstreze că sA depinde de morfemul de genitiv al substantivului, cel puţin în cazurile în care însoţeşte grupul (S Sg) şi că genitivul nu poate să apară în grupul (S Sg) decît precedat de sA. Aşa cum am arătat mai sus, acest fapt este nedemonstrabil pentru faza actuală a limbii române.

Dezvoltarea unui morfem independent care apare în faţa unuia dintre cele două substantive din grupul nominal SSg se încadrează, de asemenea, în tendinţa general romanică de a folosi ca elemente de relaţie morfeme independente, prepuse substantivului subordonat, prepoziţii.

---

[5] Articolul definit este el însuşi format dintr-o suită de segmente morfematice : indicele „definitului", cel al genului şi numărului şi unul al cazului. Din compararea secvenţelor : *elevul, elevului, elevii, elevilor, eleve, elevei, elevelor, elevele* obţinem : (*l* ~ ø „definit" ; (zero) „masculin singular" ; (*i* ~ ø) „masculin plural" ; (*a* ~ ø) „feminin singular" (*e* ~ ø) „feminin plural" ; (zero) „nominativ" ; (*ui* ~ *or* ~ *i*) „genitiv sau dativ.".

Dar şi în această direcţie, limba română se dovedeşte a avea o structură originală, cu totul diferită de a celorlalte limbi romanice.

În limba română, articolul definit este obligatoriu cînd urmează un determinant genitival. În această poziţie, opoziţia *-ul* „definit" ~ *un* „nedefinit" se suspendă (comp. *Copilul Ioanei* — **Un copil Ioanei*). Şi totuşi opoziţia semantică „definit"~„nedefinit" se poate realiza şi în acest caz prin alte mijloace, şi anume cu ajutorul morfemului sA (comp. *Un caiet al elevei* — *Caietul elevei*). În această poziţie, *un* nu mai este expresia valorii „nedefinit"[6]; dovadă faptul că el poate să lipsească : *Copil al nimănui* — *Copilul nimănui*.

În afară de aceasta, morfemul sA se uneşte cu morfeme din clasa L, care intră în acord cu morfemele de gen, număr şi caz ale substantivului regent şi precizează astfel sensul raportului de dependenţă dintre Sg şi S în cazul în care Sg se aşază în faţa lui S sau cînd, între cele două substantive, se intercalează o serie de alte determinante. Acest fapt contribuie la menţinerea unei mai mari libertăţi în ceea ce priveşte ordinea cuvintelor în cadrul vorbirii şi creează posibilităţi mai numeroase de exprimare a emfazei[7].

Articolul (l ~ Ø) cumulează în fapt două funcţii : una omoplană, sintagmatică, de indice de legătură între substantiv şi determinantul postpus (de obicei, necalificativ — comp. : *copilul merge* şi **copil merge* ; *copilul acesta*, *copilul nostru*, *copilul mamei*, dar nu **copil acesta*, **copil nostru*, **copil mamei*), cealaltă, eteroplană, de indice al valorii „definit" (comp. *zboară păsări* — *zboară păsările*).

În schimb, sA este numai indice de legătură în grupul SSg — de aici relaţia de substituţie cu (l ~ Ø) —, indiferent de valoarea de „definit" sau „nedefinit" (comp. *copilul acesta al Ioanei*, unde *al* apare împreună cu *-l*, indice al „definitului" şi (*un) copil al Ioanei*, unde *al* apare împreună cu indicele „nedefinitului").

---

[6] Aş spune că, în acest caz, *un* reia valoarea numerică : *unu* ; comp. pt. sens : *Un copil al Ioanei este cuminte* („Unul dintre copiii Ioanei") — *Copil (sărman) al Ioanei!* (Nu se ştie dacă Ioana are un singur copil sau mai mulţi).

[7] În poezie, ordinea SgS este de multe ori preferată. Într-o pagină de poezie luată la întîmplare din [Eminescu, p. 454] am găsit 6 grupuri SgS (*ale lui zile* ; *ale păsărilor spuse* ; *a frunzelor sunare* ; *al paserilor grai* ; *a firii limbă* ; *a lanurilor zînă*) şi nici un grup S + Sg.

2.3. INDICELE ORDINAL

Anr, care formează prima parte din morfemul discontinuu din corpul numeralului ordinal, prezintă o serie de caractere comune cu așa-zisul articol care precedă în mod obligatoriu numeralele ordinale din alte limbi romanice : nu poate fi substituit printr-un nume (se poate spune *al treilea*, dar nu* *copilul treilea* ; cf. fr. *le troisième*, — **enfant troisième* sau **troisième enfant*) și însoțește numeralul ordinal atît în cazul în care apare singur, cît și în cazul în care este însoțit de un substantiv (*Al treilea copil pleacă mîine — Al treilea pleacă* ; — fr. *Le troisième enfant partira demain — Le troisième partira demain*). În celelalte limbi romanice, forma morfemului prenumeral coincide cu cea a articolului hotărît și poate fi substituit prin articolul nedefinit (*un troisième enfant*). În română, unde articolul definit devine un morfem postpus substantivului, s-a preferat forma *a*, care reprezintă varianta pozițională a pronumelui demonstrativ în combinație cu substantive în genitiv, și nu *cel*, pre-adjectival, probabil, datorită faptului că, în genere, numeralul (ordinal) se comportă mai degrabă ca un nume decît ca un adjectiv (comp. și *cel de-al treilea* cu *cel de aur* și nu **cel al treilea*, dar *cel bun*).În cele din urmă, *a* din fața numeralului a pierdut caracterul independent pronominal și s-a transformat în parte a morfemului discontinuu care exprima valoarea de „numeral ordinal". De altfel, *a* se constituie în morfem înainte ca *cel* să se specializeze ca variantă pronominală pre-adjectivală.

3. CONCLUZII

Secvențele *al*, *a*, *ai*, *ale*, *alor* pot fi divizate în segmentele mor fematice /a/, /l/, /i/, /le/, /lor/.

În baza principiului distribuției similare se poate dovedi faptul că ocurențele *a* nu aparțin aceluiași segment morfematic. Segmentul morfematic sA este caracterizat prin trăsătura distribuțională SSg (grup de două substantive în care cel puțin unul este în genitiv) ; segmentul Ap, caracterizat prin prezența unui nume în genitiv, exclude determinarea adjectivală prepusă. Ocurențele *a* din fața numeralului ordinal se comportă ca părți ale unui segment morfematic discontinuu /a. . .a/.

Segmentele morfematice sA şi Ap sînt identice fonematic, dar nu pot fi considerate ca variante ale aceluiaşi morfem pentru că intră în relaţii de substituţie diferite : sA poate fi înlocuit printr-un articol definit în cel puţin un context; Ap poate fi înlocuit printr-un substantiv nearticulat.

CAPITOLUL IV

PRONUMELE RELATIV-INTEROGATIV

În ediţia nouă a *Gramaticii limbii române* [1] apare categoria pronumelui *interogativ-relativ*. Linia care uneşte cele două atribute presupune recunoaşterea fuzionării pronumelui relativ cu cel interogativ în dacoromâna contemporană (în latină, cele două pronume aveau cel puţin o formă paradigmatică distinctă *quis*, *quid*, pronume interogative — *qui*, *quae*, *quod*, pronume relative şi adjective interogative). Ideea nu apare exprimată explicit, iar în cursul paragrafului se dau două definiţii : una pentru interogative, cealaltă pentru relative.

Diviziunea în două categorii de pronume nu respectă însă unicitatea criteriului : în delimitarea interogativelor se foloseşte criteriul semantic, în cea a relativelor — un criteriu morfosintactic [2].

Din punct de vedere semantic se poate recunoaşte existenţa a două valori exprimate prin aceleaşi segmente : (1) Valoarea de „interogaţie" în cazul în care *cine*, *ce*, *care* cer delimitarea explicită a părţii din partea conlocutorului [3], indiferent dacă intonaţia este interogativă (*Cine vine? Ce vrei? Care dorește?*) sau enunţiativă (*Spune-mi cine vine*) ; (2) Valoarea de „non-interogaţie", în cazul în care *cine*, *ce*, *care* se însoţesc de explicitarea părţii în cadrul aceleiaşi fraze (**Cine** *se scoală de dimineață ajunge departe* ; **Ce** *naște din pisică șoareci mănîncă* ; *Care carte să-ți dau?* — **Care** *vrei* ; *Cine vine?*

---

[1] Vezi [I, p. 160].

[2] „Pronumele interogativ ţine locul, în propoziţii interogative, cuvintelor aşteptate ca răspuns la întrebare" ; „Pronumele relative fac legătura între propoziţiile subordonate şi cuvintele determinate din propoziţiile regente avînd rol de conjuncţii, păstrîndu-şi în acelaşi timp capacitatea de a îndeplini funcţiunea de părţi de propoziţie" (**1**, I, p. 160).

[3] Vezi *Partea a doua, cap. II*, § 2.3.

— **Cine** *poate*; *Ce să-ţi dau de mîncare?* — **Ce** *ai*), pot introduce o subiectivă sau o obiectivă. Deoarece *care* cere atît explicitarea părţii, cît şi a totalităţii, el poate urma unui nume care îi delimitează explicit totalitatea şi de o propoziţie care izolează o parte din această totalitate (*Omul care aduce ploaie*). În modul acesta, *care* neinterogativ poate introduce o propoziţie atributivă.

Pentru a recunoaşte însă şi existenţa a două (mai multe) invariante de conţinut, este necesar ca cele două valori să corespundă unor expresii diferite. Din punctul de vedere al formelor segmentale, valorile (1) şi (2) sînt identice. Intonaţia nu este nici ea un element specific.

În contextele # ... # şi # ... + N #, *care*, *ce* selectează totdeauna contur intonaţional neenunţiativ (*care*, numai contur interogativ : *Care? Care carte?* *ce*, fie contur interogativ, fie exclamativ : *Ce! ...Ce carte! ... Ce?*). În contextele # ... + Vi + Vi # (în care Vi = verb la indicativ) sau # N + ... + Vi #, *care*, *ce* exclud interogaţia : *Ce trebuie să se întîmple se va întîmpla*; *Care doreşte poate merge*; *Cartea (pe) care (ţi-)am dat(-o) stă (pe masă)*; *Vorba ce (mi-) ai spus (aseară) (m)-a durut.*

În contextul # ... + V #, *care* şi *ce* pot să apară fie cu intonaţie enunţiativă, fie cu intonaţie interogativă (comp. *Ce face?* — *Ce vrea*; *Care vine?* — *Care vrea*).

Acest comportament distribuţional relevă faptul că segmentele /ce/, /care/ şi intonaţia interogativă nu sînt elemente interdependente. Interogaţia poate să apară şi cu *cine*, şi cu *ce*, şi cu *care*, şi cu alte cuvinte (*El? ... Noi? ...*), iar *ce*, *care* pot să apară în cel puţin un context fie fără intonaţie interogativă, fie cu intonaţie interogativă. Diferenţa semantică dintre „interogaţie" şi „non-interogaţie" se manifestă în planul expresiei prin distribuţia echipolentă a celor două intonaţii. Combinaţiile cu segmentele *ce*, *care* constituie tocmai contextele specifice, diferenţiative pentru fiecare dintre cele două categorii de intonaţii : *ce*, *care* (ca şi *cine* de altfel) oferă contexte în care fie interogaţia, fie non-interogaţia este selectată.

Pentru a scinda ocurenţe (morfematice) identice din punct de vedere fonematic în două sau mai multe unităţi invariante, analiza distributivă ne oferă criteriul distribuţiei similare şi al non-similarităţii în raporturile de substituţie [**48**, § 13.4.2.1]. Două ocurenţe identice din punct de vedere fonematic — să spunem secvenţa /Ma/ din contextul a şi /Ma'/ din contextul a'-se grupează în acelaşi s e g m e n t morfematic dacă atît *Ma* cît şi *Ma'* au distribuţie

similară, păstrează aceleaşi posibilităţi combinatorii atît în contextul a cît şi în contextul a'.

Contextele continue (fără pauze obligatorii) în care apar *cine, care, ce* pot fi reduse la următoarele tipuri :

1. $Vi_1 + \ldots + Vi_2$ (*Spune-mi ce vrei, cine vine, care-ţi place*) — (Vi = verb la un mod personal) : *cine, ce, care.*

2. $N + \ldots + Vi_1 + Vi_2$ (*Omul care aduce ploaie a plecat*) : *care, ce.*

3. $\ldots + Vi_1 + Vi_2$ (*Cine se scoală de dimineaţă ajunge departe* etc. ...) : *cine, ce, care.*

4. $\ldots + Vi_1 \uparrow (\downarrow)$ (*Cine vine? — Cine vrea; Ce face? —* **Ce** *poate* etc.) : *cine, ce, care.*

5. $\ldots \uparrow$: *cine, care, ce.*

6. $\ldots N (+V) \uparrow\downarrow$ (*Ce carte vrei? ; Care caietvrei? ; Ce om!*) : *ce, care.*

7. $\ldots + Adj$: *ce* (*Ce frumos!*)

8. $N + AL + \ldots + N + V$ (*Casa ale cărei uşi scîrţîie*) : formele oblice ale lui *care.*

Contextele de mai sus au fost obţinute prin eliminarea elementelor care nu influenţează în nici un fel posibilităţile combinatorii ale secvenţelor în discuţie (adjuncţii adverbiali şi adjectivali) astfel încît, în absenţa lor, lanţul rămîne marcat pentru dacoromâna standard. În schimb, eliminarea cel puţin a unuia dintre elementele contextelor de mai sus produce lanţuri nemarcate. Astfel, suprimarea lui V_2 din 1 (**Vine cine,* Vrei ce* etc.), a lui V_1 sau V_2 din 2 (**Studentul care merge,* nemarcat decît ca răspuns în dialog — atunci V_2 este de fapt prezent ca pro-morfem zero), a lui Vi_2 din 3 (**Cine merge,* cazul este similar cu cel din 2), şi a adjectivului din 7 duc la enunţuri nemarcate pentru dacoromâna standard.

Ocurenţele *care, ce* din 2, *cine, care, ce* din 3 — *care* din 8 exclud intonaţia interogativă, în timp ce ocurenţele din 1, 4, 5, 6 o admit sau chiar o cer (v. contextul 5).

Care, ce din 2 şi *care* din 8 — precedate de substantiv — se deosebesc de *care, ce* din 3 prin posibilitatea de a se lăsa precedate de un adjectiv (cf. *Omul bun care aduce ploaie, Casa mare ale cărei uşi scîrţîie,* dar **Bun care se scoală ... ajunge departe*).

Cine exclude combinaţia cu un substantiv (nu apare în contextele 6, 7, 8, 2) ; *care* admite un substantiv postpus şi în contextul 1 (*Spune-mi care carte-ţi place*) şi în 5, 6 sau 8.

Cu ajutorul analizei posibilităţilor combinatorii se pot distinge următoarele segmente : *cine* 1, 4, 5 „interogativ" ; *cine* 3 „neintero-

gativ", „nedefinit"; *care* 1, 4, 5, 6 „interogativ"; *care* 2, 8 „relativ", *care* 3 „neinterogativ", „nedefinit"; *ce* 1, 4, 5, 6 „interogativ"; *ce* 2 „relativ"; *ce* 3 „neinterogativ", „nedefinit".

Pentru a putea vorbi de tot atîtea serii de invariante ar fi necesar ca secvenţele identice fonematice să se distingă prin raporturile de substituţie.

În 1 *ce*, *cine*, *care* pot fi înlocuite prin conjuncţie (*Spune-mi dacă-ţi place*) sau prin adverb relativ (*Spune-mi unde vrei*); la fel în 3 (*Dacă se scoală de dimineaţă ajunge departe*) şi în 4 (*Dacă vine?* — *Dacă vine*). Aşadar, *cine* 3 şi *cine* 1, 4 au în comun raportul de substituţie cu conjuncţia. În 6 *ce*, *care* pot fi înlocuite printr-un determinant (*O carte?*), în 7 *ce* poate fi înlocuit printr-un adverb de comparaţie (*Ce frumos!* — *Foarte frumos!*), în sfîrşit în 2 şi 8 *care* nu poate fi înlocuit prin nimic (în 2, în locul lui *care* poate să apară evident sinonimul său *unde*, numai în cazul cînd atributiva are valoare locală, sau o conjuncţie, numai dacă se schimbă intonaţia şi se introduc pauze: *Omul, după ce aduce ploaie, pleacă*).

Aşadar, nu se poate vorbi despre existenţa unei anumite relaţii de substituţie caracteristice pentru seria valorii de „interogaţie" sau pentru cea „nedefinită" sau, în sfîrşit, pentru cea „relativă".

Diversele valori care se deosebesc numai prin posibilităţi combinatorii (sintagmatice) se dovedesc a fi variante poziţionale ale aceleiaşi categorii de pronume [**48**, § 13.4.2].

CAPITOLUL V

PRONUMELE SEMIINDEPENDENTE ROMANICE

1. CARACTERUL PRONOMINAL AL SECVENŢELOR *L* (< *ILLE*) ÎN LIMBILE ROMANICE

În toate limbile romanice, articolul definit – simbol L – se încadrează în categoria elementelor care, împreună cu secvenţe nonsubstantivale (adjectiv, infinitiv etc. ...), permit constituirea unui grup nominal, în absenţa substantivului [1]. Lanţurile astfel construite pot fi împărţite în două mari categorii după cum secvenţa care apare împreună cu L poate juca singură rol de adjunct în grupul nominal (Em = adjectiv, posesiv, prepoziţie + nume, nume în genitiv, numeral) sau nu (Enm = infinitiv, pronume în nominativ, adverb, profrază, prepoziţie, conjuncţie).

Legat de un element din seria Em, L se poate referi la un substantiv exprimat anterior, cu care se acordă în gen. De exemplu (a) L + Adjectiv : fr. *Des deux* **robes** *elle a choisi* **la** *rouge* ; *Il y avait deux modèles. J'ai pris* **le moins cher** [**91**] ; it. *I gran* **vini,** *in quanto maggior vasi stanno, si mantengono più gagliardi, al contrario avviene* **ai** *deboli* [**98,** s.v. *grande*] ; sp. *Ayer he comprado dos kilos de cerezas* ; *las rojas estaban mas maduras que las blancas* ; mglr. *Biui* **vin** *roşu şi alb* ; *ţela roş' (er)a mai bun decît albu, Mîncai* **cireşi** *albe şi roşii,* **albele** *erau mai dulci* [2] ; ar. *Albili eara* **ma** *coapti di aroşili* [3] (cf. însă dacoromână : **cele roşii** *erau mai coapte decît* **cele albe**).

(b) L + posesiv : fr. *Mon travail est intéressant* ; *le tien l'est aussi* ; it. *Ho letto il mio lavoro ed il tuo* ; sp. *Su trabajo es interesante, el tuyo es también* (cf. rom. *Munca lui este interesantă,* **a ta** *de asemenea*).

[1] Vezi *Partea a treia, cap. I.*
[2] Din graiul meglenoromânilor din Cerna, reg. Dobrogea.
[3] Din idiolectul subiectului aromânesc Matilda Caragiu-Marioţeanu.

(c) L + prepoziție+ nume : sp. *Mi* **pluma** *y* **la** *de Ud., Vendrán algunas* **mujeres** – *Quienes?* **La** *del jardinero y* **la** *del carpintero*; it. *Grottesche colorite in fregi con più disegno e grazio*, **gli inanzi a lui** *fatto non avevano* [**98**, s.v. 10] (= „gli artisti") (cf. fr. pop. *j'en ai* **des** *au poil* [**83**, p. 77] = „des vêtements"), rom. *Vin cîteva femei.* **Cea** *a grădinarului și* **cea** *a tîmplarului* etc. ...

În aceste cazuri, L păstrează o serie de caracteristici pronominale [4].

1.1. Rămîne în categoria elementelor care trimit la mesaj, în speță la substantivul exprimat anterior, Sa, cu care se acordă în gen, face parte din clasa substitutelor.

1.2. Poate intra în raport de non-comutare cu grupul articol + nume (= Sa) [5] : comp. fr. *les cerises rouges étaient plus mûres que* **les** (**cerises**) *blanches*, it. *si sente più presto l'embriachezza a bevere troppo vino piccolo, che a bere* **del** (**vino**) *grande* etc. ... În italiană și spaniolă poate fi înlocuit în asemenea cazuri prin pronumele demonstrativ obișnuit : *che a bere da* **quello** *grande*, sp. *Las cerezas rojas estaban mas maduras que* **aquellas** *blancas*. În franceză, înlocuirea lui L prin demonstrativ nu este posibilă, deoarece acesta nu suportă să fie legat la dreapta de un adjectiv. Cf. totuși în fr. vorbită fraze ca : *Les régions dont je parlais ne sont pourtant pas inhabitées* ; *ce sont* ... **celles voisines** *des embouchures des grandes fleuves* [**41**, p. 442], unde *celles* este urmat de adjectivul *voisines*.

Numele precedent, Sa, poate fi inserat în italiană și în grupul L + posesiv, fără ca aceasta să producă vreo schimbare în conținutul comunicării : ex. *ho letto il mio lavoro* **e il tuo** (*ed il tuo lavoro*). În franceza modernă, inserarea lui Sa în acest grup produce un lanț nemarcat: comp. *Mon travail est intéressant* ; *le vôtre l'est aussi* — **le travail vôtre* (*le vôtre travail*) *l'est aussi*. Cf. totuși *un mien ami* — *un ami mien* ; în spaniolă, înlocuirea lui L prin articol definit + nume

---

[4] În general, L este considerat și în aceste cazuri tot ca articol. Interpretarea secvențelor în discuție ca pronume apare la N. Yvon [**104**], Bernard Pottier [**82, 83**] ; argumentarea este însă de natură semantico-substanțialistă (de ex., sp. *lo interesante*, scrie B. Pottier, este echivalent cu *lo que me interesa*, unde *lo* este pronume) ; situațiile în care L (+ adjectiv) are un antecedent nominal, se referă la mesaj, și cele în care L nu are un antecedent nominal nu apar clar delimitate nici în [**28**, p. 111].

[5] Asupra raportului dintre pronume și articol + nume vezi și L. Hjelmslev [**54**, p. 193—195]. În prezența numelui, L este totdeauna articol, adjunct.

produce totdeauna o schimbare în conținutul afectiv al comunicării : cf. *el mio — padre mio! — el padre mio.*

Construcția L + posesiv poate fi înlocuită însă în întregime prin L + Sa și prin adjectivul posesiv corespunzător în același gen, număr, caz și persoană, fără a se produce vreo schimbare în conținutul mesajului, în toate limbile romanice. De aceea, L poate fi interpretat și aici ca substitut al unui nume articulat, iar posesivul ca variantă dirijată de L a adjectivului posesiv corespunzător.

1.3. L nu poate fi înlocuit în aceste cazuri printr-un determinativ din categoria D_1 [6] (= articol nedefinit, adjectiv posesiv, în fr. și adjectiv demonstrativ), așa cum se întîmplă în cazul în care precedă un substantiv.

Comp. fr. *le* (*un, ce, mon*) *chien dort*;
it. *il* (*un mio*) *cane dorme*;
sp. *el* (*un, mi*) *perro duerme*;
și fr. *les cerises rouges étaient plus mûres que les blanches*, dar nu **que ces* (*mes*) *blanches*;
sp. *las cerezas rojas estaban mas maduras que las blancas*, dar nu **que mis blancas* etc. ...

Aceasta înseamnă că L nu se comportă aici ca un determinativ al adjectivului următor, ca un catalizator al funcției nominale (de constituent imediat de frază), așa cum se poate întîmpla în alte contexte.

Cf. fr. *le* (*mon, ce, un*) *petit dort*;
it. *il* (*un, mio*) *piccolo dorme*
sp. *el* (*mi, un*) *pequeño duerme*
(V. și rom. *Îmi plac entuziaștii* = **acești** *entuziaști*).

În enunțuri ca fr. *le beau*, sp. *lo hermoso*, it. *il bello*, cu sens abstract („frumosul"), înlocuirea segmentelor *le, lo, il* printr-un D_1 este posibilă, dar poate produce o schimbare și în conținutul secvențelor care urmează (cf. *le beau* „frumosul" — *mon beau* „frumosul meu" — persoană de sex masculin). Aceasta înseamnă că sensul abstract respectiv depinde de L, că L este aici un modificator de tip special, și anume c a t a l i z a t o r a l v a l o r i i l e x i c a l e [7].

---

[6] Vezi *Partea a treia, cap. I*, § **1.2.1**.

[7] Cf. totuși și cazuri în care înlocuirea secvenței *lo* prin articolul nedefinit lasă neatins sensul numelui : *es que esta pobre Matilde es de* **un** *cursi* ... [**61**, p. 173].

După cum se ştie, spaniola este singura limbă romanică în care catalizatorul lexical – simbol Le – este diferit fonematic de catalizatorul funcţiei de centru – simbol Lc. În restul limbilor romanice, forma primului coincide cu forma de masculin singular a celui de-al doilea.

Cele două secvenţe omonime pot fi însă analizate ca unităţi distincte în sistemul gramaticii transformaţionale datorită diferenţelor care apar în istoria generării lor. Atît grupul Le + Aj_1 cît şi Lc + Aj_1 pot fi deduse dintr-o secvenţă formată din pronume şi o atributivă în care este prezent Aj_1 (pe scurt : P + Qui + Fi + Aj_1). Ex. fr. *le beau* ← *ce qui est beau* sau *celui qui est beau* (cf. sp. *lo que es interesante* ← *lo interesante*, unde forma pronumelui neutru coincide cu catalizatorul lexical). Numai că, în franceză, în cazul în care L este catalizator lexical, pronumele are forma neutră, în timp ce atunci cînd L este modificator D_1, pronumele are forma masculină.

Ex. fr. **celui** *qui este beau* → *le_2 beau* „omul frumos"
ce *qui est beau* → *le_1 beau* „frumuseţea, frumosul"
cf.sp. *lo bueno* ← *lo que es bueno*
el bueno ← *el cual es bueno* (*quien es bueno*)
şi
rom. *frumosul* („omul frumos") ← *cel care e frumos.*
frumosul (artistic) ← **ceea** *ce este frumos.*

În stînga numeralului, L este de asemenea un determinant-adjunct, deoarece poate fi înlocuit prin zero (cf. *Les trois filles sont parties – les trois dont je vous parlais sont parties – trois sont parties – trois filles sont parties* sau *le troisième – un troisième*; în română *al* din *al treilea* nu poate fi suprimat : *cel de al treilea* (vezi *cap. III*).

În cazul în care are un antecedent Sa, L se comportă ca centru al grupului nominal respectiv. Secvenţele Em nu pot lipsi, dar atît adjectivul calificativ cît şi posesivul intră aici în raport de substituţie cu o secvenţă care joacă totdeauna rol de modificator : prepoziţie + nume (în cazul în care L este modificator, adjectivul intră în raport de substituţie cu numele, element cu rol de centru al grupului respectiv). L nu poate fi înlocuit printr-un adjunct D_1, ci numai prin articol + nume sau pronume demonstrativ, secvenţe care pot forma un grup nominal în absenţa lui Em.

Considerarea secvenţelor L ca articole în enunţuri în care ele sînt însoţite de Em şi se referă la un nume exprimat anterior este de două ori nepotrivită : o dată pentru că articolul este

un determinativ, un adjunct; în al doilea rînd, pentru că acesta anunță, introduce substantivul pe care-l determină, nu îl reprezintă.

2. *L* ŞI *CEL* ÎN DACOROMÂNĂ

2.1. FUNCŢII ACTUALE

În dacoromâna contemporană standard, L apare numai ca adjunct în grupul nominal: determinativ al substantivului (*Zboară păsările — Zboară păsări*), catalizator al funcției de substantiv (*Tînărul învață — Un* (*acest*) *tînăr învață*), indice lexical (*eul scriitorului*, *frumosul cotidian — acest frumos cotidian*). El nu poate însă să apară ca pronume în combinație cu Em. În stînga posesivului și a numelor în genitiv, funcția de pronume revine secvenței AL (<*ille*)[8]: *Copiii tăi au plecat la munte*; **ai** *mei* (*Ioanei*) *sînt la mare*; în fața adjectivelor calificative și a unui nume precedat de prepoziție sau AL apare segmentul CEL: **cel** *de aur*; **cel** *al mamei*.

Dintre toate dialectele românești, cel dacoromân este singurul care a dezvoltat o variantă scurtă a demonstrativului, variantă care, deși nu poate forma singură un grup nominal, apare atît ca centru cît și ca adjunct[9] (cf. *omul cel bun — omul bun*; *trei au plecat — cei trei au plecat*; *El este cel mai bun — el este mai bun*), întocmai ca secvențele L din spaniolă și italiană. Spre deosebire de acestea, CEL nu poate figura în grupul nominal împreună cu Enm.

---

[8] Asupra funcției de pronume a secvenței AL, vezi *Partea întîi*, cap. III.

[9] Dubla funcție a segmentului CEL, cea de pronume — cînd are antecedent — și cea de articol, a fost relevată și de Eugen Seidel în [62]; E. Gamillscheg [32] a atras atenția asupra faptului că româna este singura dintre limbile romanice care face diferență între articol și ,,Gelenkspartikel", ,,element de legătură". Conceptul de *Gelenkspartikel* nu este însă suficient de clar definit, iar diferența dintre CEL ca adjunct și CEL ca pronume (centru) nu este luată în considerare. Criticîndu-l pe E. Gamillscheg, E. Lerch arată că, în cazul în care CEL, ca și lat. *ille*, e urmat de un nume în genitiv, el nu poate fi considerat ,,particolă care leagă". Lerch însă consideră că *cel* este totdeauna demonstrativ (Z. R. Ph., LX, 1940, p. 178 și urm.). În *Gramatica limbii române* [I, p. 108], se menționează faptul că *cel* ,,poate fi interpretat la fel de bine ca articol sau ca pronume, în același enunț" (cf. *Se uită la ceasul său, regulat adineaori după cel oficial* și *Locul hienei îl luă cel vorbăreț*), fără a se aduce nici un argument în sprijinul uneia sau alteia dintre cele două interpretări.

Dialectele sud-dunărene, la fel cu dacoromâna veche, folosesc aceeași formă a demonstrativului de depărtare atît în fața numelui, între nume și adjectiv, împreună cu *mai* + adjectiv – ca indice al superlativului relativ, cît și ca centru, singură sau împreună cu Em. De exemplu mglr. **Biui** *vin roșu și alb*; **țela roși** *era mai bun decît albu*; **Țela** *e un om bun*; *Noi avem în față doi pomi de cireși*; **țela di cola** *față cireși roșii și lantu galbene*[10]; *țela fitšor* [**12**, I, p. 204]; *țela ăi mai juni di tini, fitšoru țela bun* [**12**, I, p. 150]; ar. *Atsel era pul'u di ornu* [**13**, p. 544]; *Atsel tsi va mîca* [**13**, p. 544]; *fičorlu atsel mintimenlu* [**13**, p. 400]; cf. v. dr. *cealea mai realele* [CC_2, 14/19]; *ceaia mai bună* [CC_2, 16/9]; *cela feciorŭ micŭ* [CC_2, 20/25]; *cea sămînță rea a ocărîrei* [CC_2, 15]; *celŭ mai tînărŭ, fiulŭ lui cela mai mare* [CC_2, 20/23 b] etc.

În dacoromâna contemporană, CEL apare în variație liberă cu L numai în combinație cu un adjectiv calificativ: **Tinerii** (=„cei tineri") *învață cu înfrigurare și entuziasm.*

2.2. FACTORII CARE AU FAVORIZAT ÎNLOCUIREA LUI *L* PRIN *CEL* ÎN DACOROMÂNĂ

În dacoromâna veche se găsesc enunțuri ca: *Și măriia deșartă, cealea ce-sŭ susŭ, josŭ face-le, și toate lucrurile besearecei și împărăteștile.* [CC_2, 13/22–23], unde *le* apare ca substitut al unui nume exprimat anterior, în speță *lucrurile*.

Din secolul al XVI-lea pînă azi, *l*(*e*) și-a pierdut valoarea pronominală. Paralel se observă și scăderea productivității sale în rol de catalizator al funcției de substantiv[11].

În general, în română, poziția enclitică a articolului definit, ca pronume sau ca determinant, îi impune o anumită degradare fonetică și îi creează dependențe fonematice față de secvența precedentă (cf. *copilul – iepurele*). Transformate în afixe, secvențele identice fonematic cu articolul definit își restrîng posibilitățile de combinare în vorbire. Am văzut că în fața posesivului, româna preferă o altă variantă provenită din lat. *ille*[12]: AL (cf. și varianta *ăla* (care apare

---

[10] Din graiul meglenoromânilor din Cerna, reg. Dobrogea.

[11] În 20 de pagini din [CC_2] apar grupuri Aj + L, în funcție de nume; în timp ce în 20 de pagini din [CP, **UND**] apar numai 2 grupuri nominale în care L are rolul de a „substantiva" un adjectiv.

[12] Asupra originii dr. *al* vezi, mai recent, I. Coteanu [**21**, p. 460–463]. Construcția AL + Ng este în orice caz mult mai veche decît epoca în care CEL se extinde în dauna lui L.

ca pronume demonstrativ propriu-zis). Ca urmare, L nu poate să apară împreună cu un grup format din prepoziție (AL) + nume, pentru că, așezat după nume, el ia oricum rol de determinativ : *cu pantofi — cu pantofii* (de altfel, în dacoromână, prepozițiile cer de obicei forma nearticulată, așa încît grupul prepoziție + nume se află în raport de excludere cu L). L nu mai poate să apară ca pronume nici după numeralul cardinal, deoarece în această poziție el devenise dependent de AL ca parte a morfemului discontinuu cu valoare de „ordinal". În aceste combinații, româna folosește demonstrativele de depărtare.

În dacoromâna contemporană, L devine vulnerabil ca pronume și în combinație cu un adjectiv, din pricina supraîncărcării sale valorice în grupul nominal.

2.2.1. *AL* **ca indice de relație.** Grupul exocentric format din două nume putea avea, în dacoromâna din secolul al XVI-lea, următoarele structuri : (a) $N_1K + N_2R$ [13] (*domn Moldovei*) ; (b) $N_1K + L + N_2R$ (*domnul Moldovei*) ; (c) $N_1K + AL + N_2R$ (*domn al Moldovei*) ; (d) N_1K + Prep. + N_2K (*casă de țară*). N_1K și N_1KL intră în variație liberă înainte de N_2R. O dată ce L poate fi înlocuit prin Ø, înseamnă că el joacă aici rol de adjunct al numelui, iar raportul dintre N_1 și N_2 este exprimat de secvența așezată după N_2. În dacoromâna contemporană însă, grupul (a) dispare.

Articolul definit, „determinarea", nu poate fi înlocuit pur și simplu prin zero, indice al nedeterminării —(Nd) — în grupul $N_1 + N_2$. Indicele „determinării", L poate fi substituit prin indicele nedeterminării + AL sau printr-o prepoziție ($+N_2$ac.).

Considerăm lanțurile :

(A) NK + L + Ng

(B) NK (Nd) + AL + Ng

(C) D_1 + NK + AL + Ng

(D) NK + (D_1) (L) (Nd) + Prep. + NK.

Grupul NK + . . . + Ng este comun secvențelor (A), (B), (C). Putem scrie deci (NK . . . + Ng) {(L) (Nd + AL) (D_1 + AL)}. Rezultă că, în grupul NK . . . Ng, L intră în aceeași clasă de distribuție cu (Nd + AL) și (D_1 + AL) este, așadar, echivalent cu o sumă de două elemente : unul, opus clasei de determinative Nd și D_1,

[13] R = elementul care indică raportul de determinare între cele două nume ; S = substantiv ; N = nume ; Prep. = prepoziție ; K = morfem de caz.

cu valoare de „determinare", cel de-al doilea, Rg, comutabil cu AL, indice (parțial) al relației de determinare între N_1 și N_2.

Deoarece g (= genitiv) este un membru al clasei K, la fel cu acuzativul-prepozițional, care apare după unele prepoziții, putem simboliza secvențele B, C, D în modul următor:

$NK + (D_1)(Nd) + AL + NK$

și

$NK + (D_1)(Nd) + Prep. + NK.$

Rezultă că AL și Prep. pot fi încadrate într-o clasă generală de morfeme R, în baza contextului comun $N_1K + (D_1)(Nd) + \ldots + N_2K$.

Dacă N_2 dispare, în anumite condiții, L poate fi substituit prin Nd fără a mai fi nevoie de un alt element de relație: cf. *Am cumpărat cărțile Ioanei — Am cumpărat cărți*. Aceasta înseamnă că articolul definit L prezintă, pe lîngă valoarea sa de „determinare", și una relațională de „dependență" Rg numai în cazul în care substantivul cu rol de centru îi dirijează genul, numărul și cazul, iar numele adjunct are morfem de genitiv.

2.2.2. Raportul dintre morfemul de caz al lui N_2 și determinanții acestuia. În urma realizării tendinței general romanice de dezvoltare a unui element R așezat în fața numelui adjunct (N_2) [14], prezența morfemului de genitiv devine, în limba română, un indice predictibil și deci redundant, într-o serie de combinații (cf. *Un copil al tatei merge, Copilul tatei merge* ~ **Un copil al tată merge. Copilul tată*). În multe situații însă, articolul nu este suficient pentru a indica relația de dependență$N_2 \rightarrow N_1$, deoarece, așezat după temele adjectivale, verbale sau adverbiale, articolul are și funcția de „substantivant" (comp. *bunul copilului*, unde N_1 = *bun*, N_2 = copil, iar L este substantivant și deci = „D" + Rg, cu *bunul copil*, unde *bunul* = adjectiv, dependent de *copil*, iar N_1 = *copil*).

Nu este exclus ca la păstrarea formei genitivale în română și la întărirea opoziției N (AC) ~ G (D) prin obligativitatea articulării sau determinării cu D_1 să fi contribuit următorii factori:

a) funcția de element de relație (R) a lui L,

b) funcția de substantivant a lui L, mult mai productivă în româna veche decît astăzi.

---

[14] Vezi *Partea a treia, cap. I,* § **1.2.4.** Poziția articolului definit în dacoromână a constituit obiectul a numeroase lucrări. Al. Graur consideră că așezarea articolului după nume a fost favorizată de sintagme de tipul S + *ille* + Aj [**37**, **39**].

Relația general romanică (RN_2) și raporturile cu predeterminanții numelui N_1 constituie însă mai degrabă argumente în favoarea ipotezei emise de Ion Coteanu, care consideră că grupul S + Sg a favorizat postpunerea articolului definit [**22**, p. 58—71].

c) poziția postadjectivală a lui L în construcția [15] (Adjectiv + + S).

Apariția articolului sau, în genere, a unui membru din clasa D împreună cu N_2, se datorește, desigur, necesității de a diferenția grupurile exocentrice, unde $N_2 \rightarrow N_1$, dar $N_1 \nrightarrow N_2$, de grupurile endocentrice, fără conjuncție, de tipul *femeia-mamă*, unde N_1 este, de asemenea, articulat (cf. *femeia mamei — femeia-mamă*).

Folosit în mod obligatoriu cu teme „nesubstantivale" în funcție de substantiv — și deci și în funcție de N_2 — articolul D_1 cu flexiune completă, diferențiind N/G ; M/F ; Sg/Pl s-a putut extinde ca element de relație pentru a întări opozițiile de caz și de număr [16] și după temele substantivale în poziție de N_2 (și în cazul în care N_2 era determinant al verbului). Acest proces seamănă cu cel suportat de articol (ca, în general, de întreaga serie D_1) în celelalte limbi romanice — și, în special, în franceză, unde diferența Sg ~ Pl este exprimată adesea prin D_1 : *la femme* [**la** fam] ~ *les femmes* [**le** fam] și unde D_1 (poate tocmai din această cauză) tinde să devină obligatoriu [17].

2.2.3. Locul morfemului de genitiv în cazul expansiunii grupului N_2 prin adjectiv. Din compararea unor enunțuri ca :

creionul bun al elevului
creionul bunului elev
creion al bunului elev
creion al unui bun elev,

se poate deduce cauza pentru care articolul enclitic în genitiv se așază după adjectivul prepus—determinant al lui N_2—și nu după N_2.

Am văzut mai sus că — în mod obligatoriu în dacoromână, inclusiv în româna veche — N_2g trebuie să se însoțească de articol (sau de D_1). Dacă L s-ar fi inserat după N_2, adjectivul nearticulat plasat între N_1 și N_2 putea fi considerat tot atît de bine ca determinant al lui N_1 cît și al lui N_2 (vezi lanțul nemarcat * *caietul bun elevului*).

Adjectivul preia indicii de număr, gen și caz ai numelui pe care-l determină, de unde și „acordul în articol" (vezi vestigii ale

---

[15] Vezi *Partea a treia, cap. I, tablourile* 8 și 11.

[16] Asupra rolului articolului în realizarea opozițiilor cazuale vezi Paula Diaconescu [**25**, p. 149—162] ; Maria Iliescu și Liliana Macarie [**57**, p. 442—444].

[17] Vezi *Partea a treia, cap. I*, § **1.2.1.** În aromâna secolului al XVIII-lea apare „acordul în articol", chiar dacă adjectivul este postpus : *a dadăl* **ei** *atăei vărtos curatil'i* „mamei tale prea curate" [**13**, p. 527].

acestui gen de construcţii în secolul al XVI-lea : *în zilele marelui de Dumnezeu luminatŭ arhiepiscopului Ghenadie* [CC_2, 1/10—11]; cf. şi „acordul în articol" la acuzativ : cu *luminatulŭ mitropolitulŭ marele Ghenadie* [CC_2, 6/1—2]).

Dacă L apare după adjectivul care determină pe N_2, L aşezat după N_2 devine redundant şi dispare. O dată stabilită regula ca Aj să primească articol în genitiv, dacă este prepus substantivului pe care îl determină în contextul $N_1L + Aj + \ldots + N_2$, ea s-a putut extinde şi în alte contexte (cf. totuşi şi în româna contemporană situaţii în care adjectivul antepus substantivului nu este articulat : *Am privit cu mare atenţie*; este vorba aici de unul dintre cazurile în care orice confuzie este exclusă : prepoziţia desparte grupul lui N_2, cu determinantele respective, de alte grupuri : N_1 sau grup verbal).

Aşadar, formula α) : $N_1L + AjLg + N_2$ se foloseşte în cazul în care : Aj determină pe N_2 iar N_2 determină pe N_1L.

Pentru cazurile în care Aj determină pe N_1 pare suficientă formula β) : $N_1L + Aj + N_2Lg$ (* *Copilul bun tatei*). Şi totuşi nu aceasta este construcţia corectă în dacoromâna contemporană.

Din compararea enunţurilor :

Dau { *cărţile bune elevului* (1)
cărţi bune elevului (2)
cărţile bune ale elevului (3)
**cărţi bune ale elevului* (4)
cărţi bune **de-ale** *elevului* (5) }

rezultă că în grupul (1) $V + N_1 + L + Aj + N_2Lg$, L comută cu Nd[18] (vezi enunţul 2), deci este indice al definitului, în timp ce în enunţul 3, L nu poate fi înlocuit prin Ø, ci, cel mult, în limbaj familiar, prin Ø + ... + *de* (5). Aceasta înseamnă că, în enunţul 3, L este element de relaţie împreună cu AL.

Într-un enunţ de tipul $V + N_1 + N_2g$, ultimul nume se însoţeşte, aşadar, de un element de relaţie dublu L + AL pentru a evita confuzia dintre funcţia sa atributivă şi cea de obiect indirect, dar şi pentru că R, exprimat numai prin L, nu precedă imediat grupul lui N_2. Or, am văzut că structura caracteristic romanică este $(-RN_2)$[19].

2.2.4. Dacoromân şi romanic. În limbile romanice de apus şi în italiană, articolul nu are niciodată această valoare dublă.

---

[18] „Nedefinit", nearticulat, cu formant zero.

[19] Dacă N_2 este precedat imediat de R, omonimia construcţiei atributive cu cea obiectiv-indirectă s-a menţinut : *dau cartea elevului.*

În dialectele sud-dunărene sînt posibile construcţiile (a'): SK + L + R + N (g): ar. *fičorlŭ al amiră* „fiul împăratului"; (b') SK + R + N (g) *fičor al amiră* [**13**, p. 526]; (c') SK + L + + Ng: ar. *inima găl'inăei* [**13**, p. 526]. Pentru meglenoromână, Capidan dă, ca unică, varianta în care R (= *a*, *lu*) împreună cu N(g) precedă substantivul-centru (meglr. *a fitšorului mintšun* „minciunile feciorului", *lu Crašti fitšor*, [**12**, I, p. 205])[20].

Dacă SKL apare şi cu secvenţa Ng şi cu secvenţa RNG, înseamnă că /R ...g/ are o variantă liberă /Ø ...g/, în contextul /SKL ... N/; în contextul /...RNg/ substantivul poate să apară şi articulat şi nearticulat : L nu este aici decît indicele „determinării"; opoziţia articulat ~ nearticulat se suspendă numai în prezenţa variantei /Ø ...g/.

Aşadar, numai dacoromâna a generalizat — transformînd-o în invariantă sintactică — construcţia SKL Ng, pentru cazul în care numele centru nu este predeterminat. În contextele în care se alătură unei teme adjectivale pentru a forma centrul unui grup nominal NKL Ng, articolul definit cumulează trei funcţii : aceea de determinare (întrucît poate fi substituit prin *un* „nedeterminare"), de „substantivant" sau de „pronume" şi de element de relaţie (cf. *bunul copilului* şi **un** *bun* **al** *copilului*; dr. *veniţi binecuvîntaţii tatălui meu* — ar. *viintsă vluisl'i* **a** *tatălui aniui*. Capidan, *Ar.*, 413). Date fiind noile funcţii ale articolului definit dezvoltate din secolul al XVI-lea pînă azi, dacoromâna începe să prefere demonstrativul şi în combinaţie cu un adjectiv, atît în rol de „substantivant", cît şi de pronume. Această preferinţă a fost favorizată probabil şi de faptul că secvenţa /adjectiv + L/ devine variantă combinatorie a adjunctului de tip adjectival aşezat în faţa unui nume (**harnicul** *copil învaţă* — *copilul* **harnic** *învaţă*).

În secolul al XVI-lea, probabil şi ceva mai devreme, dacoromâna prezenta mai multe variante pentru demonstrativele de depărtare : *celŭ*, *acelŭ*, *acela*, *cela* în variaţie liberă. Nu este exclus ca, în vorbire, din simplă tendinţă spre economie, să se fi folosit în grupuri nominale formate din mai multe cuvinte segmentul cel mai scurt : *cel*. Încetul cu încetul, în graiurile mai inovatoare, varianta scurtă din enunţurile economice a fost utilizată pentru a exprima mai clar o serie de distincţii funcţionale, prin dezvoltarea şi specializarea valorii ei con-

[20] Cf. totuşi *casa mamăi* în graiul megleniţilor din România.

textuale: pronume (*cela*) ~ determinativ (*acel*)[21]; pronume + Em, şi în cazul în care are antecedent şi în cazul în care nu are antecedent, dar păstrează relaţia de non-comutabilitate faţă de D_1 + 'S: *cel* (cf. *cel drag* — *acela drag* — dar nu **dragul*, **un drag*) ~ adjunct: L (+ Em: *frumosul* sau Enm: *eul*); determinare (în combinaţie cu numeralul: *cei trei au plecat*) ~ nedeterminare (Ø: *trei au plecat*); pronume (*acela*) ~ indice de superlativ relativ (*cel*; cf. *cel mai bun*)[22]; determinare medie ~ determinare forte (*omul cel bun* ~ *omul acela bun*). În majoritatea cazurilor, *cel* joacă rol de adjunct, de indice al determinării.

CEL apare, aşadar, în dacoromâna actuală cu tot felul de elemente din seria Em, dar, spre deosebire de L din celelalte limbi romanice, nu poate să se combine cu Enm.

Ca pronume, CEL are toate caracterele secvenţelor L din franceză, italiană sau spaniolă.

3. CONŢINUTUL PRONUMELOR *L, CEL, AL*

Prin valoarea lor abstractă, de simplu element care reia un nume, pronumele L, CEL, AL se apropie de pronumele personale de persoana a treia. Ele părăsesc, într-o anumită măsură, clasa demonstrativelor, deoarece încetează să mai exprime un raport de distanţă faţă de locul în care se realizează mesajul[23].

Valoarea contextuală pe care o ia însă pronumele personal în combinaţie cu adjectivul este diferită de cea a pronumelor L, CEL, AL şi a pronumelui demonstrativ din aceleaşi combinaţii. De exemplu, într-un enunţ ca: *Azi-dimineaţă am plecat cu pantofii curaţi* (*albi*), *la prînz m-am întors cu ei murdari* (*negri*) (sp. *Por la mañana he salido con los zapatos limpios*; *al mediodía he tornado con ellos suicios*, cf. it. *Sta mattina sono partito con le scarpe puliti, la sera sono rientrato con esse sporche*), obiectul exprimat prin substantivul *pantofi* este

---

[21] Dialectal, opoziţia aceasta nu se realizează; *Pe cel de al, pe cel colnic*, cf. şi forma paralelă *cestu*.

[22] Pentru transformarea valorii contextuale a demonstrativului în indice de superlativ comp. posibilităţile — restrînse — de substituţie ale acestuia cu „singurul — unicul" (*Ion este cel mai bun dintre băieţi* — **unicul** *bun dintre băieţi*), elemente cu valoare de izolare.

[23] Vezi *Partea a doua, cap. I*, § 1.2.

acelaşi cu cel exprimat de pronumele personal *ei*; adjectivele *curaţi*, respectiv *murdari* indică diferenţa din starea aceluiaşi obiect. Într-un enunţ ca: dr. *Azi-dimineaţă am plecat cu pantofii curaţi* (*albi*); *la prînz m-am întors cu cei* (*aceia*) *murdari* (*negri*); sp. *Por la mañana he salido con los* **zapatos** *limpios* (*biancos*); *al medio día he tornado con* **los** *suicios* (*negros*), it. *Sta mattina sono partito con le scarpe pulite*; *la sera sono rientrato con* **le** (*quelle*) *sporche*; rom. *cei*, sp. *los*, it. *le* reprezintă obiecte diferite de cele denumite prin substantivele: *pantofi*, *zapatos*, *scarpe*. Clasa de obiecte este aceeaşi, dar adjectivele diferenţiază cele două subclase: una de pantofi curaţi (albi), alta de pantofi murdari (negri). În enunţuri ca cele din § **1** (*Am cumpărat mai multe feluri de cireşe*; *cele albe erau mai dulci decît cele roşii*) pronumele L, CEL, AL (împreună cu un adjectiv sau cu un nume precedat de prepoziţie) reprezintă o parte din mulţimea obiectelor denumite prin substantivul exprimat anterior (*cireşe*).

Aşadar, în cazul pronumelui personal (urmat de adjectiv), raportul între nume şi pronume corespunde totdeauna unui raport extralingvistic de identitate: atît numele cît şi pronumele se referă la acelaşi obiect. În cazul pronumelor L, CEL, AL, raportul între nume şi pronume reflectă un raport extralingvistic de non-identitate: pronumele se referă la alt obiect sau la o parte a obiectelor denumite de substantiv[24].

4. CONCEPTUL DE PRONUME SEMIINDEPENDENT

Faptul că, în combinaţie cu Em, urmaşi ai lat. *ille* păstrează încă valoarea pronominală nu are nimic neobişnuit. Suita *ille* + Em se întîlnea în mod curent în latină: (Em + adjectiv) [...] *tamen ipse* **ille medianus** [...], *tante altior est omnibus illis* [*Peregrinatio*].

Numai că fr., sp., it., v. dr., ar., mglr., L, dr., CEL şi AL nu pot fi clasate printre pronumele obişnuite. Din punct de vedere sintagmatic, ele au o comportare deosebită de acestea, şi anume: ele nu pot forma singure un grup nominal, altfel spus nu pot să apară între pauze, ci implică prezenţa unui segment Em. Ele pot însă intra în raport de substituţie cu un nume articulat, secvenţă independentă de Em. Datorită acestor raporturi, L, CEL, AL pot fi considerate ca **p r o n u m e   s e m i i n d e p e n d e n t e**, în baza definiţiei

[24] Vezi *Partea întîi, cap. I.*, § **2.2.1**.

date relaţiei de semiindependenţă (*partial, seeming independance*) în analiza distributivă : raportul dintre două secvenţe fonice A şi B, în cazul în care B este independent de A (apare şi fără A), A nu poate să apară fără B, dar poate fi înlocuit printr-o altă secvenţă C, independentă de B [48, § 13]. În cazul de faţă, A = pronumele L, CEL, AL ; B = Em ; C = nume articulat.

Dezvoltarea clasei de pronume semiindependente, demonstrative în ceea ce priveşte conţinutul, se încadrează într-o serie mai largă de inovaţii romanice din sfera claselor de distribuţie ale secvenţelor de morfeme (cuvinte), alături de apariţia clasei de determinative în raport de semiindependenţă faţă de substantiv (cf. rom. *acest*, *acel*, *fiecărui* etc. ..., fr. *cet*, *mon*, *chaque*, *un*, sp. *mi*, *un*, *cada* etc.[25]) sau a clasei de variante pronominale — conjuncte —, care implică prezenţa verbului.

---

[25] Predeterminantele semiindependente îşi manifestă caracterul de independenţă faţă de nume în raportul de substituţie faţă de numeralul cardinal, în toate limbile romanice (ex. : fr. *ces hommes — trois hommes*, rom. *aceşti oameni — trei oameni* ; sp. *mis hermanos — tres hermanos*, cf. şi *ese hermano — ese viene*).

Partea a doua

STRUCTURA SEMANTICĂ A SUBSTITUTELOR

CAPITOLUL I

REFERIREA LA CONDIȚIILE MESAJULUI

Raporturile cu substanța, cu realitatea de exprimat au ocupat un loc important în clasificarea aristotelică a tuturor părților de vorbire și implicit a pronumelor. Înseși denumirile de personal, posesiv, demonstrativ, interogativ, reflexiv, nedefinit reflectă rezultatele unei analize substanțialiste.

Existența unei descrieri amănunțite a semnificațiilor în marea majoritate a cazurilor și numărul redus de membri ai mai tuturor claselor pronominale ușurează considerabil efectuarea unei analize structurale în vederea degajării trăsăturilor distinctive.

Numai nedefinitele, clasă cu un număr mult mai mare de membri și cu sensuri mult mai abstracte decît celelalte pronume, nu s-au bucurat în gramaticile curente de descrierea semnificației lor. De aceea, în lucrarea de față, cercetarea conținutului lor ocupă un loc mult mai întins decît cel acordat celorlalte pronume.

Pronumele personale, posesive, reflexive și demonstrative pot trimite la condițiile în care se realizează mesajul. Acestea au constituit, de altfel, obiectul central al analizei substanțialiste tradiționale.

1.POLII COMUNICĂRII

La fel cu orice gramatică tradițională putem defini pronumele personale ca o clasă de secvențe morfematice care se decodează prin cunoașterea celor doi poli ai comunicării : emițătorul (persoana care vorbește) — simbol E — și receptorul (persoana cu care se vorbește) — — simbol R.

Persoanele I, a II-a, a IV-a și a V-a evocă fie emițătorul, fie receptorul. Primele două se referă strict la unul dintre cei doi poli ai comunicării. *Eu* constituie termenul inclus, intens, deoarece nu poate să apară în contextul ... + Verb pers. V, în timp ce *tu* poate să apară și în contextul ... + Verb pers. V (*Tu și mama plecați mîine*) și în contextul ... + Verb pers. IV, cerut de un grup nominal primar în a cărui componență intră *eu* (sau *noi*) : cf. *Eu și tu mîncăm*, *Eu și el mîncăm*, *Tu și eu mîncăm*, dar *Tu și el mîncați*. În consecință, valoarea de „emițător" constituie trăsătura relevantă pozitivă a opoziției dintre *eu* și *tu* („emițător" ~ „non-emițător", pe scurt E ~ $\overline{E}$).

Persoanele a IV-a (*noi*) și a V-a (*voi*) se referă la ansambluri care conțin în mod obligatoriu unul dintre cei doi poli ai comunicării. Aceștia nu epuizează însă totdeauna ansamblul evocat. Astfel, *noi* se poate referi la un ansamblu de emițători (cf. *Cine vrea să plece?* — *Noi* : răspuns dat în cor), dar de cele mai multe ori ansamblul evocat conține, în afara unui emițător, și alte obiecte non-emitente (fie că este sau nu vorba de receptori : **Ileana** *și cu* **mine** *locuim în același cartier* ; *de aceea* **ne** *întîlnim adesea. Și* **eu** *și* **tu** **ne** *plimbăm la aceleași ore*). Persoana a V-a, *voi*, se poate referi la un ansamblu de receptori (*Ei*, **voi** *de colo, veniți încoace* !), dar și la un ansamblu format dintr-un receptor (cel puțin unul) și din alte elemente care nu sînt nici receptori, nici emițători (**Tu** *și* **Ileana** *vă întîlniți mereu*).

Ca și în cazul relației dintre *eu* și *tu*, elementul care trimite la receptor (*voi*) este termenul extens, deoarece poate să apară în contexte caracteristice celui care trimite la emițător (*Și* **noi**, *și* **voi** *ne plimbăm la aceeași oră*), în timp ce *noi* nu poate să apară în contextul caracteristic formei de persoana a V-a (cf. *Voi* **vă** *plimbați*).

Opoziția dintre *eu*, *tu*, elemente care trimit exclusiv la polii comunicării [simbol $P \subset (E)(R)$ și $(E)(R) \subset P$], și *noi*, *voi*, care trimit la un ansamblu din care face parte în mod obligatoriu fie emițătorul, fie receptorul [simbol : $P \not\subset (E)(R)$, iar $(E)(R) \subset P$], are ca termen extens grupul {eu, tu}. Acesta poate să apară în contextele grupului {noi, voi} (*Și* **eu** *și* **tu** *ne plimbăm, tu și Ion* **vă plimbați**), în timp ce {noi, voi} refuză combinarea cu formele de singular ale verbului.

Grupul {noi, voi} se deosebește de {eu, tu} și prin viziunea discontinuă asupra ansamblului evocat.

Faptul că cele două grupuri de pronume personale diferă atît în ceea ce privește viziunea cantitativă (continuu ~ discontinuu), cît și prin natura raportului dintre obiectul evocat (P) și cei doi poli

ai comunicării (includere $\sim$ non-includere) a determinat pe unii lingvişti să considere că *noi* şi *voi* nu pot fi interpretate ca forme de plural ale pronumelor *eu* şi *tu* [**30, 82, 83**].

Absolut normale [1], totdeauna prezente concomitent în semnificaţia contextuală a pronumelor de persoana I, a II-a, a IV-a şi a V-a, aceste două trăsături semantice nu sînt însă în mod obligatoriu şi trăsături relevante. Trăsătura P $\underset{\not\subset}{\supset}$ (E) (R) se însoţeşte totdeauna de viziune discontinuă, în timp ce viziunea discontinuă nu cere trăsătura P $\underset{\not\subset}{\supset}$(E) (R) ; ea poate să apară şi cu persoana a III-a, care exclude din ansamblul evocat atît receptorul cît şi emiţătorul — simbol (E) (R) $\underset{\not\subset}{\not\supset}$P. Cu alte cuvinte, valoarea (E) (R) $\underset{\not\subset}{\supset}$P este dependentă de viziunea discontinuă, dar viziunea discontinuă este independentă de (E) (R) $\underset{\not\subset}{\supset}$ P. Aceasta înseamnă că trăsătura relevantă a grupului {noi, voi} este reprezentată de valoarea „discontinuitate”, iar a grupului {eu, tu} de cea de „non-discontinuitate”. Comportamentul în acordul cu numele predicativ pledează, de asemenea, în favoarea acestei interpretări : *eu*, *tu*, indici ai viziunii continue, cer morfeme de singular (**tu** *eşti bun*) ; *noi*, *voi* cer morfeme de plural (**voi** *sînteţi buni*). Sensul opoziţiei rămîne acelaşi : {noi, voi} care nu pot să apară cu forme de singular ale verbului şi ale numelui predicativ reprezintă termenul inclus, intens (+), în timp ce {eu, tu} reprezintă termenul extens (cf. **voi** *sînteţi buni* — *şi* **tu** *şi* **eu** *sînteţi buni*).

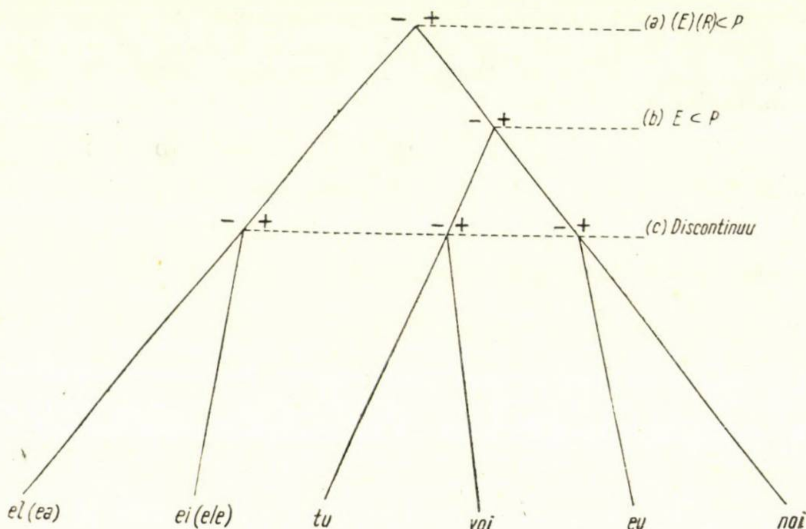
Aşa după cum am amintit, pronumele *el*, *ea*, *ei*, *ele* neagă atît emiţătorul cît şi receptorul [P $\underset{\not\subset}{\not\supset}$ (E) (R)]. Ele pot să apară în contextele celorlalte pronume personale (**eu** *şi* **el** *ne plimbăm la aceeaşi oră* ; **tu** *şi* el *locuiţi pe aceeaşi stradă*), în timp ce *eu*, *tu*, *noi*, *voi* nu pot forma un grup nominal primar care să ceară un grup verbal constituit dintr-un verb la persoana a III-a (sg) (pl). De aceea, grupul {el, ea, ei, ele} poate fi considerat ca termen extens al opoziţiei (E) (R)$\subset$P $\sim$ (E)(R) $\not\subset$ P.

Spre deosebire de relaţiile dintre *eu* $\sim$ *noi*, *tu* $\sim$ *voi*, opoziţia dintre {el, ea}, pe de o parte, şi {ei, ele}, pe de altă parte, se plasează net în zona categoriei numărului.

[1] Pentru distincţia dintre normă şi trăsătura relevantă (sistem) vezi Eugenio Coseriu, *Sistema, norma y habla*, în „Revista de la Facultad de Humanidades y Ciencias” (Montevideo) VI, 1952, 9, p. 113—177.

Sistemul pronumelor personale poate fi reprezentat în modul următor (vezi schema nr. 5).

Negarea celor doi poli ai comunicării se poate face şi prin orice alt element care se poate substitui în acelaşi loc al lanţului pronumelor de persoana a III-a. Şi totuşi, nu oricare dintre aceste secvenţe intră

Schema 5

în paradigma pronumelui personal. Limitarea expresiei termenului (E) (R) $\overset{\not\subset}{\not\supset}$P numai la secvenţele *el*, *ea*, *ei*, *ele* (inclusiv formele lor cazuale) nu poate fi argumentată în cadrul analizei raporturilor faţă de condiţiile mesajului, a contextului extralingvistic (vezi *Partea întîi, cap. I*, § **2.2.** şi *Partea a treia, cap. II*).

2. CONDIŢIILE SPAŢIO-TEMPORALE

Substanţa pronumelor demonstrative este pe larg analizată în [**27**, p. 290 şi urm.].

De aceea ne vom limita aici numai la prezentarea sintetică a subsistemului lor. *Aceasta* reprezintă termenul „apropierii", altfel spus, al raportului de identitate faţă de condiţiile spaţiale sau temporale ale mesajului; *acela* este indicele „depărtării", al non-iden-

tităţii faţă de condiţiile spaţiale sau (Vel) temporale ale mesajului. Ultimul poate — e adevărat, foarte rar — să-şi extindă perimetrul valoric şi asupra spaţiului conlocutorilor (cf. *Ce carte vrei să-ţi cumpăr? — Aia albastră, pe care o ţii în mînă*). De aceea, el va fi considerat termenul extens al opoziţiei ; cu atît mai mult cu cît *acela* (*cel*) apare frecvent în cazuri în care referirea la condiţiile mesajului lipseşte, şi se însoţeşte într-o propoziţie mult mai mare decît *acesta* cu determinări explicite (într-un corpus de 100 000 cuvinte-text din 158 de ocurenţe 100 se însoţesc de adjective sau de prepoziţii urmate de nume). Aşa se explică probabil şi propagarea formei scurte *cel*, cu o frecvenţă de aproximativ 4 ori mai mare decît forma lungă (*acela*).

Raportul dintre *celălalt* şi *cestălalt* este similar cu cel dintre *acela* şi *acesta*. Raportul dintre {acela, acesta}, pe de o parte, şi {celălalt, cestălalt}, pe de altă parte, va fi analizat în *cap*. II, deoarece este similar celui dintre *unul* şi *altul*.

O serie de pro-adverbe se organizează în acelaşi mod cu demonstrativele. Astfel, *aici* [2], *încoace*, *dincoace*, *astăzi*, *azi* (cf. şi *azi-noapte*, *astă-vară*) ; *acum*, *aşa* indică identitatea dinte condiţiile în care se produce acţiunea (spaţiale, temporale, modale) şi cele ale mesajului. *Acolo*, *încolo*, *dincolo*, *ieri*, *alaltăieri*, *mîine*, *poimîine* etc. ; *altfel* exprimă un raport de non-identitate între condiţiile acţiunii şi cele ale mesajului.

---

[2] Cf. lat. *hic* care era şi pronume şi adverb. Aşa se explică şi trecerile dintr-o categorie în alta (lat. *inde* > fr. *en* ; lat. *ibi* > fr. *y*, it. *vi* etc.).

CAPITOLUL II

CANTITATIVELE

Nu este o noutate faptul că pronumele nedefinite constituie cea mai bogată și în același timp cea mai puțin definită clasă pronominală. Din punctul de vedere al distribuției, nedefinitele se dizolvă într-o sumedenie de clase, fără nici o trăsătură comună [1]. În contradicție cu intuiția în ceea ce privește caracterul unitar al acestei categorii, descrierea distributivă atrage atenția asupra caracterului ei eterogen, asupra varietății sintagmatice și, prin aceasta, asupra unui fapt paradoxal : varietate de nuanțe semantice a zonei nedefinitului din limba noastră.

Descrierea modului în care este structurată această zonă semantică în alte limbi, ca de pildă în franceză sau în latină, scoate la iveală faptul că așa-zisul nedefinit reprezintă de fapt un cîmp semantic perfect delimitabil, și anume cel al totalității [39, p. 110 și urm.], mai bine zis, după opinia noastră, a raporturilor dintre părți și întreg. Constatarea se dovedește adevărată și în ceea ce privește zona ocupată de pronumele nedefinite din dacoromână. Simpla comparare a inventarului de unități din latină cu cel din română și din alte limbi romanice scoate însă la iveală numeroase diferențe de structurare. Faptul, perfect normal, ne-a îndreptățit, pe de o parte să părăsim sau să redefinim unele trăsături relevante [2] care apar în descrierile

---

[1] Vezi *Partea a treia, cap. II.*

[2] De pildă, noțiunea de *mărime discretă* în sensul de „unitate opusă celorlalte" se confundă în [39] cu *mărime discretă* în sensul de „ansamblu discontinuu"; în fapt, în primul caz este vorba de insistență asupra caracterului variat (discontinuu calitativ) al mulțimii din care face parte mărimea, în timp ce în al doilea caz ideea de discontinuu se aplică mărimii însăși.

lui J. Greimas şi V. Bröndal, iar pe de altă parte să introducem altele care se dovedesc relevante pentru limba noastră [3].

Spre deosebire de lucrările citate, analiza de faţă a ţinut seama în primul rînd de posibilităţile combinatorii ale secvenţelor în discuţie. Locul central l-a ocupat cercetarea raporturilor faţă de numele la care ele trimit pentru decodare. Cu ajutorul restricţiilor de combinare s-au degajat din semnificaţia vecinătăţilor trăsăturile admise şi deci prezente şi în semnificaţia secvenţelor de definit.

Inventarul de unităţi analizate (deschis la început) cuprinde cuvintele care trimit la un nume [4] şi, după descrierea tradiţională, includ ideea de „nedefinit". El se va putea extinde treptat asupra oricărei unităţi care prezintă cel puţin o trăsătură relevantă comună cu cele integrate anterior [5]. De pildă, se va cuprinde în analiză şi secvenţe ca *celălalt*, „demonstrativ nedefinit" [6], sau *cîţiva*, *atîţia*, *mulţi*, *puţini*, *destui*, numerale nedefinite [7], numeralele definite etc. [8].

1. TOTALITAR ~ PARTITIV

Pronumele nedefinite se pot împărţi în două categorii, după cum se referă la ansamblul părţilor, la toate părţile componente (*tot*, *toţi*, *fiecare*, *oricare*, *oricine*, *orice*) sau la o parte a totalităţii (*cineva*, *ceva*, *cutare*, *unul*, *-ii*, *altul*, *-ţii*, *cîţiva*, *acelaşi*, *celălalt* etc.). Primele sînt t o t a l i t a r e, celelalte p a r t i t i v e.

Cine, *ce* [9], de obicei partitive (*Cine vine?* — *Irina*; *Ce vezi?* — *O şosea plină de praf*), pot lua în anumite contexte (ca propoziţionale)

---

[3] A se vedea opoziţiile separativ ~ non-separativ la nivelul totalităţii şi la nivelul părţii; Et ~ Vel; dublu partitiv ~ partitiv etc.

[4] În sensul acordat în *Partea întîi, cap. I*, § 2.2.2.

[5] Vezi [**18**, p. 142 şi urm.].

[6] Vezi [**27**, p. 292—293]; *cestălalt* nu a fost inclus în inventarul analizat, deoarece nu face parte din dacoromâna standard.

[7] Vezi [**1**, I, p. 181]; în [**24**, II, § 66] acestea sînt considerate pronume nedefinite.

[8] În general, pentru metoda folosită în analiza semantică, vezi [**83**, **65**, **84**, **66**].

[9] Bernard Pottier [**82**] consideră că atît interogativele cît şi relativele sau nedefinitele reprezintă aceeaşi mişcare de gîndire = de la general la particular sau invers. Interogativele singularizează un individ din totalitatea persoanelor sau a non-persoanelor — sînt în primul rînd partitive. Ca „nedefinite", ele proiectează calitatea individului asupra întregii clase din care face parte, sînt deci totalitare cu viziune discretă. În rest, valoarea de interogativ sau cea de nedefinit se însoţeşte de aceleaşi combinaţii valorice (v. şi § 2.3.) În orice caz, atît ca interogative cît şi ca nedefinite, ele intră în zona semantică a raportu-

valoare de totalitare, proiectînd calitatea unui individ asupra unei mulţimi (*Cine se scoală de dimineaţă ajunge departe*; *Ce naşte din pisică şoareci mănîncă*; cf. şi dubla posibilitate combinatorie a secvenţei *ce*: cu *tot* (*tot ce mişcă în ţara asta* — „totalitar") sau cu *cel* (*cel ce luptă în ţara asta* „partitiv"). În combinaţie cu partitive, *tot* pierde însă valoarea pronominală de totalitar: *tot unul ca tine s-a găsit să mă vorbească de rău*.

Aşadar, opoziţia partitiv ~ totalitar se neutralizează în favoarea primului termen. Partitivul este termenul extens, totalitarul reprezintă termenul intens, marcat. Altfel spus, partitivul poate lua şi valoare de totalitar, în timp ce totalitarele nu iau niciodată valoare de partitiv.

1.1. TOTALITARELE

1.1.1. Generalizant ~ non-generalizant. În cadrul referirii la totalitatea părţilor, accentul poate să cadă pe viziunea globală, pe ansamblu (t d̄): *toţi, tot*, sau pe viziunea discretă, pe părţile componente (t d): *fiecare, oricare, oricine, orice*.

Ca predeterminant, *tot* poate exprima totalitatea ca o colecţie (**Toată** *pasărea pre limba ei piere* — cf. fr. **tout** *homme doit travailler*). În acest caz, viziunea de ansamblu se converteşte în şi numai în valoare de generalizare, iar viziunea continuă se aplică părţii: cf. *toată viaţa*, unde *tot* păstrează valoarea de integral a pronumelui: *viaţa* este numele unui obiect privit ca un ansamblu continuu, este deci numele totalităţii.

Aşadar, opoziţia g l o b a l (*tot, toţi*) ~ g e n e r a l i z a n t, n e g l o b a l (*fiecare, oricare*) se neutralizează în favoarea primului termen, altfel spus termenul negeneralizant poate lua contextual şi valoare de generalizant, în timp ce termenul care exprimă viziunea generalizantă, pornind de la parte spre întreg, nu poate exprima niciodată ideea de „global". Expresia viziunii generalizante reprezintă, aşadar, termenul intens, marcat al opoziţiei.

1.1.2. Discontinuu ~ continuu. Totalitatea globală (poate fi prezentată ca o mulţime discontinuă (ansamblul este considerat ca o colecţie de indivizi): *toţi, toate* (ideea de ansamblu se însoţeşte

---

rilor dintre totalitate şi parte. Cf. de altfel şi valoarea de totalitar separativ „fiecare" pe care o are *cine* în dacoromâna din secolul al XVI-lea: *să dea răspunsu* **cine** *de păcatele sale, Codicele Teodorescu*, 223, apud [**24**, II, p. 124].

de cea de discontinuu : simbol t$\bar{d}$/d) ; sau ca o mulţime continuă : *tot* (*Văd tot ce se întîmplă*) — simbol t$\bar{d}$/$\bar{d}$. Diferenţa discontinuu ~ continuu este realizată cu ajutorul morfemelor de număr (plural ~ singular). *Toţi* (*toate*) se poate combina atît cu pluralul obişnuit, n e v a r i a t (*oameni, case*, unde ideea de discret se însoţeşte de cea de identitate calitativă, simbol d/$\bar{d}$), cît şi cu pluralul v a r i a t (*cărnuri, vinuri, mătăsuri*), unde ideea de discret se însoţeşte de cea de non-identitate calitativă (simbol d/d). Singularul, *tot*, ignoră raportul dintre totalitate şi parte şi de aceea tinde să părăsească zona pronominală a „nedefinitelor" şi să treacă în categoria numelui ca expresie a ideii de ansamblu : *Mi-a spus to***tul** ; *To***tul** *este învăluit în ceaţă* ; *Colectivul reacţionează ca un* **tot** *organizat.*

Fiecare, oricare (*oricine*) se referă la un nume care exprimă totalitatea. *Se poate aplica oricare dintre metodele arătate* [IG, **GP**, 253] ; *fiecare dintre noi* ; *Prin urmare, şi după Kant, lumea pe care o vedem e un vis al fiecăruia din noi* [CP, **UND**, 90].

Ele suprimă opoziţia continuu ~ discontinuu în favoarea continuului în prezentarea părţii [10]. Deoarece accentul semantic revine părţii, ideea de continuu (singular) dictează comportamentul în acord (*fiecare, oricare, oricine doreşte să înveţe*).

Cele care pot fi şi predeterminante (*fiecare, fiece, oricare, orice*) se combină cu tot felul de nume. Acestea exprimă, prin parte, totalitatea. Aşa se explică acordul cu numele în număr (singular), gen şi caz (*fiecare om* ; *om* = un exemplar, **om**, din totalitatea cu aceeaşi calitate : *oameni*), cu toate că este, evident, vorba de o mulţime discontinuă (*fiecare om* = toţi cei care posedă calitatea de om).

Referirea la totalitatea părţilor este însoţită de prezentarea anumitor raporturi existente între părţi.

Oricine, oricare, orice insistă asupra ideii de non - diferenţiere calitativă între părţi ; cu alte cuvinte, totalitatea este privită numai din punctul de vedere al identităţii, al continuităţii calitative [11] (de ex. *Poate să plece oricine* „indiferent cine").

Fiecare (*fiecine, fiece*, rare) nu insistă asupra continuităţii calitative şi, de aceea, în anumite contexte, poate lua valoare de indice al totalităţii accentuat discontinue (calitativ, spaţial şi/sau tem-

---

[10] Formele de plural apar numai în combinaţie cu cazurile oblice, şi aşa cu o frecvenţă extrem de scăzută.

[11] Discontinuitatea se realizează contextual ca „distanţă" (temporală sau/şi spaţială) sau ca „diferenţă" (non-identitate calitativă). Vezi la B. Pottier [**83**, p. 125—127] cele trei variante contextuale fundamentale ale oricărei invariante semantice : spaţială, temporală, noţională.

poral), de unde şi posibilitatea de combinare cu elemente care anunţă existenţa unor diferenţe calitative între părţi.

De exemplu : *Am primit ieri un coş cu flori cu totul deosebit. Fiecare (floare) avea altă culoare* — (cf. **Oricare avea altă culoare*) ; să se compare şi (a) *Fiecare cîntă la un instrument* dintr-un enunţ ca *Ne strîngem zilnic la unul dintre noi. După cîteva clipe de tăcere începe ora de muzică. Fiecare cîntă la un (alt) instrument* cu (b) *Oricare cîntă la un instrument*; (în (a), alături de ideea identităţii ,,toţi cîntă la un instrument'', apare şi cea a non-identităţii în ceea ce priveşte instrumentul folosit, în timp ce în (b) se scoate în evidenţă numai identitatea ,,posibilitatea de a cînta la un instrument, indiferent dacă este identic sau nu'').

Aşadar, *oricare* (*oricine, orice*) este un generalizant non-separativ, el proiectează calitatea unui individ asupra unei specii, în timp ce *fiecare* este un generalizant separativ. Deoarece combină valoarea de generalizant cu cea de separaţie, *fiecare* poate fi numit şi distributiv (cf. de altfel şi compatibilitatea contextuală cu *cîte*, indice ale numeralului distributiv : ... *ce constituie* **fiecare cîte** *un obiect unic* [IG, **GP**, 240]. Numeralele distributive sînt totalitare, dar determină cantitativ-numeric părţile (accentul semantic revine părţilor) ; în acelaşi timp ele prezintă fiecare parte ca un grup izolat, deşi părţile sînt egale cantitativ (cf. *Aşezaţi-vă în rînd cîte doi* — ,,discontinuitate spaţială'' ; *Nu plecaţi toţi deodată ci cîte doi* — ,,discontinuitate spaţio-temporală''). Valoarea de separaţie nu constituie însă o trăsătură relevantă în subsistemul totalitarelor din zona semantică a cantităţilor numărate (vezi mai departe § **5**).

Opoziţia s e p a r a t i v $\sim$ n e s e p a r a t i v se poate suprima în anumite contexte : comp. *Oricare dintre noi doreşte să înveţe* cu *Fiecare dintre noi doreşte să înveţe*, unde ideea de separaţie este aproape anulată. Aşadar, expresia separaţiei poate îmbrăca şi valoarea non-separaţiei, reprezintă termenul extens, nemarcat, în timp ce indicele neseparativ este termenul intens al opoziţiei. Contextual, calitatea de termen marcat al seriei neseparative se manifestă prin imposibilitatea de a apărea în anumite contexte specifice termenului extens : (cf. *Fiecare (floare) are altă culoare* — **Oricare floare are altă culoare*; *Fiecare în parte este fermecător* — **Oricare în parte este fermecător*).

Valoarea de discret neseparativ (de continuu calitativ) se reflectă în relaţia **sau (măcar)** — **Vel** în logica matematică — con-

tractată de părţile totalităţii, în timp ce cea de separativ în relaţia Et (şi) : cf. *Poţi veni la noi în fiecare zi — Poţi veni la noi în orice zi.*

În combinaţie cu (*fie-*), indice separativ, în prezentarea părţii, *care*, *cine*, *ce* nu mai au nevoie de o determinare explicită a acesteia (pentru a introduce o astfel de explicitare este nevoie de o construcţie atributivă, deci de un nou *care* — de aceea *fiecare*, *fiecine*, *fiece* nu pot introduce o subiectivă, nu sînt propoziţionale)[12].

În combinaţie cu *ori-*, indice al non-diferenţierii calitative a părţilor, *care*, *cine*, *ce* nu au nevoie dar suportă delimitarea explicită a părţii (*Poate să vină oricine* **doreşte**), pot introduce o propoziţie.

Fiecare serie de totalitare generalizante se subdivide după combinaţiile valorice exprimate de segmentul identic din punct de vedere fonematic cu pronumele interogative : *cine*, *ce*, *care*.

Aşa cum am amintit mai sus, toate aduc o viziune continuă asupra părţii. Formaţiile cu *cine*, ca şi *cine*, se referă însă la persoane. Persoana face parte din categoria obiectelor divizibile neuniform, în sensul că părţile nu păstrează calităţile întregului şi nici nu sînt identice calitativ. Aşadar, alături de ideea de continuu, ele cuprind ideea de discontinuitate calitativă : simbol $\bar{d}/d$[13].

Compusele cu *ce*, ca şi *ce*, se referă la non-persoane. Acestea pot face parte din categoria obiectelor divizibile neuniform (—simbol $\bar{d}/d$), inclusiv animalele (*Ce naşte din pisică şoareci mănîncă*) : *casă*, *scaun* ; sau din a celor divizibile uniform (părţile sînt identice calitativ şi păstrează calitatea întregului : *carne*, *lapte*, *miere* etc.) — simbol $\bar{d}/\bar{d}$.

Care se referă atît la persoane cît şi la non-persoane ($\bar{d}/d$ şi $\bar{d}/\bar{d}$).

Aşadar, în prezentarea părţii, *fiecine* şi *oricine* sînt compatibile numai cu viziunea $\bar{d}/d$, în timp ce *fiecare*, *oricare*, *orice* (*fiece*) sînt compatibile atît cu viziunea $\bar{d}/d$ cît şi cu $\bar{d}/\bar{d}$.

Compusele cu *care* diferă de celelalte prin viziunea accentuată de non-discontinuitate calitativă asupra totalităţii (ele nu conţin nici o delimitare implicită a acesteia) : *care* este considerat pronumele calităţii, faţă de *cine*, *ce*, pronume ale identităţii. Deoarece nu conţine nici o referire la totalitate, *care* cere o dublă determinare explicită : şi pe cea a totalităţii şi pe cea a obiectului-parte ; cf. (a) *Cu cine ai*

---

12 Vezi *Partea a treia, cap. II*, § 2.

13 Bernard Pottier [84] face, de asemenea, distincţie între obiecte continue şi discontinue, fără a lua însă în considerare viziunea de continuu, global, care — după opinia noastră — este predominantă în formele de singular.

vorbit? — (b) *Cu Irina.* — (c) *Cu care Irina?* — (d) *Cu cea pe care ai cunoscut-o la noi acum cîteva zile.*

În acest dialog intră în joc : (a) totalitatea ființelor exprimată implicit prin *cine*, (b) totalitatea persoanelor cu numele Irina, parte a totalității persoane : Irina ; (c) totalitatea persoanelor cu numele Irina și, implicit, determinarea părții (o persoană cu numele Irina) ; (d) determinarea explicită a părții Irina : /pe care ai cunoscut-o . . . /. /Irina/ b, c, constituie pentru *care* prima determinare explicită, /pe care ai cunoscut-o . . . / — cea de-a doua.

Aceeași dublă determinare explicită apare și atunci cînd secvența *care* are funcție de relativ (*Omul care aduce ploaie*) : numele (*omul*) este determinarea explicită a totalității și implicită a părții (*un om*), iar restul atributivei (*aduce ploaie*) reprezintă determinarea explicită a părții.

Cine, *ce* nu cer decît o singură determinare explicită, pe cea a părții, sînt așadar implicit separative în viziunea asupra totalității : *Cine vine? Mama* ; *Ce vezi în zare?* — *Un morman de ruine.*

În consecință, *fiecare*, *oricare* cer explicitarea totalității, sînt neseparative ; fără o astfel de determinare explicită ele devin sinonime cu *fiecine*, respectiv *oricine* (separative) : de ex. *Fiecare își face viața așa cum crede că e mai bine* [EB, ȘN, 162], *Fiecare moare singur* etc. . . . Cu alte cuvinte, opoziția separativ ~ non-separativ la nivelul totalității se suspendă în favoarea primului termen. Deoarece pronumele *fiecare*, *oricare* apar în poziție de neutralizare, ele reprezintă termenul extens, nemarcat al opoziției.

1.1.3. Schiță a sistemului totalitarelor. Sistemul totalitarelor se organizează după următoarele opoziții :

(1) C o n t i n u u (+) ~ d i s c o n t i n u u (—) (în prezentarea totalității) — opoziția se suspendă în favoarea discontinuului în combinație cu valoarea de generalizant : valoarea de continuu apare numai în combinație cu viziunea non-generalizantă, ea reprezintă așadar trăsătura termenului inclus.

(2) G e n e r a l i z a n t (insistență asupra părților) ~ n o n-g e n e r a l i z a n t (insistență asupra ideii de ansamblu).

(3) N e s e p a r a t i v, la nivelul părților — termen inclus (identitate calitativă, viziune continuă în ceea ce privește calitatea părților care formează ansamblul considerat) ~ n o n-n e s e p a r a t i v (separativ : viziune discontinuă asupra totalității).

(4) S e p a r a t i v, la nivelul totalității — termen marcat — (delimitarea implicită a totalității, viziune discontinuă calitativ asupra

mulţimii din care face parte ansamblul considerat) ~ n o n-s e-p a r a t i v (non-delimitare implicită a totalităţii).

(5) P e r s o n a l (separativ la nivelul elementelor care formează partea : compatibilitatea numai cu nume $\bar{d}/d$) ~ n o n-p e r-s o n a l (compatibilitate atît cu nume $\bar{d}/d$ — divizibile neuniform — cît şi cu nume $\bar{d}/\bar{d}$, divizibile uniform).

Dintre toate combinaţiile de trăsături degajate mai sus, mai puţin stabile s-au dovedit cele exprimate prin *fiece*, *fiecine*, deoarece valoarea de separaţie a părţilor, implicit exprimată prin *fie*, face superfluă dubla idee de izolare adusă de *cine* (la nivelul totalităţii şi la nivelul elementelor care compun partea). Aşa se explică probabil faptul că, în dacoromâna contemporană standard, *fiecare* tinde să rămînă singurul totalitar separativ (cf. de altfel absenţa opoziţiei personal ~ non-personal, în aceeaşi zonă, şi în alte limbi romanice : fr. *chacun*, it. *ciascuno*, *ognuno*, sp. *cadauno* etc. . . .).

În seria totalitarelor generalizante neseparative, se simte de asemenea o tendinţă de reducere : în timp ce *orice* are o frecvenţă de 0,014, *oricine* de 0,003, *oricare* se ridică la o frecvenţă de numai 0,002.

Sistemul totalitarelor pronominale tinde astăzi spre următorii ermeni : 1. totalitar global, negeneralizant (*toţi*, *tot*) ; 2. totalitar eneralizant separativ (*fiecare*) ; 3. totalitar generalizant neseparativ *orice*, *oricine*, *oricare*).

Termenii extenşi ai opoziţiei separativ ~ non-separativ la nivelul totalităţii şi ai opoziţiei personal ($\bar{d}/d$) ~ nepersonal ($\bar{d}/d$ Vel $\bar{d}/\bar{d}$) apar şi ca predeterminante ale unui nume (*fiecare*, *fiece om*, *casă*, *oricare*, *orice om*, *casă*).

Fiecare, *oricare*, compuse cu *care*, element care cere explicitarea totalităţii şi a părţii se însoţesc în mod firesc de nume care exprimă prin parte totalitatea[14], probabil din tendinţa de realizare economică a mesajului (cf. *fiecare dintre copii* şi *fiecare copil*). În acest sens vorbeşte şi faptul că raportul dintre numărul ocurenţelor lor pronominale şi cel al ocurenţelor adjectivale ia valori mult mai mici decît unitatea (*fiecare* : $\frac{Pr}{Aj} = 0{,}576$; *oricare* : $\frac{Pr}{Aj} = 0{,}285$).

[14] La genitiv-dativ apar variaţii poziţionale : *fiecăruia*, *oricăruia* — pronume, *fiecărui*, *oricărui* — adjective, întocmai ca la demonstrative şi la totalitarele globale (*tuturor* şi *tuturora* intră în variaţie liberă numai ca pronume). Faptul pare destul de curios. În orice caz, lipsa variaţiei combinatorii la compusele cu *-ce* (*orice*, *fiece*), cu care intră în variaţie liberă *fiecare* şi *oricare* la şi numai la nominativ-acuzativ, nu poate fi străină de indiferenţa acestora din urmă la distincţia pronume ~ adjectiv.

Orice (*fiece*) se extinde şi în poziţie prenominală, la început probabil din pricina sinonimiei cu *oricare*, *fiecare* în ceea ce priveşte viziunea indiferentă faţă de caracterul continuu sau discontinuu calitativ al părţii, a compatibilităţii atît cu nume $\bar{d}/d$, cît şi cu nume $\bar{d}/\bar{d}$. În prezenţa numelui care, prin parte, delimitează totalitatea (cf. *orice, fiece casă* — unde *casă* exprimă exemplarele dintr-o colecţie de *case*), referinţa internă la totalitate (non-persoane) este superfluă. Vagă şi redundantă, delimitarea implicită dispare, şi *orice*, *fiece* devin sinonime cu *oricare*, *fiecare*.

În limba română contemporană standard *orice* are o frecvenţă mult mai mare decît *oricare*, atît ca pronume (*orice* — 0,0014, *oricare* — 0,002), cît şi ca predeterminant al numelui (*orice* 0,034 — *oricare* 0,007), poate din motive similare cu cele care provoacă frecvenţa extrem de scăzută a secvenţelor *fiece*, *fiecine* : valoarea de neseparativ la nivelul părţii pe care o aduce *ori*-face superfluă valoarea neseparativă (la nivelul totalităţii) pe care o aduce *care*.

Aşadar, datele statistice ne anunţă tendinţa spre un sistem de determinaţie cu doi membri : *orice* (neseparativ) — termen intens ~ *fiecare* (separativ) — termen extens.

Tot prezintă ca determinant două serii de combinaţii valorice :

(a) non-generalizant — integral — continuu, cînd este sinonim cu „întreg" (*Toată viaţa ţi-o petreci singuratic*), şi

(b) generalizant neseparativ, caz în care devine sinonim cu *oricare* (*Toată pasărea pre limba ei piere*) [15]. Lipsa unor diferenţe de expresie a favorizat slăbirea valorii (b) ; seria (a) este susţinută de valoarea secvenţei *tot* în funcţie pronominală.

Determinativul *oarecare* este, de asemenea, la bază, un generalizant (*care vrea*). Format din persoana a treia a verbului *a voi*, persoană cu un grad scăzut de determinare, termen extens al sistemului categoriei persoanei (cf. *oricare*, unde verbul este la persoana a II-a) şi neseparativul *care*, el exprimă prin excelenţă ideea de identitate calitativă, de non-deosebire, şi de aceea a tins spre zona calificativelor (*un om oarecare* înseamnă „un om care nu are nimic deosebit, interesant").

În poziţie presubstantivală, valoarea accentuat non-separativă se poate converti în ideea de „cantitate mică" : *oarecare vivacitate* [CP, **UND**, 137] ; *cu oarecare orgoliu naţional* [CP, **UND**, 138] ; cf. şi combinaţie cu nume la plural : *oarecare afaceri* ([CP, **UND**,

---

[15] Cf. fr. *tout homme* pentru seria (b) şi *toute la vie* pentru (a).

136]; (forma de plural *oarecari* este azi foarte rară: *Am avut oarecari neplăceri cu transportul materialelor*); în poziție postnominală este selectată forma de plural: *N și R sînt niște oameni oarecari.*

1.2. PARTITIVELE

Substitutele partitive determină o parte a totalității (p/t) și de aceea aduc în primul rînd o viziune discretă asupra acesteia. Ele se deosebesc însă prin valorile secundare, mult mai numeroase decît cele care se decupează din zona totalitarelor.

1.2.1. Separative în prezentarea totalității. Ca partitive, *care*, *cine*, *ce* păstrează majoritatea trăsăturilor pe care le manifestă ca totalitare. Toate cer explicitarea părții, sînt așadar neseparative la nivelul părților (td̄). *Care* cere și explicitarea totalității, este așadar neseparativ și la acest nivel (Td̄). *Cine*, *ce* conțin implicit determinarea totalității; sînt, așadar, separative în ceea ce privește viziunea asupra ansamblului T, din care face parte mulțimea t considerată. *Cine* admite — rar — delimitarea explicită a totalității t, ca submulțime a persoanelor (*Cine dintre cei de față dorește să spună ceva?*).

Dintre separativele la nivelul totalității, *cine* este termenul intens, iar *ce* termenul extens, deoarece cel de-al doilea se poate referi și la persoane, în timp ce primul nu se poate referi la lucruri decît în cazul în care acestea sînt „personificate" — altfel spus, *cine* păstrează totdeauna trăsătura „personal" (cf. *Ce vezi în zare?* — *O* **casă**, *doi* **plopi** *și cîțiva* **copii** *jucîndu-se pe drum*).

În prezența numelui totalității, valoarea de dublu neseparativ adusă de *care* se poate opune ca „peiorativ" celei separative (apeiorative) exprimată prin *cine* (cf. **Cine** *dintre voi a făcut aceasta?* — **Care** *dintre voi a făcut aceasta?*).

În absența numelui totalității, *care* devine „personal", dar ca neseparativ ia nuanțe peiorative (cf. *Cine-i acolo?* — *Care-i acolo?*).

Termenul nemarcat al seriei separative Td, *ce*, poate să apară și ca predeterminant, la fel cu *care*. În prezența numelui, referirea implicită la totalitate devine superfluă, se poate pierde, fapt care permite predeterminantului *ce* să însoțească tot felul de nume, de persoane sau de non-persoane. Cantitatea de informație rămasă disponibilă prin această pierdere se convertește în valori afective: *Ce*

om!, *Ce casă!* (laudativ sau peiorativ, după intonaţie). Posibilitatea de a reda valori afective, de a indica o depăşire a limitei obişnuite a noţiunii exprimate de elementul pe care îl determină (în speţă, *casă*, *om*) (şi, în general, o depărtare de la limita obişnuită) se realizează şi ca gradaţie intensă a calităţii (*ce frumos!*, *ce bine!*), de unde sinonimia construcţiei /ce + adjectiv sau adverb/ cu superlativul absolut [16].

Valoarea de termen extens a partitivului separativ *ce* se manifestă şi în faptul că uzul îi extinde graniţele dincolo de zona calităţii (cf. „locuţiunile" temporale: *pînă ce vine* = „pînă cînd vine"; *după ce pleacă*, *în timp ce* ... etc ...) cît şi în actualizarea mai frecventă a funcţiei sale de relaţie, de propoziţional. Astfel, pentru *ce* raportul dintre numărul ocurenţelor prepoziţionale şi cele neprepoziţionale este în medie de 1,35, în timp ce pentru *cine* acelaşi raport nu atinge unitatea : 0,566.

Lipsa valorii de separaţie face din *care* un element apt prin excelenţă pentru a introduce determinări explicite ale părţii. Deoarece nu are el însuşi putere de determinare calitativă, *care* cere explicaţii în ceea ce priveşte calitatea obiectului denumit de substantiv — de aceea el este numit pronumele interogativ al calităţii. Aşa se explică şi folosirea lui *care* mai ales ca „pronume relativ". Raportul dintre numărul ocurenţelor cu valoare de relativ şi cel al ocurenţelor nerelative $\left(\frac{\text{Rel}}{\text{Nrel}}\right)$ se ridică pentru *care* la 9,733. Şi *ce* poate să apară ca relativ, dar raportul $\frac{\text{Rel}}{\text{Nrel}}$ rămîne mult sub unitate : 0,222.

Extinderea lui *ce* în poziţie de relativ are probabil la bază suspendarea opoziţiei separativ ~ nonseparativ la nivelul totalităţii în prezenţa numelui totalităţii (în cazul în care *ce* este ca şi *care* „adjectiv"). Nu este exclus însă ca la aceasta să fi contribuit şi corpul lui fonetic redus, fapt care prezintă avantaje în realizarea economică a mesajului. Cert este că stilul ştiinţific se remarcă prin cea mai mare extindere a lui *ce* ca relativ ; *care* rămîne însă şi aici superior în ceea ce priveşte numărul ocurenţelor cu funcţie de „relativ" (cf. IG, **GP** : pentru *ce* raportul $\frac{\text{Rel}}{\text{Nrel}} = {}^{37}/_{9}$ faţă de *care* ${}^{161}/_{0}$; CP, **UND** *ce* 0/101 – *care* 230/13 ; MS, **NP** : *ce* 26/94 – *care* 91/36 ; IR, **R** : *ce* 19/159

[16] Pentru extinderea lui *ce* de la contextul /... + nume/ la contextele / ... + adjectiv/ şi / ... + adverb/ vezi enunţuri ca *ce mîini calde ai* !

— *care* 105/2 ; EB, ŞN : ce 25/127 — *care* 143/29 ; pe scurt, în afară de IG, GP, unde pentru *ce* raportul $\frac{\text{Rel}}{\text{Nrel}} > 1$, în celelalte stiluri acelaşi raport este mult mai mic decît unitatea ; pentru *care* raportul $\frac{\text{Rel}}{\text{Nrel}}$ este totdeauna mai mare decît unitatea).

1.2.2. Separative la ambele nivele. *Cineva*, *ceva*, *altcineva*, *altceva* nu cer niciodată explicitarea totalităţii (*Cineva a venit*; *Vezi ceva?* — *Văd*). Aceasta înseamnă că totalitatea implicit exprimată (ansamblu de persoane : *cineva* ; ansamblu de non-persoane : *ceva*) este suficientă pentru decodarea mesajului, că *cineva*, *ceva* sînt separative în prezentarea mulţimii din care face parte totalitatea considerată (Td). Ele nu cer nici delimitarea părţii : *-va*, indicele nondelimitării, joacă rolul de determinativ explicit al seriei *cine*, *ce*. Aceasta nu înseamnă că nu pot să apară şi delimitări explicite (*cineva dintre noi* ; **ceva** *de-a coniţei* [IR, R, 123] ; *cineva important* [CP, UND, 99] ; **ceva** *nou* [LR, **R**, 138] ; **ceva** *vesel* [CP, UND, 147] etc.). Deoarece se referă la o totalitate mai largă (non-persoane) decît a persoanelor, *ceva* este mai puţin determinat implicit şi, în consecinţă, apare însoţit mai frecvent de determinări explicite : astfel, pentru *cineva*, raportul dintre numărul ocurenţelor urmate de adjectiv şi cele nedeterminate $\left(\frac{\text{Pr}+\text{Aj}}{\text{Pr}}\right)$ este egal cu $\frac{1}{28} = 0{,}03$; pentru *ceva*, acelaşi raport $\frac{\text{Pr}+\text{Aj}}{\text{Pr}} = \frac{22}{86} = 0{,}25$.

Pronumele *careva* are o situaţie specială. În cazul formaţiilor care nu conţin delimitarea totalităţii, şi dintre acestea fac parte şi compusele care includ pe *care*, opoziţia personal $\sim$ nonpersonal se neutralizează în favoarea primului termen, dacă totalitatea nu este exprimată explicit ; în consecinţă, *careva* este personal şi numai personal (deoarece el nu cere niciodată explicitarea totalităţii, intră în seria partitivelor separative). El ar trebui să evoce un minus de diferenţiere calitativă datorită lui *care*, fapt care explică valoarea sa contextuală peiorativă : *careva* înseamnă o persoană mai puţin individualizată, mai puţin diferită de restul totalităţii, decît cea indicată prin *cineva* : cf. *Doreşte* **cineva** *să plece?* — *Doreşte* **careva** *să plece?* În schimb, *cineva*, prin valoarea sa separativă, este apt pentru a

actualiza valori afective admirative, laudative: *Ești cineva*! cf. * *Ești careva!*

În prezentarea părții, partitivele *cineva*, *ceva*, *careva*, *altcineva*, *altceva* suspendă opoziția continuu ~ discontinuu în favoarea continuului (cf. acordul cu determinanții: *Cineva a venit*; *Ceva nu merge cum trebuie*; *Ceva nou* etc.). *Cineva* se referă la persoane, deci la obiecte $\bar{d}/d$; *ceva*, la nume de nonpersoane (fie la singlular, $\bar{d}/d$, $\bar{d}/\bar{d}$: *Vezi ceva? — O casă*, fie la plural: *Vezi ceva? — Câteva case* — $d/\bar{d}$ sau d/d)

Ca și *ce*, *ceva* constituie termenul extens al opoziției $\bar{d}/d$ ~ $\bar{d}/d$. și $\bar{d}/\bar{d}$ (discontinuu ~ continuu la nivelul elementelor care compun partea): cf. *Vezi ceva? — Câteva case și un om alergînd spre pădure.*

Și, tot ca și *ce*, *ceva* se poate lega nemijlocit, ca predeterminant, de tot felul de nume. Numai că el nu este un predeterminant obișnuit. În genere, predeterminantele se acordă cu partea, cu numele care exprimă, prin parte, totalitatea (*un om* înseamnă „un exemplar din totalitatea *oameni*"), în timp ce *ceva* este invariabil (*ceva carne*, *ceva bani*), păstrează trăsături pe care le are și ca non-predeterminant, și anume se combină cu și numai cu numele totalității; altfel spus, are valoare de „o parte din". În cazul în care totalitatea este divizibilă uniform numele ei este și cel al părții — întrucît partea păstrează calitățile întregului —, în cazul în care totalitatea nu este divizibilă uniform numele ei nu mai poate exprima implicit și partea. Astfel, *ceva om* ar însemna „o parte din om", parte care nu este identică din punct de vedere calitativ cu întregul, **om**, și de aceea nu poate fi exprimată prin același cuvînt: *om*. În consecință, *ceva*, ca predeterminant, se poate combina numai cu nume de ansambluri divizibile uniform (cu singularul numelor de materii $\bar{d}/\bar{d}$: *ceva carne*, sau cu pluralul $d/\bar{d}$: *ceva bani*).

În poziție de predeterminant, *ceva* intră în opoziție cu *niște* (*ceva — niște vin*; *ceva — niște bani*). *Niște* se combină în mod obișnuit cu nume la plural. Se pare că de la început a avut o viziune implicită de non-separare calitativă (cf. v. dr. *neștine*, care, ca adjectiv nehotărît, lua valoarea de „oarecare" — [**24**, II, p. 125]), pe care astăzi tinde să o convertească în valoare peiorativă.

În schimb, *ceva*, separativ, poate lua contextual — ca și *cineva* — valori afective (*A căzut ceva zăpadă!* „cantitate mare"), evident cu ajutorul intonației. În aceste cazuri se indică de obicei o valoare pur cantitativă, de depășire a limitei cantitative obișnuite, de unde o ușoară sinonimie cu comparativele (vezi § **1.3.3**). În anumite

contexte, rar, depărtarea de la limita cantitativă se poate realiza negativ, ca o scădere, de unde sinonimia cu „puţin" : *Dă-mi ceva bani!*, poate şi din pricina faptului că *ceva*, ca termen extens, este mai puţin separativ decît *cineva*. Altfel spus, în aceste cazuri, *ceva* se transformă din indice al partiţiei în expresie a depărtării de la limita reală (de obicei cantitativă) a noţiunii denumită de substantiv.

Cu aceeaşi valoare de indice al unei depărtări relativ mici de la limită apare *ceva* şi împreună cu adjective sau adverbe îndeosebi la comparativ, pentru a atenua valoarea intensivă a acestuia (mai ales cînd este folosit fără termen de comparaţie) : *o frază ceva mai simplă* [CP, **UND**, 114] ; *ceva mai departe* [MS, **NP**, 112].

1.2.3. Separative în prezentarea părţii. Celelalte partitive cer de obicei explicitarea totalităţii (T$\bar{d}$) — fie că sînt cantitativ-calitative sau pur cantitative —, sînt aşadar neseparative la nivelul totalităţii (cf. *Ai mîncat portocalele pe care ţi le-am adus?* — *Am mîncat numai cîteva* ; — *Am mîncat numai unele* (*una*) *dintre ele* ; — *Multe mi-au plăcut foarte mult*) şi pot să includă atît morfeme de singular (viziune continuă asupra părţii), cît şi morfeme de plural (viziune discretă asupra părţii). Ca partitive, aduc în primul rînd o viziune discretă asupra totalităţii (td) : prin nume se explicitează totalitatea. Ele nu cer delimitarea părţii de restul totalităţii prin alte cuvinte (sînt separative în prezentarea părţii), dar, evident, o admit : *una urîtă* [CP, **UND**, 91] ; *unul mai nou* [EB, **ŞN**, 137] ; *unul sincer* [CP, **UND**, 131] ; *cîţiva mai oropsiţi se fereau de ploaie* [LR, **R**, 153] ; *alta cojită şi buboasă* [CP, **UND**, 96].

În absenţa totalităţii explicite, opoziţia separativ ~ non-separativ se neutralizează în favoarea separaţiei, de unde valoarea de subiect nedeterminat — personal — a formei de masculin (*Eu nu cred ce susţin unii* [CP, **UND**, 131] ; *Nu-i drept ca* **unii** *care-s mai înstăriţi de la Dumnezeu să mai ia pămînt* [LR, **R**, 154] ; **Cîţiva** *puneau ban pe ban şi* **alţii** *mureau undeva în război*, [EB, **ŞN**, 157]) sau de neutru (de „lucruri") a celui de feminin (*Aicea în valea Şomuzului, cinstiţilor drumeţi, noi vieţuim întru singurătate şi neştiinţă. Vrem să aflăm ce se petrece la curtea lui Vodă şi-n Ţara-de-Jos. Fost-au războaie şi cutremur* ; *poftim să ştim ce mai este şi ce se mai pregăteşte. Am auzit* **unele**, *dar nu* **toate** [MS, **NP**, 142]).

1.2.3.1. În afară de *unii*, *-ele*, partitivele care cer explicitarea totalităţii, ca pronume ($T_{\bar{d}}$), prezintă şi alte trăsături relevante, fapt care le dă un surplus de determinare implicit exprimată : *cîţiva*,

mulţi, *puţini*, *destui*, în anumite contexte şi *unul*, *una* sînt (şi) cantitative (vezi § **3.3**) ; {*altul*}, {*acelaşi*}, {*celălalt*}, sînt dublu partitive (v. § **3.3**).

Poate de aceea *unii* (*unele*) se însoţesc mai des decît toate celelalte pronume de explicitare imediată (prepoziţie + nume) a totalităţii.

Explicitarea mediată, făcută în fraze anterioare, nu pare suficientă (cf. exemplul de mai sns : *am mîncat numai unele* **dintre ele**, unde /dintre ele/ reia /portocalele . . . /, sau *Ai cumpărat tablourile?* — *Am cumpărat cîteva* — **Am cumpărat unele* — *Am cumpărat unele dintre ele*. Cf. şi ... *în ziua aceea ziare nu apăreau, inspectorul ar fi cumpărat* **cîteva** [EB, ŞN, 133]). Repetarea aceleiaşi delimitări a totalităţii indică faptul că *unii* asigură o delimitare mai puţin accentuată a totalităţii decît *cîţiva*, este aşadar într-un grad mai mic separativ, este un n e s e p a r a t i v i n t e n s î n p r e z e n t a r e a t o t a l i t ă ţ i i.

Evident, şi celelalte partitive neseparative la nivelul totalităţii admit explicitarea imediată prin prepoziţie urmată de nume a totalităţii (de obicei nu este însă vorba de o dublă explicitare ; cf. totuşi *Ai cumpărat tablourile acelea?* — *Numai cîteva dintre ele*).

În general însă, *unii* (*unele*) ca de altfel şi *unul* (*una*) apar cel mai frecvent însoţite de prepoziţie + nume.

Astfel, într-un corpus de 100 000 cuvinte, o treime din totalul ocurenţelor *unii* (*unele*), *unul* (*una*) sînt urmate de prepoziţie + nume. Celelalte partitive apar în acest context în proporţie considerabil mai mică (să se compare raporturile din lista de mai jos, unde numărătorul indică ocurenţele însoţite de prepoziţie + nume, iar numitorul — totalul ocurenţelor care aparţin aceleiaşi invariante pronominale) :

unii, -ele	$\frac{8}{27} = 0{,}296$	*altceva*	$\frac{1}{12} = 0{,}08$
unul, -a	$\frac{26}{89} = 0{,}292$	*ceva*	$\frac{3}{86} = 0{,}03$
mulţi, -te	$\frac{3}{17} = 0{,}17$	*nimic*	$\frac{1}{73} = 0{,}01$
cîţiva, cîteva	$\frac{1}{10} = 0{,}10$	*altul*	$\frac{1}{102} = 0{,}00.$

După cum se constată, singularul *unul* (*una*), deşi şi cantitativ definit, se însoţeşte aproape tot atît de frecvent ca şi *unii*, *-ele* de explicitarea imediată a totalităţii. Repetarea ei însă nu este absolut necesară. De altfel, la singular, trăsătura de neseparativ intens ar fi redundantă, deoarece *cîtva* nu este pronume (despre deosebirea dintre *un*, *o* şi *cîtva*, vezi mai jos).

Adevăratul neseparativ (fără nici o nuanţă cantitativă) este compusul *vreunul*, care poate lua contextual valori dubitative, de unde larga sa folosire, în special în fraze ipotetice, interogative (comp. *S-o găsi vreunul care să facă treaba asta! Vine vreunul astăzi?* — *S-o găsi unul care să facă treaba asta! Vine unul astăzi?*)

Pluralul *vreunii* este superfluu, deoarece *unii* reprezintă neseparativul acantitativ la nivelul totalităţii, cu viziune discretă asupra părţii.

1.2.3.2. Predeterminantele *un*, *o* sînt însoţite de explicitarea totalităţii prin numele părţii (*un om*) şi nu cer o altă delimitare explicită a părţii de restul totalităţii. Ele se combină cu tot felul de nume ($\bar{d}/d$: *un om*, *o casă* ; $\bar{d}/\bar{d}$ *un vin*). Valoarea lor izolantă este incompatibilă cu nume de obiecte continue ($\bar{d}/\bar{d}$), ca expresii ale totalităţii. În acest caz, singularul $\bar{d}/\bar{d}$ (*vin*) apare ca indice al pluralului variat d/d (*vinuri*) ; cf. *Am băut un vin!* (unde valoarea izolantă se converteşte în admiraţie) şi *Am băut vin*(*ul*). *Un* (*o*) intră în opoziţie semantică (nu şi substituţie fonematică în acelaşi loc al expresiei) cu articolul definit — simbol L — indice al separaţiei, al individualizării. Acesta se combină şi cu nume la singular ($\bar{d}/d$, $\bar{d}/\bar{d}$) şi cu nume la plural ($d/\bar{d}$, d/d), realizează aşadar opoziţia continuu ~ discontinuu în prezentarea părţii şi, în acelaşi timp, implică delimitarea ei de restul totalităţii (cf. *Am văzut o casă* ~ *Am văzut casa*, al doilea enunţ aduce în plus ideea de „casă cunoscută conlocutorilor"). Spre deosebire de pronumele *unul*, *una*, articolele (*un*, *o*, L) pot fi atît partitive (individualizante), cît şi universale (totalitare), în funcţie de context[17] (cf. *Un copil este o fiinţă gingaşă* — *Copilul este o fiinţă gingaşă* = „toţi copiii, în opoziţie cu tot ce nu este copil". *Am văzut un copil gingaş* — *Am văzut copilul gingaş al Mariei*).

Formele de plural *unii*, *unele* păstrează ca determinative majoritatea caracterelor semantice pronominale în sensul că sînt mai puţin determinate decît celelalte partitive neseparative la nivelul

---

[17] Vezi [43, 82, p. 50].

totalității (cf. *În poiană răsăriseră cîteva flori — ... multe flori* și *În poiană răsăriseră unele flori* ; ultimul lanț devine decodabil numai dacă se însoțește de o anumită mimică și intonație, cu valoare laudativă sau peiorativă, sau dacă se completează : *În poiană răsăriseră unele flori mai timpurii*). Ca predeterminant, *unii* se combină însă cu numele părții prin care se exprimă totalitatea (cf. *un om*, *unii oameni* ~ *unii dintre oameni*).

Spre deosebire de singularul *un* (*o*), el nu are niciodată posibilitatea de a lua valoare de totalitar. Așadar, *unii*, *unele* nu diferă de articolul nedefinit numai prin viziunea discretă asupra părții, ci și prin minusul de capacitate determinativă cît și prin viziunea exclusiv partitivă. De aceea, ele nu pot fi considerate forme de plural ale articolului nedefinit.

De altfel, nici *niște* nu poate fi încadrat în paradigma articolului nedefinit ca plural, deoarece nu este decît partitiv, niciodată totalitar, și nu are totdeauna valoare discretă în prezentarea părții (*niște carne*).

1.2.3.3. Ca izolant, *unii* (*-ele*) are o formă intensivă, *anumiți* (*anumite*), care insistă asupra discontinuității calitative a totalității. Izolarea intensivă presupune scoaterea în relief a unei calități comune membrilor părții și de aceea *anumiți* tinde spre zona determinării calificative. La singular el este precedat de *un* (*un anumit lucru*), căruia îi revine rolul de a exprima valoarea de partiție propriu-zisă ; *anumit* rămîne expresia diferențierii calitative.

1.2.3.4. Tot izolant puternic este și așa-zisul pronume de întărire (cf. *Pe Ileana și pe Ion i-a crescut însăși mama*, unde *însăși* opune pe [mama] celorlalte persoane care puteau să se afle în situația de a crește pe cei doi copii). Spre deosebire de *anumit*, ca și de altfel de toate determinările pronominale, *însuși* se însoțește de numele părții (în speță *mama*) și numai al părții (cf. *Pe Ileana și Ion i-a crescut o anumită* **mamă**, unde prin *mamă* se ilustrează partea și implicit totalitatea : un exemplar din colecția persoanelor-mame).

1.2.3.5. O situație specială are *cutare*. Deși nu are forme diferite după cum partea este considerată ca o mulțime continuă sau discontinuă, el se poate referi atît la nume singulare (*cutare carte*) cît și la plurale (*cutare cărți*). *Cutare* pare a conține implicit ideea de non-

separaţie (la bază are pe *talis*, expresie a egalităţii) ; cf. fr. *un tel*[18], it. *taluno*, cu valoare de non-diferenţiere : „un oarecare". Spre deosebire de restul predeterminantelor, *cutare* se poate lega în dreapta unui nume articulat enclitic, întocmai ca un nume propriu (*studentul cutare* ...), şi de aceea poate fi considerat mai ales ca un substitut al acestora (pro-nume propriu).

1.2.3.6. *Cîţiva, mulţi, puţini, atîţia, destui* apar în combinaţie cu ambele tipuri de plurale : *cîţiva dintre noi* ($d/\bar{d}$), *cîteva dintre vinurile pe care le-ai gustat* (d/d), niciodată cu singularul. Ele sînt, aşadar, compatibile în primul rînd cu viziunea discretă asupra părţii. Ca şi *-unii, -ele*, ele se însoţesc de numele totalităţii cînd sînt pronume şi de numele părţii, care exprimă implicit totalitatea, cînd sînt determinante (cf. *cîteva dintre cărţi* ; *cîteva cărţi* ; *Mai rămăseseră cîţiva dintre jucătorii de cărţi* [CP, **UND**, 113] ; *din primele cîteva sonde* [IG, **GP**, 247]).

Formele *cîtva, mult, puţin, atît(a), destul* se referă numai la nume de materii divizibile uniform $\bar{d}/\bar{d}$ (*multă carne, brînză puţină* etc.). Ca şi *ceva*, ele se însoţesc de numele totalităţii şi ca determinante. Spre deosebire de *ceva, nişte*, cantitativele singulare nu se pot combina şi cu nume de totalităţi discrete. Toate acestea sînt semnele unei valori discrete foarte slabe, fapt care atenuează însăşi ideea de partiţie (cf. lanţuri ca *Am mîncat mult*, unde referirea la totalitate este aproape nulă). Probabil de aceea *cîtva*, care nu a fost sprijinit de nici o altă nuanţă cantitativă, nu se foloseşte ca pronume partitiv, iar ca determinant are posibilităţi combinatorii extrem de reduse (*cîtva timp, cîtăva vreme*). Valoarea $p\bar{d}/\bar{d}$ restrînge în general posibilitatea de a funcţiona ca pronume.

Aşadar, formele de „singular" se deosebesc de „plurale" atît prin opoziţia $p\bar{d}/\bar{d} \sim pd/d$, cît şi prin opoziţia zero $\sim pd/\bar{d}$ în prezentarea părţii (în funcţie de determinante, în imediata vecinătate a numelui — se realizează şi opoziţia totalitate exprimată implicit prin numele părţii ~ totalitate explicită nu şi parte : cf. *multe cărnuri — multă carne*.

În mod obişnuit, pluralul neagă toate trăsăturile singularului şi invers (cf. la nume : *om* $\bar{d}/d$ ~ *oameni* d/d — adică $\bar{\bar{d}}/\bar{d}$, exact contrariul lui $\bar{d}/d$, sau *carne* $\bar{d}/\bar{d}$ ~ *cărnuri* d/d — adică $\bar{\bar{d}}/\bar{\bar{d}}$; la adjec-

[18] *Tel* este considerat ca indice al „determinării fictive care apare ca o trăsătură suplimentară, non-cantitativă" în [3, p. 107].

tive: singularul *frumos* — *frumoasă* se combină şi cu nume $\bar{d}/d$: *om, fată,* şi cu $\bar{d}/\bar{d}$: *mătase*; pluralele admit atît combinaţia cu *oameni* $d/\bar{d}$ cît şi cu *mătăsuri* d/d).

Formele *cîţiva, mulţi, puţini, destui, atîţia* posedă, în afara unei posibilităţi combinatorii semantice care reprezintă negarea posibilităţii combinatorii a formelor *cîtva, mult, puţin, destul, atîta*: $\bar{d}/\bar{d}$ ∼ ∼ d/d, o posibilitate combinatorie în plus: $(d/\bar{d})$. Opoziţia dintre formele care se încadrează în acelaşi cîmp semantic în baza identităţii raporturilor cantitative exprimate (vezi § **3.3**) depăşeşte zona categoriei numărului (singular∼plural).

1.2.4. Schiţă a sistemului partitivelor. Unele dintre trăsăturile relevante din subsistemul totalitarelor se regăsesc şi în cel al partitivelor.

Evident, opoziţia generalizant ∼ non-generalizant rămîne specifică totalitarelor, iar opoziţia viziune continuă ∼ viziune non-continuă asupra totalităţii se suprimă în favoarea discretului.

În schimb, opoziţia separativ ∼ non-separativ la nivelul părţii nu se suprimă în combinaţie cu valoarea de „partitiv”. Opoziţia separativ ∼ non-separativ la nivelul totalităţii este mai productivă (are un randament funcţional mai ridicat în sistem). Ea se suspendă în favoarea separaţiei. În absenţa numelui care explicitează totalitatea, *unul, unii, cîţiva, mulţi* etc. iau valoarea de „personal” a lui *cineva*, termen marcat, iar *unele, cîteva* pot lua valoare de non-personal, de „lucruri”, devenind sinonime, din acest punct de vedere, cu *ceva*. În aceste cazuri, diferenţa dintre seria *cineva, ceva* şi *unii, mulţi, puţini* se axează în primul rînd pe opoziţia continuu ∼ discontinuu în prezentarea părţii; în acelaşi timp însă, seria a doua păstrează valoare separativă mai slabă, de unde şi capacitatea de a funcţiona ca „subiect nedeterminat”.

În mare, se poate vorbi de existenţa a trei serii de p a r t i t i v e p r o n o m i n a l e: (1) Seria celor care nu cer explicitarea totalităţii, ci numai a părţii (*cine, ce*: separative t, neseparative p); (2) Seria celor care cer delimitarea totalităţii, nu şi a părţii (*unul, unii, cîţiva, mulţi, puţini* etc.: non-separative t, separative p); (3) Seria celor care nu cer nici explicitarea totalităţii, nici pe a părţii (*cineva, ceva, careva*: separative t, separative p).

În cadrul fiecărei clase apar noi diferenţe de separaţie în ceea ce priveşte viziunea asupra părţii (cf. *cineva* ∼ *careva*; *unul* ∼ *vreunul*) sau asupra totalităţii (*cîţiva* ∼ *unii*).

Cineva apare în toate contextele lui *careva* (este termenul extens), dar nu şi invers (cf. *Cineva doreşte să înveţe, Careva doreşte să înveţe; Eşti cineva!* ~ **Eşti careva!*). Aşadar, termenul neseparaţiei este inclus, intens. Aceeaşi relaţie se stabileşte şi între *unul* ~ *vreunul* (cf. *Unul vine, altul pleacă* — **Vreunul vine, altul pleacă; Vine unul?* — *Vine vreunul?* — *unul* este termenul extens), cît şi între *cîţiva* ~ *unii* (*cîţiva* poate să apară totdeauna înainte de pauză absolută, în timp ce *unii* nu ; vezi exemplele din § **2.4.3.1**).

Cu alte cuvinte, în viziunea secundară asupra părţii sau asupra totalităţii termenul intens este reprezentat totdeauna de neseparativ.

Sistemul determinantelor este format din : (1) *ceva, nişte, cîtva, mult* etc. (care se însoţesc de numele totalităţii şi numai al totalităţii) ; (2) *unii* (*anumiţi*), *cîţiva, mulţi* etc. — *un, o,* L (care se însoţesc de numele părţii prin care se exprimă implicit şi totalitatea) ; (3) *însuşi* (care însoţeşte numai numele părţii). Se poate vorbi, aşadar, tot de trei serii : separative la nivelul totalităţii; separative atît la nivelul totalităţii cît şi al părţii ; separative la nivelul părţii.

În cadrul fiecărei serii apar, de asemenea, gradaţii în valoarea separativă (*ceva* separativ ~ *nişte* neseparativ, *un* neseparativ ~ L separativ ; *anumiţi,* separativ intens ~ *cîţiva* separativ ~ *unii,* separativ slab).

În general, valoarea de partitiv se poate realiza ca „depărtare de la o limită" (calitativă sau cantitativă). Valoarea de separativ se poate converti în „depărtare în plus", în „adăugire" cantitativă, de unde efectul de sens „cantitate mare" (*A căzut ceva zăpadă!*), sau calitativă, de unde posibilitatea de a se colora afectiv cu admiraţie, laudă, respect etc. (*Eşti cineva!*). Valoarea de neseparativ se poate converti în „depărtare în minus", în „scădere" cantitativă (de unde efectul de sens : „cantitate mică") sau, mai frecvent, calitativă (de unde coloritul peiorativ : *careva, oarecare*).

Opoziţia continuu ~ discontinuu în prezentarea părţii se realizează net numai în cadrul determinativului L (articolul hotărît).

1.3. DUBLU PARTITIVE ~ PARTITIVE

1.3.1. Non-identitate. Unele partitive conţin o dublă referire la mesaj : expresii ale unei părţi B, aparţinînd unei totalităţi t (prima referire) ; ele se raportează şi la altă parte A, inclusă în t, cunoscută

de vorbitori, fie că este sau nu exprimată (cea de a doua referire). De pildă : *Nu mergi tu, ci altcineva* (*tu* este expresia părţii cunoscute, A ; *altcineva*, determină partea B) ; *Unul* (*A*) *vine, altul* (*B*) *pleacă* ; *Nu vreau cartea aceasta* (*A*), *ci pe cealaltă* (*B*). *Altcineva, altceva, altul, celălalt* exprimă raporturi de non-identitate calitativă între B şi A($B \not\equiv A$). Primele două fac parte din partitivele care exprimă implicit totalitatea (Td), celelalte din seria partitivelor care cer exprimarea explicită (prin alt cuvînt) a totalităţii ($T\bar{d}$).

Ca şi lat. *alter*, *celălalt* se referă la totalităţi cu doi membri ($B \not\equiv A$; $B + A = t$). Deşi se referă la o totalitate determinată numeric (t_2), *celălalt* exprimă o non-identitate calitativă şi de aceea se plasează în zona calităţii mai degrabă decît în cea a cantităţii.

Opoziţia $t = 2 \sim t \neq 2$ se suspendă contextual în favoarea primului termen (cf. *Se îmbrăcau de la o vreme* **amîndouă** *la fel, ca să-şi sporească frumuseţea, una blondă, alta brună, cum îşi sporesc valoarea perlele, dacă sînt în colecţie* [CP, **UND**, 139], unde *alta* ia valoare de „cealaltă", se referă la numele unei totalităţi cu doi membri), altfel spus *altul* apare în poziţie de neutralizare, reprezintă termenul extens, nemarcat.

1.3.2. Identitate. *Acelaşi* (*aceeaşi, aceiaşi* etc.) exprimă identitatea între obiectul evocat de el însuşi şi cel exprimat prin numele la care trimite pentru decodare.

Prin valoarea de identitate, *acelaşi* se apropie de pronumele personale de persoana a treia (vezi p. 36). Poate de aceea *acelaşi* se foloseşte mai ales ca predeterminant al numelui [19], poziţie din care este exclus pronumele personal. (De ex. *Îmi spui mereu acelaşi lucru* : lucrul spus în momentul n este identic cu cel spus în m etc.).

În cadrul opoziţiei identitate $\sim$ non-identitate, expresia nonidentităţii se manifestă ca termen extens, deoarece poate să apară în contextul ...*ca* + N (*Alta ca tine nu mai există*), în timp ce expresia identităţii nu poate să apară în contextul ...*decît* + N (cf. *Vine altul decît crezi* — * *Vine acelaşi decît crezi*).

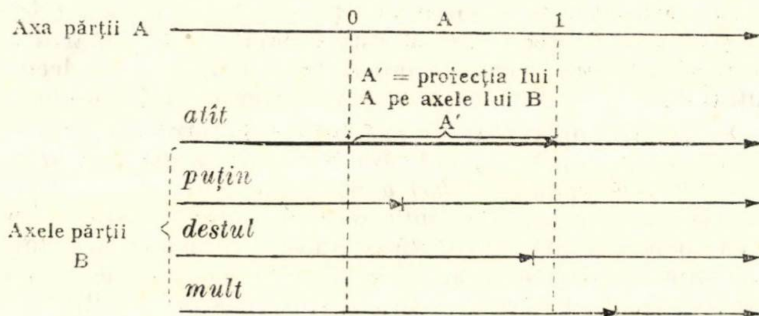
[19] Într-un corpus de 100 000 de cuvinte, *acelaşi* nu apare decît o singură dată despărţit prin pauze de nume, dar şi atunci este de fapt apoziţie, determinant : *...în timp ce zona marginală a flişului cretacic-palogen şi zona neogenă precarpatică, cu substratul lor mezozoic mai vechi din cuvertura platformei, se aşază pe fundamentul moezic, acelaşi ca pentru toate depozitele paleozoice* ... [IG, **GP**, p. 262].

1.3.3. Comparativele. Pronumele *atîția, mulți, puțini, destui* sînt, de asemenea, dublu partitive; ele exprimă raportul între o parte B, evocată de ele înseși, totalitatea delimitată explicit și o altă parte (A) (cf. *Ți-a dat mîncare multă*, adică în cantitate mai mare decît cea considerată necesară, normală).

1.3.3.1. Așadar, *mult, mulți* sînt expresia raportului B > A, *puțin, puțini* exprimă raportul B < A, în timp ce *atît(a), atîția* indică egalitatea din punct de vedere cantitativ între B și A (B = A).

Spre deosebire de *atît*, care exprimă coincidența limitelor cantitative ale celor două părți, *destul* arată un raport de „egalitate aproximativă": cantitatea lui B tinde spre limita superioară a lui A.

Ca și *puțin, destul* include cantitatea lui B în A, dar, în primul caz, limita superioară a lui B este departe de limita superioară a lui A, în timp ce, în al doilea, diferența dintre limita superioară a lui A și cea a lui B este foarte mică, tinde spre zero (vezi schema nr. 6).

Schema nr. 6
Cantitativele comparative

1.3.3.2. *Cîtva*, și mai ales *cîțiva*, format din *cît*, care cere o determinare calitativă (numerică sau nu) a părții[20], devine sinonim cu *puțini*, din pricina determinării implicite prin *-va*, expresie a determinării subiective (<*vrea*).

Cîțiva se opune lui *puțini* în primul rînd ca adjectiv. Într-un corpus de 100 000 cuvinte-text, *puțini* nu apare niciodată ca pro-

[20] *Cît* este corespondentul cantitativ al calitativului *care*: ambele cer delimitarea explicită a totalității și determinarea (cantitativă în primul caz, calitativă în al doilea) a părții.

nume, iar *cîţiva* apare mai ales ca predeterminant (să se compare raportul dintre numărul ocurenţelor pronominale şi cel al ocurenţelor adjectivale pentru toate secvenţele luate în discuţie : *amîndoi* 4,200; *celălalt* 2; *altul* 1,333; *toţi* 0,898; *fiecare* 0,576; *orice* 0,411; *mulţi* 0,377; *unii* 0,360; *oricare* 0,285; *cîţiva* 0,126; *atîţia* 0,056; *puţini* 0).

Diferenţa dintre enunţurile (a), *În poiană răsăriseră cîteva flori*, şi (b), *În poiană răsăriseră puţine flori*, constă în caracterul mai pregnant al comparaţiei exprimate prin *puţini*. Acesta permite completarea lanţului (b) printr-o nouă determinare, contrastantă, cu menirea de a scădea din intensitatea afirmaţiei precedente : (b) *În poiană răsăriseră puţine flori, dar cu parfum puternic.* O astfel de determinare nu poate să completeze un lanţ ca (a), unde apare *cîteva*, decît în cazul în care se adaugă elemente care intensifică valoarea comparativă de micime : (b′) *În poiană răsăriseră* **numai** *cîteva flori, dar cu parfum puternic.*

În cadrul opoziţiei c o m p a r a ţ i e n e i n t e n s ă (*cîţiva*) ~ c o m p a r a ţ i e (*puţini*), primul este termenul inclus, marcat, deoarece *cîţiva* nu poate să apară în contexte ca : **mai** + . . . + **decît** (*sînt mai* **puţini** *decît credeam*), specifice pentru comparaţi? non-neintensă.

O situaţie asemănătoare se întîlneşte şi la termenii care exprimă relaţia B>A : cf. (c) *În poiană răsăriseră mai multe flori albe* şi (d) *În poiană răsăriseră multe flori albe*, unde /mai multe/ exprimă o comparaţie mai puţin pregnantă decît /multe/. Este interesant faptul că tocmai forma precedată de indicele obişnuit al comparativului de superioritate, *mai*, are o valoare de comparaţie mai slabă. Aceasta se explică, probabil, prin faptul că însuşi „pozitivul" *multe* exprimă o comparaţie, raportul B>A; în cazul în care termenul de comparaţie se cere exprimat, *mulţi* intră în sistemul relaţional obişnuit pentru exprimarea comparaţiei : termenul de comparaţie se introduce prin prepoziţia „non-includerii" *decît* (*de*), care se însoţeşte în mod curent de *mai* (cf. *Mi-a dat mai multe flori decît credeam*; *nu sîntem mai mulţi de zece*). În această situaţie, opoziţia comparaţie neintensă ~ comparaţie se suspendă : este vorba de o simplă comparaţie; *mai*, cerut de *decît*, *de* + termen de comparaţie, este în fapt redundant. În absenţa termenului de comparaţie, *mai* se eliberează de relaţia obligatorie, şi cantitatea de informaţie rămasă disponibilă din pricina faptului că relaţia B>A este exprimată prin *mulţi*, se poate exploata semantic în alt chip.

În general, comparativul fără termen de comparaţie exprimă un grad de intensitate mai scăzut, pe de o parte, pentru că se pierde efectul contrastant, pe de altă parte pentru că, în acest caz, intră în aceeaşi paradigmă cu indicii intensităţii maxime (ai superlativului absolut), cărora li se opune printr-un grad inferior de intensitate (*Doreşte o carte mai bună — Doreşte o carte foarte bună*).

În felul acesta, în absenţa termenului de comparaţie, *mai* transmite combinaţiei /mai mulţi/ valoarea sa de indice al unei intensităţi scăzute, contribuie la diminuarea ideii de „cantitate mare", exprimată prin *mulţi* : cf. şi *mai toţi*, unde *mai* exprimă „aproximaţia", depărtarea de la limită cu rolul de a scădea şi nu de a adăugi: „aproape toţi".

Stabilirea opoziţiei dintre /mulţi/ şi /mai mulţi/ nu poate fi străină de existenţa relaţiei similare între termenii comparaţiei în care B<A, între /puţini/ şi /cîţiva/. Cf. *Mi-a dat mai puţine flori decît mă aşteptam*, unde se exprimă, de asemenea, o simplă comparaţie ; construcţia /mai puţini/ nu s-a extins însă în acelaşi chip cu /mai mulţi/, probabil tocmai din pricina existenţei predeterminantului *cîţiva*. Predeterminantul /mai mulţi/ are o frecvenţă ridicată în stilul ştiinţific (astfel în [IG, **GP**], *mulţi*, *multe* apar numai de 5 ori ca predeterminant, în timp ce *mai mulţi*, *mai multe* apar în aceeaşi poziţie de 13 ori).

Cîţiva şi *mai mulţi* sînt, aşadar, non-separative în ceea ce priveşte determinarea cantitativă — prin aceasta intră în opoziţie cu celelalte comparative cantitative, dar slab separative (neseparative non-intense) în ceea ce priveşte determinarea calitativă a totalităţii — şi prin aceasta intră în opoziţie cu *unii*, neseparativ intens — vezi § **2.4.3.1.**

Mulţi, *puţini*, *destui*, *atîţia* sînt de asemenea slab separative în zona calităţii, dar exprimă raporturi de mărime între părţi, fără a le determina numeric şi de aceea le-am numit cantitative comparative.

În vorbire, graniţele dintre semnificaţiile lor pot fi încălcate, evident cu ajutorul contextului, în special al intonaţiei. *Atît(a)* poate deveni sinonim cu *mult* (*De ce ai stat atîta vreme?*). În aceste cazuri, limita reală este exprimată prin *atîta* ; intonaţia indică non-coincidenţa limitelor lui B cu limitele părţii A, considerată ca normală de vorbitor. *Atît* poate lua această valoare tocmai pentru că exprimă coincidenţa limitelor celor două părţi ; cea mai mică depăşire a limitei superioare a uneia dintre părţi de către cealaltă transformă

raportul $B = A$ în $B > A$. O depășire infimă nu se exprimă prin *mult*. În felul acesta, zona semantică a lui *atît* se extinde și asupra raportului de inegalitate (cf. *Îmi dai numai atîta!?*, unde *atîta*, expresie a cantității reale, se însoțește de ideea „micimii", de rapotul $B<A$).

1.3.3.3. Opoziția partitiv simplu (p/t) ~ dublu partitiv (p/p/t) are ca termen marcat, inclus seria partitivelor simple. Partitivele duble au anumite contexte din care sînt excluse celelalte ; cf. **Vine *altul* decît crezi** ~ * **Vine *cineva* (*unul*) decît crezi** ; **Au venit mai *puțini* decît ne așteptam** ~ * **Au venit mai *unii* decît ne așteptam** ; **Au venit *atîția* cîți așteptam** ~ * **Au venit *unii* cîți așteptam**. În general, partitivele simple nu admit combinarea cu elementele care introduc termenii de comparație (*decît, cîți*).

2. PRONUMELE NEGATIVE

A exprima raportul de non-identitate între B și A nu înseamnă numai a nega pe A, ci și a afirma existența unei alte părți (B), aparținînd aceleiași totalități.

Simpla negare a părții sau a totalității formează zona semantică a pronumelor *nimeni*, *nimic*, *nici unul*.

Ca și *cineva* sau *ceva*, *nimeni* și *nimic* intră în acord numai cu morfeme de singular (*nimeni nu vine*), delimitează implicit totalitatea (persoane, non-persoane), nu cer delimitarea explicită a părții : ele sînt, așadar, prin excelență partitive negative. Negînd partea fără a afirma existența unei alte părți, ele neagă însă implicit și totalitatea[21], la fel cu *nici unul* care neagă fiecare parte a totalității și implicit întreaga totalitate. De aceea, diferența dintre seria *nimeni* — *nimic* și *nici unul* se încadrează mai puțin în opoziția partitiv ~ totalitar și mai mult în relația totalitate implicită (separativ la nivelul totalității) ~ totalitate explicită (separativ la nivelul totalității).

Valoarea de „negație" constituie trăsătura relevantă a termenului marcat. Negativele nu pot să apară cu forma afirmativă a verbului, în timp ce pozitivele sînt admise în vecinătatea formei

---

[21] Cf. Opoziția *nimic* ~ *totul* dintr-un enunț ca *Pușcăria face din tine* **un nimic** *sau* **totul** [EB, ȘN, 154].

verbale negative. Cf. *Cineva a venit — *Nimeni a venit; Nimeni nu a venit ~ Unul nu a venit*; *Cineva dintre voi nu a făcut ceea ce trebuia*, *Nimic nu merge cum trebuie ~ Ceva nu merge cum trebuie* etc.

Ca şi în cadrul altor serii de separative la nivelul totalităţii (cf. *cineva — ceva*, *oricine — orice*), relaţia *nimeni nimic* are ca termen inclus, marcat, indicele personalului ($\bar{d}/d$). Caracterul extens al termenului non-personal se manifestă în posibilitatea de apariţie într-un context cu referire la persoane (cf. *Nu vezi nimic? — Ba da, cîţiva oameni care se apropie de ţărm*), cît şi prin frecvenţa mai ridicată a determinărilor (într-un corpus de 100 000 cuvinte-text, *nimic* se însoţeşte de 4 ori cu determinante, în timp ce *nimeni* nu apare niciodată determinat explicit: *nemaiavînd nimic omenesc* [EB, ŞN, 109]; *nimic suspect* [EB, ŞN, 158]; *nimic nou* [EB, ŞN, 160]; *pentru nimic în lume* [CP, UND, 128]).

3. CÎMPUL DE APLICARE AL RAPORTURILOR DINTRE PARTE ŞI TOTALITATE

Trăsăturile relevante care se combină pentru a produce unităţile invariante analizate se încadrează în general în sfera cantităţii: raport între parte şi întreg, viziune continuă sau discontinuă asupra realităţii exprimate, egalitate sau inegalitate etc.

Este adevărat însă că în unele cazuri caracterul discontinuu sau continuu vizează în primul rînd diferenţele sau non-diferenţele calitative, în timp ce, în altele, diferenţele calitative sînt neglijate şi se iau în considerare numai raporturile pur cantitative (egalităţi sau inegalităţi). De aceea se poate vorbi de existenţa a două subzone semantice: ce a c a l i t ă ţ i i şi cea a c a n t i t ă ţ i i propriu-zise (determinată numeric sau nu), cu o organizare foarte asemănătoare.

Unele dintre trăsăturile relevante care intră în semantica „pronumelor nedefinite" şi nu dintre cele mai puţin importante, se regăsesc în sfera numeralelor definite. Spre deosebire de „nedefinite", acestea se referă la cantităţi determinate numeric. Unele trimit la totalităţi cu un număr cunoscut de membri (t_n). Astfel, *amîndoi* (*ambii*) exprimă faptul că totalitatea are doi membri (t_2); cf. *toţi*, expresie a totalităţii cu un număr necunoscut de membri (t). Spre deosebire de fracţionarul *o doime* (cf. *jumătate*), care se referă, de

(a) $\bar{t}$ vel $\bar{p}$
(b) tp
(c) p → t
(d) C t
(e) DT
(f) ICT
(g) Dp
(h) $\bar{I}$Dp
(i) ICt

altul, același, unul, vreunul, mulți, puțini, cîțiva, unii, altceva, ceva, altcineva, cineva, careva, care, ce, cine, toți, tot, fiecare, oricare, orice, oricine, nici unul, nimic, nimeni

Schema nr. 7

asemenea, la totalităţi cu doi membri, *amîndoi* este expresia tuturor membrilor, este un totalitar (t_p/t_2). El este însă singurul totalitar definit de tipul t_p/t_n ; altfel spus, în zona totalitarelor cu un număr cunoscut de membri nu se realizează nici o opoziţie de număr, nu există termeni care să exprime faptul că totalitatea are trei, patru, cinci ..., n membri (cf. totuşi în limbajul familiar *tustrei*, *tuspatru* etc. — literar *toţi trei* — nu şi * *toţi doi*). De aceea, *amîndoi* se află la periferia sistemului cantitativelor. Şi distributivele se referă la toţi membrii totalităţii, sînt totalitare, dar determină cantitativ, numeric părţile (*Am plecat cîte doi*, *cîte trei* etc.) , simbol t_{pn}/t.

Celelalte numerale sînt partitive, determină numeric numai o parte a totalităţii. Unele se referă la totalităţi determinate numeric (p/t_n). Este cazul numeralelor fracţionare, care presupun cunoaşterea numărului de părţi şi, în acelaşi timp, le determină numeric (*o doime*, *două treimi*) ; în plus, ele exprimă faptul că părţile respective sînt egale cantitativ (cf. *amîndoi*, care nu exprimă un raport de identitate cantitativă între cele două părţi, şi *celălalt*, partitiv, care se referă la t_2, dar care exprimă o opoziţie calitativă, o non-identitate). Altele se referă la totalităţi nedeterminate numeric : numeralele cardinale şi ordinale ; ambele presupun însă numărarea unei submulţimi a totalităţii, cu deosebirea că primele exprimă totalul numărat (*un copil*, *doi copii*, ..., n *copii*) — simbol p_n/t, în timp ce celelalte reprezintă numai ultimul element din submulţimea numărată ($p/p_n/t$) : *al doilea*, *al treilea* etc.

Cele două subzone, cea a calităţii şi cea a cantităţii, au cîteva puncte de contact: *unul* (în vorbire, *unul* pierde pe *-l* şi devine identic din punct de vedere fonematic cu numeralul cardinal *unu*), *un*, *o* ; *cîţiva* (vezi § **1.2.4**) ; *tot*, *toţi*, care este totalitar atît în zona calităţii (*toţi oamenii doresc să înveţe* = „cei care sînt oameni şi nu altceva"), cît şi în zona cantităţii nedeterminate numeric (*Am pierdut toţi banii*), ca de altfel şi negativul *nimic*.

Aşadar, în mare, organizarea celor două subzone se aseamănă (vezi tabloul 5).

Tot raporturi între parte şi totalitate exprimă şi o serie de adverbe spaţiale, temporale şi modale. În organizarea zonei totalităţii din aceste sectoare se regăsesc unele din trăsăturile relevante care se combină pentru a produce semnificaţia pronumelor (vezi tabloul 6).

Tabloul nr. 5

Dimensiuni	Calitate	Cantitate	
1. Totalitar sau partitiv	*cine, ce (care)*	*cît*	
2. Totalitar negeneralizant	*tot,*	*toţi*	*amîndoi*
3. Totalitar generalizant	*oricare, fiecare*	*oricît*	*cîte doi, trei,* n
4. Partitive separative la ambele nivele	*cineva, ceva*	(*cîtva*)	
5. Partitive neseparative la nivelul totalităţii	*unii, anumiţi*	*cîţiva*	*unu, doi, o doime*
6. Partitive duble (p/p/t)	*altul* *celălalt*	*mult* *puţin* etc.	*al doilea*

Tabloul nr. 6

Dimensiuni	Spaţiu	Timp	Mod
1. Totalitar sau partitiv	*unde*	*cînd*	*cum*
2. Totalitar non-generalizant	*peste* **tot** (*pretutindeni*)	**tot***deauna*	
3. Totalitar generalizant	*oriunde*	*oricînd*	*oricum*
4. Partitiv (separativ) (dubitativ)	*undeva*	*cîndva* *odată* (*altădată*)	*cumva,* *oarecum*
5. Negativ	*niciunde-* *nicăieri*	*nicicînd-* *niciodată*	*nicicum*

4. SCHIŢĂ TIPOLOGICĂ ROMANICĂ

Sistemul latinesc al nedefinitelor era mult mai bogat şi, în anumite privinţe, mai concret decît cel din limbile romanice.

4.1. $T_2 \sim T_n$

Opoziţia dintre totalitatea cu doi membri (T_2) şi totalitatea cu mai mult de doi membri (T) cuprindea majoritatea subsistemelor: *utervis, uterlĭbet, utercumque* (T_2Vel) $\sim$ *quivis, quilibet, quicumque*

(TVel); *uterque* (T_2Et) ~ *unusquisque* (TEt); *uter* ~ *unus*; *alter* ~ *alius*.

În română, opoziția T_2~T se restrînge numai la zona partitivelor duble (*altul* ~ *celălalt*) și a totalitarelor nongeneralizante (*toți* ~ *amîndoi*). Spaniola și italiana cunosc de asemenea un totalitar global T_2: it. *ambo*, *ambedue*, sp. *ambos*. În spaniolă, franceză, italiană, opoziția se realizează contextual, în cadrul partitivelor duble, fie prin alternanța articol definit (l'*autre* „celălalt") ~ articol nedefinit (*un autre* „altul"), fie prin alternanța articol definit (cf. sp. *el otro*: T_2) ~ zero (sp. *otro*). Formația dr. *un altul* este un calc nou fără rost, deoarece opoziția T ~ T_2 se realizează prin formații mai vechi (*cel* + *ăl* + *alt*): *un altul* ca și *altul* se referă la totalități cu mai mult de doi membri.

4.2. UNIVERSAL ~ INTEGRAL

Opoziția u n i v e r s a l (colecție de mărimi discrete: *omnes*) ~ i n t e g r a l (unitate globală sau unitate globală opusă tuturor celor care nu sînt identice: *totus*) ([**87**, s.v.; **9**, p. 27; **39**, p. 112–113]), probabil netă în fazele preclasică și chiar clasică (pluralul *omnes* apare mai întîi ca expresie a și numai a universalului, iar singularul *totus* exprimă prin excelență ideea de integral „întreg") devine mai puțin clară în latina populară (singularul *omnis* ia valoare de totalitar discret, cu insistență asupra părților, cf. și it. *ogni* (*uno*), iar pluralul *toți* are valoare de „universal": *in totis horis* „în toate ceasurile", Plaut [**87**, s.v.]; cf. rom. *toți*).

Este foarte probabil ca intervenția opozițiilor de număr (discret ~ continuu) să fi contribuit la ștergerea opoziției integral ~ universal. În limbile romanice, urmașii formei de plural *toți* exprimă „universalul", în timp ce integralul se poate exprima prin singularul *totus* (cf. dr. *toată viața*, fr. *toute la vie* etc. ...). Dar, în același timp, urmașii lui *totus* pot exprima, ca determinative, în franceză și română, și ideea de colecție (cf. § **1.2.1**; dr. *Toată pasărea pre limba ei piere* = = „toate păsările ..."; fr. *tout homme*).

Ici-colo mai apar în limbile romanice unele pronume care au numai plural, sînt așadar, prin excelență, expresia unei colecții, chiar în cadrul partitivelor (cf. rom. *cîțiva*, fr. *plusieurs*, *divers*, it. *parecchi*, *diversi*, sp. *varios*, *diversos* etc.); chiar și *unii*, sp. *algunos*, it. *alcuni*, fr. *quelques uns* nu au propriu-zis corespondențe singulare

exacte. În general, valoarea de colecţie este dată de morfemul de plural — indicele discretului —, nu de tema propriu-zisă a pronumelui. În afară de aceasta, în cazul articolelor, opoziţia integral ~ universal se suspendă în ambele direcţii : în anumite contexte, articolul nedefinit (< lat. *unus*) devine sinonim cu cel definit (< *ille*) pentru a reda ideea de universal (vezi § **1.2.4.3.2**), în alte contexte ambele redau individualul (integralul).

4.3. SEPARATIVITATEA

Opoziţia s e p a r a t i v ~ n o n-s e p a r a t i v la nivelul părţii cuprindea în latină mai multe sectoare decît în dacoromâna standard.

În sectorul totalitarelor discrete : Et -*quisque*, separativ ~ *unusquisque*, separativ intens, ~ *unusquisquis*, separativ slab (în unele contexte se poate traduce prin *orice*) ; cf. şi opoziţia *unusquisquis* (Et) ~ *quisquis* (Vel), care apare în primul rînd ca o relaţie între separativ slab (de unde prezenţa lui *unus*) ~ non-separativ.

Quisquis şi *quicumque* (deşi ambele exprimă relaţia Vel) par a se distinge, de asemenea, prin intensitatea non-separării (primul înseamnă şi *oricare* : *quaqua de rē locui* „a vorbi despre ceva fără însemnătate", este un non-separativ ; cel de al doilea este aseparativ, de unde şi sensul de „toţi, tot" : *quacumque ratione* „prin toate chipurile").

Seria separativ ~ non-separativ se regăseşte în italiană : *ciascuno* (separativ, indice al relaţiei, Et) ~ *chiunque*, *qualunche* (non-separative, Vel) ~ *ognuno* (aseparativ — cf. rom. *tot*; *ognuno* are în unele contexte valoarea Et, în altele Vel). Ultimul este un simplu generalizant care exprimă în primul rînd faptul că părţile formează un ansamblu (cf. *tutto* — *tutti*, totalitar global, care exprimă ideea de ansamblu format din mai multe elemente). O situaţie asemănătoare se regăseşte în franceză numai în cadrul determinativelor, unde *tout* (*tout homme*) este un aseparativ, *chaque* — un separativ, iar formaţia *n'importe quel* este un non-separativ. În cadrul constituenţilor imediaţi ai frazei (pronume), franceza contemporană standard cunoaşte în fapt doi termeni : separativ (*chacun*) ~ non-separativ (*n'importe qui-quoi* — şi rar *qui(que)conque*).

În schimb, franceza pare a fi singura în care opoziţia separativ ~ non-separativ se extinde şi asupra totalitarelor negative : *aucun* ~ *nul* [**39**, p. 116].

În dacoromână și în spaniolă, sistemul pronumelor totalitare realizează numai opoziția separativ ~ non-separativ (cf. rom. *fiecare*, sp. *cadauno* ~ rom. *oricine*, *oricare*, sp. *quienquiera*, *cualquiera* [22]), care coincide cu opoziția Et ~ Vel.

Se pare, așadar, că în limbile romanice aseparativul totalitar tinde să se refugieze în zona determinantelor.

În latină, partitivele separative în viziunea asupra totalității (care nu cer explicitarea totalității) par a realiza, de asemenea, diferențe în gradul de separare: *aliquis*, *quispiam* „cineva, vreun" (separative) ~ *quidam* „cineva", dar și „un anumit", „un oarecare" (separativ intens, accentul cade pe discontinuitatea calitativă a totalității) ~ *quisquam* „cineva", dar și „oricine" (non-separativ).

Lat. *unus* era izolant puternic în prezentarea părții și cantitativ determinat numeric (= „unul singur"; cf. și pl. *uni* cu valoare de „singurii"). Urmașii romanici ai formei de singular păstrează valoarea cantitativă, dar sînt mai slab separativi: așa se explică poate și faptul că, în funcție de pronume (constituent imediat de frază), în română, mai puțin în franceză, se însoțesc de „articolul definit", izolant puternic (*un-ul*, *l'un*). În italiană și în spaniolă, *uno* este și indice al agentului nedeterminat (*uno dice* „se spune" cf. și rom. *unii susțin că*). Pluralul se regăsește numai în română și în spaniolă (*unii*, *unos*), fără valoare cantitativă și cu un surplus de nedeterminare. Corespondentul izolant al lat. *uni* se dezvoltă din pl. lui *aliquis* [23]: it. *alcuni*, sp. *algunos* (cf. fr. *quelques-uns*).

De altfel, ca și în română, opoziția singular ~ plural se însoțește de alte diferențe semantice: comp. sp. *alguno*, it. *alcuno* „vreunul", variantă necantitativă dubitativă a lui *uno*, ~ sp. *algunos*, it. *alcuni* „cîțiva, unii" – nedubitative; fr. *quelqu'un*, opus lui *quelque chose*, care nu cer explicitarea totalității (*Quelqu'un est venu*), și *quelques-uns*, care cere totdeauna explicitarea totalității (cf. *J'en ai mangé quelques-unes*... unde *en* explicitează totalitatea prin referință la un nume exprimat anterior).

Franceza și italiana cunosc un pronume partitiv cu valoare de separativ puternic (cf. it. *certuno*, fr. *certains*; ultimul corespunde într-o anumită măsură dr. *anumiți*, dar poate fi tradus și prin *unii*).

Opoziția totalitate implicită (separativ la nivelul totalității) ~ totalitate explicită (non-separativ la nivelul totalității) se realizează în toate limbile romanice considerate, cu unele mici diferențe: cf.

---

22 Asupra valorii neseparative a formațiilor cu *-care* (sp. *cual*) vezi § **1.2.2.2.**

23 *Ali* – este indicele non-identității: cf. *alius* [**78**, s.v.].

lat. *aliquis* ~ *unus*; rom. *cineva, ceva* ~ *unul*; sp. *alguien, algo* ~ *uno* (*algunos*); it. *qualcuno* ~ *uno* (*alcuni*); fr. *quelqu'un* ~ *un* (*quelques-uns*) (fr. *un* cere totdeauna un adjunct: *l'un dit, l'autre non*; *un de mes amis*).

Pronumele latinești *idem* și *ipse* intrau în opoziție semantică în baza faptului că puteau exprima identitatea între obiectele evocate de ele, ca pronume, și cel denumit de cuvîntul la care trimiteau pentru decodarea mesajului (*ipse* funcționa și ca pronume): primul era pronumele de identitate prin excelență, cel de al doilea (*ipse*) era și adversativ separativ (contextual putea însemna „iar el"). În limbile romanice, opoziția separativ ~ non-separativ dispare în sectorul pronumelor de identitate: cf. dr. *același*, pronume și adjectiv de identitate; *însuși*, adjunct separativ. Ideea comună de „identitate" evocată atît de *idem*, cît și de *ipse*, a făcut posibilă dezvoltarea celui de-al doilea, sub formă intensivă **metipse*, în indice al ambelor valori. Fr. *même*, sp. *mismo*, it. *medesimo* sînt numai adjuncți (nu pot forma singure un constituent imediat de frază); împreună cu articolul, în absența numelui regent, ele exprimă numai identitatea; în prezența numelui regent, ele pot realiza opoziția separativ ~ non-separativ (mai bine zis, opoziția dintre *același*, adjectiv dublu partitiv și *însuși*, partitiv izolant) în funcție de poziție (cf. § **1.2.4.3**): (cf. fr. *le même homme — l'homme même*).

4.4. SUBIECTIV ~ OBIECTIV

În cadrul totalitarelor generalizante, latina prezenta doi termeni necunoscuți majorității limbilor romanice contemporane: *quivis* („oricine vrei") și *quilibet* („oricine-ți place"). Ele se opun, ca generalizante subiective, celorlalte totalitare generalizante obiective (*quicumque, quisquis*). Opoziția se regăsește, sub altă formă, în italiană: *chicchessia, qualsiasi* (obiectiv) ~ *qualsivoglia* (subiectiv). În română, opoziția obiectiv ~ subiectiv a servit la realizarea opoziției Et ~ Vel (cf. **fie***care* cu *fie* — indice al termenului obiectiv ~ **ori***cine*, cu *ori* = *vrei*, indice al termenului subiectiv).

4.5. IDENTITATEA

Pronumele non-identității cuprind în română o zonă mai mare decît în latină sau în alte limbi romanice (cf. partitivele duble izolante la nivelul totalității: *altcineva, altceva* și neizolantele *altul*,

celălalt). În franceză, spaniolă sau italiană nu există partitive duble neseparative (cf. fr. *un autre* ~ *quelqu'un d'autre*, formație mai largă, greu de încadrat în întregime în paradigma pronumelor nedefinite).

4.6. PERSONAL ~ NON-PERSONAL

Opoziția personal ~ non-personal ocupă încă o zonă destul de mare în limbile romanice contemporane: totdeauna, sfera partitivelor negative (cf. rom. *nimeni* ~ *nimic*; fr. *personne* ~ *rien*; sp. *nadie* ~ *nada*); cu tendințe nete de refacere în subsistemul partitivelor neseparative (cf. dr. *cineva* ~ *ceva*; sp. *alguien* ~ *algo*; fr. *quelqu'un* ~ *quelque chose*; it. *qualcuno* ~ *qualcosa*), rareori și în cadrul totalitarelor, în special al celor non-separative; cf. rom. *oricine* ~ *orice* „Vel", dar *fiecare* „Et", cu tendințe pronunțate de extindere în locul lui *fiecine* și *fiece*; it. *chiunque* ~ *qualunque* „Vel", dar *ciascuno* și *ognuno*; fr. *n'importe qui* ~ *n'importe quoi* — „Vel", dar *chacun* „Et"; sp. *quienquiera* ~ *cualquiera* și *cadauno*, *cadacual*.

5. CONCLUZII

În dacoromâna contemporană standard, zona totalității se decupează în următoarele trăsături relevante:

(a) Negativ ($\bar{t}$ **vel** $\bar{p}$).

(b) Totalitar (**tp**)

(c) Generalizant (**p→t**)

(d) Viziune continuă (calitativ) în prezentarea totalității (**Ct**)

(e) Viziune discontinuă în prezentarea mulțimii din care face parte totalitatea considerată (**DT**)

(f) Viziune intens continuă asupra mulțimii din care face parte totalitatea considerată (**ICT**)

(g) Viziune discontinuă asupra unei submulțimi din totalitatea considerată **(Dp)**, fie că această viziune apare în principal (**d**/$\bar{\mathbf{d}}$; **d**/**d**), fie că apare în secundar ($\bar{\mathbf{d}}$/**d**).

(h) Viziune slab discontinuă asupra unei submulțimi din totalitatea considerată : partitive simple, neintens comparative ($\bar{I}Dp$)

(i) Viziune intens continuă asupra totalității (ICt)

În marea lor majoritate (șase din nouă), trăsăturile relevante degajate mai sus se plasează în sfera opoziției continuu ~ discontinuu, întocmai ca morfemele care se încadrează de obicei, după gramaticile curente, în categoria numărului. Așa se explică probabil faptul că în lucrări mai noi, nedefinitele sînt trecute printre elementele cantitative.

Dar raportul continuu ~ discontinuu, ca de altfel și raporturile dintre totalitate și parte, se poate aplica unor sectoare diferite calitativ, cum ar fi de pildă cel al spațiului, al timpului, al modului în care se realizează o acțiune, cel al calității sau cel al mărimilor (determinate numeric sau nu).

Sectorul calității oferă cele mai multe posibilități de aplicare a raportului continuu ~ discontinuu. Astfel, în combinație cu valoarea de generalizant, opoziția Ct ~ $\bar{C}t$ se realizează numai în sectorul calității (*oricare ~ fiecare*) ; în restul sectoarelor opoziția aceasta se suspendă : *oricît*, *cîte doi*, *oriunde*, *oricînd*, *oricum*.

Calitativele realizează și opoziția DT ~ $\bar{D}T$ (*cineva*, *ceva* ~ *unul*) ; în timp ce celelalte „nedefinite" cunosc un singur termen, fie un partitiv care cere delimitarea totalității (*unu*, *doi* ; *o doime*, *al doilea*), fie unul care nu cere delimitarea totalității (*undeva*, *cîndva*, *cumva*, *așa* etc.).

Diferențe de intensitate în prezentarea raportului continuu ~ discontinuu apar atît în sectorul determinării calitative : ICT ~ $\bar{I}CT$ (*unii ~ cîțiva*) sau ICt ~ $\bar{I}Ct$ (*vreunul ~ unul* ; *careva ~ cineva* ; *același ~ altul*), cît și al celei de mărime, cu deosebirea că, în al doilea caz ele se asociază fie numai cu valoarea de IDp, produc o ramificație a subsistemului partitivelor duble (dacă este vorba de mărimi nedeterminate numeric : *cîțiva ~ puțini*), fie numai cu cea $\bar{I}Dp$, dacă este vorba de numerale definite (*o doime ~ doi*).

Opoziția discontinuu ~ continuu în prezentarea unei submulțimi a totalității este foarte productivă în sistemul calitativelor, unde se realizează mai ales ca personal ~ non-personal (*nimeni ~ nimic* ; *cine ~ ce* ; *cineva ~ ceva* ; *oricine ~ orice*) ; în rest, ea apare foarte rar (cf. *uneori ~ cîndva* ; *o treime ~* **două** *treimi*).

Spre deosebire de opoziția continuu ~ discontinuu, opozițiile care vizează raporturile dintre parte și întreg sînt în general bine re-

Tabloul nr. 7 : **Zona „nedefinitului"**

			Calitate	Cantitate: Nedeterminată numeric	Cantitate: Determinată numeric	Spaţiu	Timp	Mod
1. Totalitar non-generalizant			*tot*	*toţi*	*amîndoi*	*pretutindeni* *peste tot*	*totdeauna*	
2. Totalitar generalizant	Et		*fiecare*				*mereu*	
	Vel		*oricine* *orice* *oricare*	*oricît*	*cîte, doi, trei*	*oriunde*	*oricînd*	*oricum*
3. Partitiv separativ atît în prezentarea părţii cît şi a totalităţii.	simplu		*cineva, ceva* *careva*	**cîtva*		*undeva*	*cîndva* *uneori, o dată, de două ori*	*cumva*
	dublu		*altcineva* *altceva*			*altundeva*	*altădată*	*altcumva*
4. Partitiv separativ în prezentarea părţii	IcT ĪcT	ĪDp	*unii* *vreunul* (Ict)	*unu! cîţiva* (Īct)	*o doime/unu, doi* (Ict) (Īct)			
		IDp	*acelaşi/altul* (Ict) (Īct)	*mulţi,* *puţini*	*al doilea*			
5. Partitiv neseparativ în prezentarea părţii.			*cine, ce* *care*	*cît* *cîţi*		*unde*	*cînd*	*cum*
6. Negativ			*nimeni*	*nimic*		*niciunde* *nicăieri*	*nicicînd* *niciodată*	*nicicum*

prezentate în toate sectoarele. Astfel, opoziția t o t a l i t a r ~ p a r t i t i v (non-totalitar) se suspendă numai în combinație cu valorile de generalizant și (Et) în cadrul cantității nedeterminate numeric (*oricît* poate fi egal cu totalitatea și atunci este generalizant, dar și cu o parte, „indiferent cît de mare", și atunci ocupă zona partitivelor separative ; în orice caz, corespondentul *cîtva* tinde să dispară din zona partitivelor separative continue ; cf. și situația lui *cumva* față de *oricum*).

Opoziția g e n e r a l i z a n t ~ n o n-g e n e r a l i z a n t este, de asemenea, foarte productivă : singur *oricum* nu are un corespondent non-generalizant ; cf. totuși expresia *în toate chipurile* (*felurile*).

Partea a treia

STRUCTURA DE SUPRAFAȚĂ

CAPITOLUL I

O CLASIFICARE A ECONOMIZATORILOR DUPĂ MODELUL GRAMATICII CONSTITUENȚILOR IMEDIAȚI

1. CONSTITUENȚII IMEDIAȚI AI GRUPULUI NOMINAL

În celebra sa *Schiță de istorie a limbii latine* [1], A. Meillet semnala faptul că, în latină, cuvîntul se bucura de un grad mai mare de independență decît în limbile romanice.

În lumina definițiilor riguroase date relațiilor în lingvistica modernă, afirmația pare paradoxală. Un cuvînt, ca orice altă unitate lingvistică, este sau nu este independent. Însăși definiția cuvîntului, în una din formulările ei celebre [2], condiționează existența acestuia de posibilitatea apariției între pauze, în context zero. De aceea am considerat că nu ar fi lipsită de interes o cercetare a relațiilor dintre cuvinte — secvențe de morfeme — cu ajutorul modelului constituenților imediați, în scopul de a preciza natura acestei independențe și a limitărilor care au avut loc în cursul dezvoltării limbilor romanice.

Deocamdată ne vom mărgini la analiza grupurilor nominale primare (constituenți imediați de frază — cu funcție de subiect, în terminologia sintaxei tradiționale), cu structurile cele mai simple [3].

---

[1] [**77**, p. 156—162 ; 272—273].

[2] Vezi [**103**, p. 99—100 ; **90**, **95**].

[3] În cadrul analizei de față vom opera cu concepte împrumutate din gramatica I.C. (pentru care vezi [**103**, p, 87—117], [**50**, p. 267 și urm.], [**66**]). Definiția tipurilor de structuri s-a modificat într-o anumită măsură pentru a reflecta mai adecvat tipurile de relații dintre constituenți : (A) Structura exocentrică (în care cel puțin unul din membrii grupului nu are distribuția întregului grup) poate fi de două tipuri : A_1 de dependență (distribuția grupului este egală numai cu distribuția unuia

1.1. CONSTRUCȚII EXOCENTRICE DE INTERDEPENDENȚĂ

În grupul nominal latin primar, singurul lanț format din două elemente interdependente era secvența cu rol de adjunct formată din prepoziție și nume în ablativ. Cf. *Quis venit?* — *Homo de plebe*, în care /homo/ joacă rol de centru, iar /de plebe/ rol de adjunct; în secvența /de plebe/ atît dispariția lui /de/cît și a lui /plebe/ produc lanțuri nemarcate (*Quis venit?* — **Homo de*; **Homo plebe*). Evident că, la alt nivel de analiză, prepoziția *de* și numele în ablativ apar în raport de selecție [4].

În unele limbi romanice se dezvoltă construcții exocentrice de interdependență care pot avea distribuția unui grup nominal primar (complet). Într-un lanț ca fr. *Des deux robes que j'ai achetées hier, la bleue est plus moderne*, secvența /la bleue/ are structură exocentrică de interdependență (cf. **bleue est plus moderne* — **la est plus moderne*; cf. rom. *cea albastră este mai modernă* — **cea este mai modernă* — **albastră este mai modernă*). Este vorba, așadar, de grupurile formate din pronumele semiindependente [5] fr. *le*, sp. *el*, it. *il*, dr. *cel*, *al*, urmate de o secvență care, în prezența numelui — centru —, are totdeauna rol de adjunct. Acesta din urmă poate fi reprezentat printr-un adjectiv calificativ, un posesiv, un numeral ordinal sau printr-un nume precedat de prepoziție. Franceza contemporană nu admite construcția /*le* + prepoziție + nume/.

Același tip de interdependență [6] se găsește și în grupuri ca fr. *le même*, *un tel*, *l'(un) autre*, *ces autres*; it. *il medesimo*, *lo stesso*, *un tale*; sp. *lo mismo*, *los demás*, *un (el) tal*. În unele din aceste cazuri este greu de decis dacă primul sau cel de-al doilea termen este determinantul semantic al celuilalt.

Extinderea construcției exocentrice de interdependență a fost favorizată de dezvoltarea masivă a structurii exocentrice de dependență (v. § 2), care a creat o clasă specializată de adjuncți. În acest

---

dintre membrii lui, să spunem A; în acest caz, A este centru, iar celălalt — adjunct), și A_2, de interdependență (distribuția grupului nu este egală cu distribuția nici unuia dintre membrii lui). Structura endocentrică se caracterizează prin faptul că distribuția grupului este egală cu distribuția fiecăruia dintre membrii săi. Am integrat în același tip A structurile în care termenii intră în relații obligatorii.

[4] Numele în ablativ poate să apară, de pildă, în grupul verbal — ca grup nominal secundar — fără prepoziție, dar *de* cere prezența ablativului (vezi **52**, § 11).

[5] Pentru conceptul de pronume semiindependent, vezi *Partea întîi, cap. V.*

[6] Este vorba de interdependență în sensul indicat în nota 2 și nu în sensul acordat acestui termen de L. Hjelmslev [**52**, § 11] sau de Zellig S. Harris [**48**, § 12.2].

fel apare posibilitatea de a concatena două secvențe — adjuncți, A și B, într-o secvență A + B care ia distribuția unui grup nominal primar.

1.2. CONSTRUCȚII EXOCENTRICE DE DEPENDENȚĂ

În principiu, în latină, orice adjectiv calificativ putea juca rol de grup nominal primar (constituent imediat al frazei), în limbaj tradițional, se putea substantiva [7]. Demonstrativele, posesivele, numeralele, unele cantitative ale totalității ca *alius*, *alter*, *totus*, *unus* aveau aceeași formă și ca determinante ale numelui și ca pronume, în consecință, ele produceau grupări endocentrice (cf. *ille homo cogitat — homo cogitat — ille cogitat*).

Așa-zisele adjective *ullus*, *nullus*, *uter* puteau să apară și fără substantiv [8], după cum un pronume ca *nemo* putea precede o anumită categorie de nume (*nemo scriptor*).

Diferența dintre secvențele considerate adjective și cele considerate pronume este o chestiune de frecvență : primele apar mai des ca însoțitoare ale numelui ; celelalte mai des ca expresii ale unui grup nominal integral. Întrucît, din punctul de vedere al structurii lingvistice sintagmatice, raportul dintre cei doi termeni ai grupului latin este de independență, sensul relației de determinare este dat de substanța semantică (în *ille homo* analiza lui *ille* ca determinant al lui *homo* și nu invers nu se poate face decît prin raportarea la conținutul extralingivistic : pentru decodare, *ille* ne trimite la mesaj, în timp ce *homo* nu).

În ceea ce privește poziția pre- sau postsubstantivală, alegerea este dictată numai de raporturi extralingvistice, de cele mai multe ori afective [72, p. 10—20].

În limbile romanice se tinde spre o diferențiere fonematică a elementelor care determină de cele care pot fi determinate, astfel încît raportul de determinare semantică se reflectă în raportul de dependență dintre adjuncți și centru.

---

[7] Mariano Bassols de Climent [6, p. 82] vorbește de existența unor adjective care nu se pot substantiva, cum ar fi de pildă *altus*.

[8] Cf. [6, p. 212 și urm.] : *Si tempus est ullum iure hominis necandi, certe illud est*. Se pot semnala interferențe și în cazul compușilor lui *qui*, *quis* : așa se explică, de altfel, de ce *aliquod*, formă de a d j e c t i v neutru devine în spaniolă exclusiv p r o n u m e : *algo*.

1.2.1. Clasa D_1. Pentru definirea substantivului din punct de vedere distribuţional, limbile romanice oferă un context caracteristic format din clasa de adjuncţi (D_1) care pot intra într-un grup nominal binar exocentric împreună cu un centru (C = nume).

Tabloul 8 : **Clasa D_1**

Franceză	Spaniolă	Italiană	Dacoromână
{le}[9] {de}	{el}	{il}	{-l}
{ce(t)}	*cada*	*ogni*	*un, o*
{mon}	{mi}	*qualche*	*niciun, -o*
chaque	*un*	*un*	*vreun, vreo*
	ningún	*verun*	{*acest*}
quelque	*algún*	*nessun*	{*acel*}
		nul	{*alt*}
tel	*cualquier*	*quel*	*nişte*
autre	*diferentes*	*quest*	*ficărui, -ei- -or-*
		qualsiasi	*oricui, -ei-or-*
divers	*gran* etc. ...		
		tal, mio	
		talun, bel,	
		gran	
		cert etc. ...,	

Dintre secvenţele indicate în tabloul de mai sus, unele sînt simple variante combinatorii, dirijate fonematic de iniţiala numelui, ale formelor care pot reprezenta un grup nominal integral : sp. *un* (variantă a lui *uno*, în faţa numelor masculine şi variantă a lui *una* în faţa numelor feminine care încep cu *á-*, *há-*) şi compuşii *ningún*, *algún*, it. *un* (variantă a lui *uno*), *verun*, *talun*, *quel*, *quest* (*quel ragazzo* — cf. *quello*, *questo specchio*), *tal*(*e*), *cert*(*o*), *cotal*(*e*). În română şi franceză, adjectivele nu mai pot intra în variaţie condiţionată fonematic : cf. rom. *un*, *o* (vezi *unul*, *una* ca pronume ; formele de plural *unii*, *unele* pot să apară şi fără nume ; la genitiv-dativ însă, *unor* ca adjectiv — *unora* ca pronume) şi compuşii lor *nici un*, *nici o*, *vreun*, *vreo* ; *acest* (la toate numerele, genurile şi cazurile — cf. *acesta*) ; *acel* (cf. *acela*), *alt* (cf. *altul*) ; compuşii lui *care*, cu forme specializate în funcţie de adjunct numai la cazurile oblice : *fiecărui*, *fiecărei*, *fiecăror* (cf. *fiecăruia*, *-eia*, *-ora*), *oricărui*, *-ei*, *-or* (*tuturor* apare în

[9] Secvenţele incluse în paranteze { } simbolizează invarianta lexicală, reprezintă deci toate formele diferite după gen, număr şi caz ale aceluiaşi cuvînt.

variație liberă cu *tuturora*, în funcție de pronume ; *le-am spus tuturor — le-am spus tuturora*). În franceză, singura excepție este *ce* — masculin — variantă combinatorie fonematică a lui *cet* (cf. *ce chien — cet enfant*), care poate fi folosit și ca pronume, dar neutru ; cf. în rest : *chaque — chacun* ; *cet* ... *ci — celui-ci* ; *quelque — quelqu'un*.

Dacă situația unora dintre formele apocopate din italiană pledează pentru considerarea factorului fonetic drept element determinant în diferențierea adjectivului de pronume, situația din franceză și română ne îndreptățește să credem că factorul fonematic a fost doar un mijloc pentru a satisface tendința de transpunere a raportului de subordonare semantică în forme lingvistice.

Din secvențele cuprinse în tabloul 8 se izolează net grupul D_1b format din cele care exclud legarea la stînga a unui alt element din clasa D_1, cel puțin în prezența numelui centru.

Tabloul 9 : **Clasa D_1 b**

Franceză	Spaniolă	Italiană	Română
{le} {mon} *chaque* {ce (t)}	{el} {mi} *cada* *un* *ningún* *algún*	{il} {ogni} *qualche* *qualsiasi* *un, verun* *nul* *quel, quest*	{-l} *un, o* (*nici-* ; *vre-*) {acest}, {acel} {alt} *niște* *fiecărui* *-ei, -or* *oricărui -ei, -or.*

În afară de dr. {l}, toate celelalte elemente ale submulțimii D_1b se leagă în mod obligatoriu în stînga substantivului-centru (sau a adjectivului calificativ așezat înaintea numelui-centru) [10].

În franceză, clasa D_1b are numărul cel mai redus de membri ; cantitativele negative nu au formă adjectivală specializată — poate tocmai pentru că, în franceză, negația a tins să se concentreze în jurul verbului. Italiana prezintă sistemul cel mai bogat, dar, în ma-

[10] În ceea ce privește poziția determinanților numelui vezi [68, p. 128, și urm.]. La așezarea acestor secvențe în mod obligatoriu înaintea numelui au contribuit probabil la început și factori cantitativi (frecvența) și de conținut (în latină, predeterminantul este, în general, mai intim legat din punct de vedere semantic de determinat ; pentru posesive și adjective calificative, poziția prenominală era un mijloc al emfazei).

joritatea cazurilor, la nivelul variantelor combinatorii, condiționate fonematic – fapt care ne permite să afirmăm că procesul de diferențiere a determinanților de centri se află aici încă într-o fază destul de puțin avansată.

În română și italiană, posesivul nu a dezvoltat forme speciale adjectivale. Româna acordă astăzi posesivului distribuția unui pronume în genitiv[11], ca expresie a posesorului. El se distinge de clasa D_1b prin faptul că nu poate intra într-un grup nominal binar ca adjunct (cf. *copilul meu* : nume + articol definit + posesiv ; *copil* **al** *meu* ; **al** *meu copil*) ; grupul nominal format din /AL + posesiv + nume la plural/ (cu frecvență scăzută în limba vorbită) are structură endocentrică (*ale mele fete dorm – fete dorm – ale mele dorm*) – cf. și grupurile mai mari de trei elemente : **Copilul ăsta al tău** *nu este prea cuminte* – **Copilul ăsta** *nu este prea cuminte* – **Al tău** *nu este prea cuminte.* Spre deosebire de posesivul din alte limbi romanice, în absența substantivului, posesivul românesc cere totdeauna prezența secvenței AL : rom. *Este* **a mea** – sp. *Es* **mía** – it. *sei* **mia** ; cf. fr. *la voiture est* **mienne**.

În italiană, posesivul are aceeași formă atît ca centru, cît și ca adjunct. El poate intra într-un grup nominal binar, întocmai ca în franceză și spaniolă (cf. *mio fratello*), dar suportă să fie legat la dreapta unui articol chiar în prezența numelui-centru (*il mio cane*). În contur exclamativ, el se poate așeza și după centru : *mamma mia!* (cf. și sp. *padre mío!*).

Cînd nu joacă rol de adjunct, secvența /D_1 + nume la singular/ tinde spre structură exocentrică de interdependență.

Construcții ca rom. *Vreme trece*, în care grupul nominal primar este reprezentat de un nume pur și simplu, au un pronunțat caracter poetic, sînt permise, așadar, numai la „nivelul de gramaticalitate" al poeziei. Pluralul permite lipsa clasei D_1, ca de altfel a oricărui determinant.

În calitate de grup nominal primar, numele nu presupune neapărat un membru al clasei D_1, el se poate însoți și de membri ai claselor D_2 (vezi mai departe § 3). Altfel spus, relația de implicație se stabilește între numele – subiect și un determinant non-calificativ (adică unul dintre membrii clasei ($D_{(1,2)}$, care au posibilitatea de a intra într-un grup nominal primar lîngă un nume).

---

11 Vezi *Partea întîi, cap. II.*

În română, articolul definit este postpus numelui, dar păstrează celelalte caracteristici ale clasei D_1 : posibilitatea de a intra într-un grup binar şi raportul de excludere faţă de membrii clasei D_1b[12].

Din pricina raportului obligatoriu dintre nume la singular şi clasa D, grupurile nominale primare mai mari de două elemente formate din /D (D_2) + adjectiv calificativ (substantivabil) + nume/, pe o anumită treaptă a analizei în constituenţi imediaţi, pot prezenta numele ca adjunct (cf. fr. *le petit chien dort — le petit dort — * chien dort*).

Cel mai clar se manifestă acest gen de relaţie în daco-română în cazul în care adjectivul — articulat enclitic — precedă numele (cf. *harnicul copil* // *învaţă — harnicul* // *învaţă — *copil* // *învaţă*). Dacă unul din cele trei elemente ale grupului nominal primar face parte din D_1, atunci analiza în constituenţii imediaţi : A = D_1b + + Aj şi B = nume, este facultativă şi justificată numai de poziţia prenominală a adjectivului calificativ. De exemplu, un lanţ ca *Acest bun copil* // *învaţă* poate fi tăiat în două feluri :

(a) *Acest bun* // — *învaţă*
centru
— // **copil* // ”
adjunct
sau (b) *acest* // — // *copil* // ”
centru
— // *bun* // — ”
adjunct

Avînd în vedere că nu orice adjectiv calificativ apare ca centru al unui grup nominal primar şi că în româna standard poziţia prenominală a adjectivului calificativ este puţin frecventă, modalitatea de segmentare (b) este preferabilă.

1.2.2. Clasa C. Paralel cu dezvoltarea clasei de adjuncţi D_1, are loc şi specializarea unor cuvinte în rol de centru. În limbile romanice contemporane, clasa de centri C se caracterizează prin următoarele trăsături : membrii ei pot constitui singuri un grup nominal primar, dar nu pot niciodată juca rolul de adjunct al numelui într-un grup nominal binar (vezi *tabloul 10*). Ca adjuncţi — atribute — ter-

---

[12] Asupra existenţei unui anumit raport între articolul definit şi alte determinante în limba română a atras atenţia şi Ion Coteanu în [**19** şi **20**].

menii clasei C sînt despărţiţi de centru printr-o prepoziţie (cf. fr. *Le nom de celui-ci, de chacun*; rom. *om de nimic*) sau, în dacoromâna contemporană, de articolul definit sau genitival, legat în dreapta numelui-centru (cf. *copil***ul** *nimănui*, *copil***ul** *acesta*, *acela* — *copil* **al** *nimănui* etc.).

Tabloul nr. 10: **Clasa C**

Franceză	Spaniolă	Italiană	Dacoromână
celui-ci, -la	*uno*	*ognuno*	*acesta*
chacun	*alguien*	*chiunque*	*acela*
quelqu'un	*algo*	*certuno*	*unul, una*
quiconque	*quienquiera*	*qualcuno*	*altul*
personne	*nadie*	*qualcheduno*	*cineva*
rien	*nada*	*niente*	*ceva*
qui		*taluno*	*cine*
	ninguno	*chi*	*oricine*
	quien		*nimeni*
			nimic
			vreunul
			nici unul

La secvenţele incluse în *tabloul nr. 10* s-ar putea adăuga numele proprii şi pronumele personale-subiect. Primele se separă net de secvenţele considerate mai sus prin posibilitatea de a se combina cu membri ai clasei D_1b (cf. *cette Marie*, *Aude la belle*; *Maria*, articulat, *Maria asta!* etc.). Pronumele personale prezintă, de asemenea, anumite trăsături distribuţionale care ne obligă să le excludem din clasa C. În franceză, de pildă, formele-subiect nu pot alcătui un grup nominal primar în prezenţa promorfemului verbal zero: *Qui arrive aujourd'hui?* — *Personne* (*Lui*, dar nu **Il*). În general, existenţa formelor conjuncte şi absolute conferă pronumelor personale o capacitate combinatorie foarte diferită de a tuturor pronumelor (cf. *Je vous dis* ~ **Je chacun dit*; *Îţi spun ţie* — *Îi spun* — *Lui îi spun* ~ **Cuiva spun*, *Acestuia îi spun* — **Acestuia spun*).

Unii dintre membrii clasei C sînt formaţi din secvenţe identice din punct de vedere fonematic cu termeni ai clasei D_1 (comp. **ce***lui*-**ci**, **cha***cun* — **chaque**; **quelqu'un** — **quelque**; **ogn***uno* — **ogni**) urmate de secvenţe identice unor membri din clasa C (cf. it., sp. *uno*, dr. *unul*).

În cazurile în care aceste secvenţe pot să apară singure, este normal să fie considerate ca independente, iar termenii respectivi

să fie excluși din inventarul C [13]. Astfel s-a procedat, de pildă, cu sp. *cada uno*, *cada cual*, fr. *lequel*.

Operația aceasta însă nu poate fi făcută în mod mecanic, numai în baza identității fonematice, fără a se ține seama de întregul comportament în vorbire al secvenței respective. Faptul că *chacun* apare în sintagme ca *un chacun*, *tout un chacun* este indicele relației de interdependență (de non-separabilitate) a segmentelor / ʃ ak/ și /ũ/; altfel spus, segmentul $/ũ_1/$ din *chacun* și $/ũ_2/$, pronume sau adjectiv, nu au aceeași distribuție (cf. și it. *un talun*). Legarea în dreapta numelui a anumitor compuse cu *uno* în forma neapocopată (cf. it. *nessuno*, *-a*, *niuno*, *-a*; *veruno*, *-a*), ca de altfel și folosirea formelor de feminin compuse cu *una* atît singure cît și împreună cu numele, pledează, de asemenea, împotriva interpretării lor ca secvențe bimembre; determinant + *uno*, *-a* centru.

Franceza și româna contemporană cuprind în clasa C și demonstrative. Spre deosebire de compusele cu *un*, *unul*, demonstrativele prezintă o structură sintagmatică favorabilă descompunerii. J. Dubois [**28**, p. 98, 163] analizează demonstrativul-centru în /s/ ~ /sə/, elemente care funcționează ca D_1, și /l ü y/, /el/, /ö/, pronume personal tonic de persoana a III-a. Evident însă că distribuția pronumelui personal este diferită de cea a demonstrativelor (cf. *je vois celui-ci — j'entends celui-là — je le vois lui* etc.). Demonstrativul — C — românesc poate fi, de asemenea, interpretat ca secvență binară formată din demonstrativ D_1 (/ace . . .t / sau /ace/+ morfem de gen, număr și caz) și *a*, pronume care se regăsește în pronumele semiindependente AL cît și în centrul C *fiecăruia*, *oricăruia*. În această interpretare, raportul dintre D_1 și *a* plasează structura lui C în tipul exocentric de interdependență [14].

Apariția acelorași forme ale demonstrativului în dreapta numelui (*cartea aceasta*; *poporul acela*) pare a infirma descompunerea în D_1 + *a*. Numai că legarea demonstrativului în dreapta numelui nu se poate face decît mediat, prin a r t i c o l u l d e f i n i t (sintagma minimală posibilă, indiferent dacă are rol de grup nominal primar sau secundar, are caracter trimembru). Așadar, spre deosebire de membrii clasei D_1 și formele non-oblice ale celorlalți membri

[13] Vezi principiul independenței enunțat de Zellig S. Harris în [**48**, § 12.2].

[14] Singură, forma feminină prezintă o combinație aberantă : *C* : /aceasta/, D_1 : /această/ (*a* absoarbe pe *ă*, morfem de feminin ; se poate vorbi, așadar, de o variantă combinatorie a lui D_1, dirijată de *a* : *aceast*) și *C* : /aceea/, D_1 : /acea/ (prezența lui *a* redă femininului radicalul /ace/, cu *e* silabic, ca în toate celelalte forme ale demonstrativului de depărtare, și transformă desinența de feminin singular în *e*).

ai clasei C, secvențele demonstrative post-nominale selectează articolul definit, nu îl exclud.

În consecință, ele nu pot fi asimiliate ansamblului ($D_1(+a)$, ci formează o categorie de cuvinte aparte (cf. it. *cosa nessuna* – unde *nessuna* nu selectează articolul definit). Situația compuselor cu *uno* din italiană se dovedește diferită din punct de vedere distribuțional, combinatoriu, de cea a demonstrativelor românești postnominale.

1.2.3. $N_1 + N_2g$ – În latină, grupul nominal binar mai putea avea structură de tip exocentric – de dependență – dacă se concatenau două nume dintre care unul era la genitiv $N_1k + N_2g$. În general vorbind, numele în genitiv apare ca adjunct, cel puțin în grupul nominal primar.

Dacă grupul $N_1 + N_2g$ era precedat de o prepoziție, N_1k putea lipsi, cu condiția să fi fost reprezentat de anumite categorii de cuvinte ca : nume de edificii publice cunoscute, titluri de cărți (ex. *ad* [*templum*] *Dianae venire* ; *video in Libonis* [**6**, p. 88]). Faptul probează încă o dată gradul ridicat de independență al cuvîntului latin.

În limbile romanice contemporane, structura $N_1 + N_2g$ nu mai este posibilă. Cel de-al doilea nume apare precedat cel puțin de un al treilea element – de relație : de o prepoziție (în toate limbile romanice), de articolul definit, legat în dreapta numelui centru sau de AL ((în dacoromâna contemporană).

Dispariția structurii exocentrice binare $N_1k + N_2g$ ca și extinderea combinației RN_2 caracterizează limbile romanice nu numai în comparație cu latina, ci și cu alte familii de limbi, cum ar fi, de pildă, limbile slave (vezi rusa, unde apare atît structura $N_1K + N_2g$, cît și N_1k + Prep. $+ N_2k$) sau germanice (vezi engleza cu structurile $N_2K + R + N_1$: *the father's book* și $N_1K + R + N_2$: *the book of the teacher*).

1.3. STRUCTURA ENDOCENTRICĂ

1.3.1. Clasa D_2. În afară de clasa D_1, fiecare limbă romanică prezintă un șir de determinative (D_2) care pot intra în grupuri nominale binare și care, cel puțin în acest caz, se leagă în mod obligatoriu

în stînga numelui[15]. Spre deosebire de membrii clasei D_1, cei ai clasei D_2 nu implică prezența în vorbire a numelui, ci pot forma singuri un grup nominal primar, întocmai ca determinativele latinești (cf. § 2). Clasa D_2 este formată din secvențele următoare : numeralele cardinale, în toate limbile romanice ; fr. *aucun*, *nul*, *tout*$_1$, *certains*, *plusieurs* ; sp. *este*, *ese*, *aquel*, *otro*, *cualquiera*, *bastante*, *alguno*[16], *ninguno*, *todo* ; it. *uno*, *alcuno*, *alquanto*, *altro*, *cotale*, *tale*, *nulllo*, *molto*, *tanto* (rar, *tutto*), *qualunque parecchi*, *ciascuno*, *ciascheduno*, *veruno*, *questo*, *quello*, *cotesto* (variante combinatorii masculine ale celor apocopate prenominale) ; rom. *celălalt*, *fiecare*, *oricare*, *cutare*, *mult*, *puțin*, *ceva*, *unii* (*unele*), *cîțiva* (*cîteva*).

Dacă grupul nominal are mai mult de trei membri, unii dintre termenii clasei D_2 pot să se așeze după nume : rom. *celălalt* (*celălalt om — omul celălalt*) ; sp. *este*, *ese*, *aquel* (*ese hombre — el hombre ese*) ; it. *qualunque* (*una vocale qualunque* — dar *qualunque termine*).

1.3.2. Subclasele D_2a și D_2b. După comportamentul față de membrii clasei D_1, clasa D_2 se poate subdivide în două. Grupul D_2 a cuprinde formele care suportă combinarea cu cel puțin un membru din clasa D_1, în grup nominal binar.

Astfel, în franceză, spaniolă, italiană, numeralele cardinale pot fi precedate de articolul definit (de demonstrativ sau de posesiv) : fr. *les* (*ces*, *mes*) *trois enfants* ; sp. *los tres niños* — fr. *les trois que je vois partir* . . . ; sp. *los tres que veo andar*.

În româna literară, numeralele cardinale se pot combina cu unii membri ai clasei D_1 (*acești trei copii* — numai în grup ternar — cf. *aceștia trei*), dar exclud articolul definit ; probabil din pricina poziției sale enclitice, cu funcție de nominalizare (*treiul*) ; în locul acestuia poate să apară CEL, care însă nu figurează niciodată la stînga numelui în grup binar (**cei copii* — cf. totuși dialectal : *cel colnic*) : *Cei trei copii au plecat — Cei trei au plecat*.

Nici un numeral cardinal nu apare cu rol de substitut (în afara limbajului matematic) în combinație cu articolul nedefinit (cf. *un trei* = „nota trei", „cifra trei").

---

[15] În cele ce urmează ne vom referi numai la contexte enunțiative. Extinderea analizei la contexte interogative și exclamative mărește numărul membrilor acestei clase (cf. *care carte? — cîte cărți? — ce om! — frumoasă treabă!*), ca de altfel și pe cel al clasei D_1 (cf. fr. *Quel livre voulez vous? Quelle aventure!*).

[16] *Alguno* poate să se așeze după substantiv în construcții negative (*sin compasión alguna*, *no hay remedio alguno*) : condiționarea poziției postnominale depășește sintagma bimembră.

Spre deosebire de numeralele cardinale, it. *tale*, *cotale* şi *certo* suportă combinarea cu diverşi membri ai clasei D_1, inclusiv articolul nedefinit (*un tale* „un tel" — *il tale uomo* ; sg. *tale* nu apare ca centru — pl. *tali* poate să apară ca centru, dar nu suportă articularea : **gli tali* ; *un suo cotale pensiero*, *un cotale*, *questi cotali*, *la cotale guisa* etc. ; *un certo*, *certi uomini* etc.).

Urmaşii lat. *totus* (fr. *tout*, sp. *todo*, it. *tutto*) suportă combinarea cu cel puţin unul dintre membrii clasei D_1 dar numai în grup ternar şi legaţi în stînga acestora (cf. fr. *tous les hommes* — *les trois hommes*).

Ceilalţi termeni ai clasei D_2, care nu suportă combinarea cu membri ai clasei D_1 în grup nominal binar formează clasa D_2b.

Tabloul nr. 11: **Clasa D_2b**

Franceză	Spaniolă	Italiană	Română
aucun	*este*	*questo*	*celălalt*
nul	*ese*	*cotesto*	*fiecare*
certains	*aquel*	*quello*	*oricare*
plusieurs	*alguno*	*nullo*	*cutare*
	ninguno	*alcuno*	*ceva*
	cualquiera	*tant.i)*	*cîţiva*
	bastante	*alquanto*	*atîţia*
		parecchi	*unii, unele*
		molto	
		uno	

1.3.3. Clasa E. Unele limbi romanice prezintă un număr redus de cuvinte care nu pot intra în grupuri nominale cu doi termeni dintre care unul să fie substantiv (le simbolizăm prin E) : rom. *oarecare* (cf. *un om oarecare*, *un oarecare merge*, dar nu **om oarecare merge*), fr. *quelconque* (*un livre quelconque*) ; numeralele ordinale, în toate limbile romanice (cf. chiar şi numeralele sintetice de tipul rom. *prim* : *un prim pas* — *primul pas* — *primul s-a făcut*, dar nu *prim s-a făcut*) ; aşa-zisele adverbe cantitative partitive (fr. *beaucoup*, *peu*, it. *poco*) ; dr. *toţi*, *tot* (*toţi oamenii*, *tot omul* — vezi § **1.3.2**).

2. CLASE DE CONSTITUENŢI IMEDIAŢI ŞI CLASE DE ECONOMIZATORI

Chiar din cursul analizei grupului nominal binar s-au putut degaja cîteva dintre clasele de constituenţi imediaţi din limbile romanice contemporane caracterizabile prin trei trăsături relaţionale.

I. *Clasa C* (pronumele personale și secvențele incluse în tabloul nr. 10).
Termenii ei nu pot intra în grup nominal primar binar
pot forma un grup nominal primar (ICF*)
pot forma un grup nominal secundar (ICGV) **.

II. *Clasa* D_2
Termenii ei pot intra într-un grup nominal primar binar în prezența numelui N (vezi mai jos)
pot forma un grup nominal primar (ICF)
pot forma un grup nominal secundar (ICGV).

III. *Clasa* D_2a
Termenii ei pot intra într-un grup nominal primar în prezența lui N_c
pot forma un grup nominal primar (ICF)
pot forma un grup nominal secundar (ICGV)
suportă combinarea cu D_1.

IV. *Clasa* D_2b
Termenii ei pot intra într-un grup nominal primar în prezența lui N_c
pot forma un grup nominal primar (ICF)
pot forma un grup nominal secundar (ICGV)
nu suportă combinarea cu D_1.

V. *Clasa* D_1
Termenii ei pot intra în grup nominal binar
nu pot forma un grup nominal primar (ICF)
nu pot forma un grup nominal secundar (ICGV).

VI. *Clasa* D_1a
Termenii ei pot intra în grup nominal binar
nu pot forma un grup nominal primar (ICF)
nu pot forma un grup nominal secundar (ICGV).
suportă combinarea cu alt termen al clasei D_1.

VII. *Clasa* D_1b
Termenii ei pot intra în grup nominal binar
nu pot forma un grup nominal primar (ICF)
nu pot forma un grup nominal secundar (ICGV)
nu suportă combinarea cu alți termeni ai clasei D_1.

*F = frază ; ICF = constituent imediat de frază.
**GV = grup verbal primar, constituent imediat de frază ; ICGV = constituient imediat al grupului verbal primar.

VIII. *Clasa* N_c (numele comune)
Termenii ei pot intra în grup nominal binar
nu pot forma un grup nominal primar decît în combinație cu morfemul de plural
pot forma un grup nominal secundar(ICGV).

IX. *Clasa Np* (numele proprii)
Termenii ei pot intra în grup nominal primar binar, dar nu în prezența numelui N_c
pot forma un grup nominal primar (ICF)
pot forma un grup nominal secundar (ICGV).

Majoritatea claselor izolate mai sus sînt formate numai din economizatori pronominali (vezi clasele C, D_2, D_1b). Numai în clasa D_1a intră și variantele apocopate ale adjectivelor calificative.

Folosind același procedeu, se poate obține o clasificare a tuturor economizatorilor, nu numai a celor pronominali, și anume :

(a) Economizatori care trimit la o frază întreagă, sînt așadar inanalizabili în constituenți imediați. Ei sînt echivalenți cu GN + + GV : *da*, *nu*, fr. *oui*, *non*, sp. *si*, *no* etc. ...

(b) Economizatori care pot forma singuri un constituent imediat de frază. Dintre aceștia, unii pot constitui un substitut al grupului nominal (cf. clasele C, D_2) sînt p r o - n u m e, alții sînt substitute ale grupului verbal („a face" și pro-verbul *zero* — vezi *Partea întîi, cap. I.*, § **3**), sînt p r o - v e r b e .

(c) Economizatori care nu pot forma un constituent imediat de frază. Aceștia se împart la rîndul lor în mai multe categorii :

(c_1) Cei care pot constitui un grup nominal secundar (ca determinante ale verbului), „pro-adverbele" (*aici*, *acolo*, *de asemenea* etc. ...), chiar în prezența pro-verbului zero.

(c_2) Cei care nu pot constitui un grup nominal secundar (constituent imediat al grupului verbal) decît în prezența verbului (cf. dr. *cumva*).

(c_3) Cei care nu pot constitui niciodată un grup nominal secundar, constituent imediat al grupului verbal. Ei nu pot fi decît *adjuncți* în grupul nominal (vezi clasele D_1a, D_1b).

Economizatorii din clasa (b) pot, evident, forma și constituenți imediați secundari sau prezintă unele forme flexionare care nu pot funcționa decît ca adjuncți (cf. pronumele conjuncte din toate limbile romanice, formele de genitiv din dacoromână).

Subclasa adjuncţilor (c_3) poate fi redusă în mare măsură ca variantă a clasei de centri C.

Clasificarea economizatorilor în termenii Gramaticii Constituenţilor Imediaţi ni se pare a reflecta mult mai bine natura combinatorie a unităţilor considerate decît împărţirea în pro-substantive, pro-adjective, pro-verbe, pro-adverbe, care apare frecvent chiar în unele lucrări structuraliste [17]. În general, această împărţire foloseşte drept criteriu natura „lexico-gramaticală” a elementului la care trimit economizatorii pentru decodare. Jean Dubois afirmă chiar că „substitutele” preiau mărcile substituiţilor. Faptul este însă numai parţial adevărat. De pildă, unii economizatori realizează opoziţia personal ~ non-personal, inexistentă la nume, sau cunosc o formă cazuală prepoziţională [**60**, p. 164—167] şi suspendă opoziţia de gen masculin ~ feminin (cf. *nadie*, *nada*, *personne*, *rien*, *nimeni*, *nimic*, *cineva*, *ceva* etc.) sau de număr. În anumite contexte, pro-numele demonstrative se acordă numai în gen cu numele la care se referă (*Am primit două* **bibelouri** *de porţelan.* **Cel** *mare nu era tocmai bine lucrat*), nu şi în număr, după cum se susţine, în mai toate gramaticile, inclusiv în cea a lui Dubois.

Unele „pro-adverbe” trimit pentru decodare la nume (*Astă vară am locuit în casa bunicilor. Tot* **acolo** *se aflau şi două verişoare*) şi, cu toate acestea, sînt invariabile.

În general, împărţirea în pro-verbe, pro-nume etc. ... este deficitară tocmai prin ceea ce se reproşează morfologiei aristotelice, şi anume folosirea unor concepte atît de puţin satisfăcător delimitate cum sînt părţile de vorbire.

---

[17] Vezi *Partea întîi, cap. I*; şi în [**47**, **83**, p. 164—167].

CAPITOLUL II

SCHIȚĂ DE CLASIFICARE DISTRIBUȚIONALĂ A PRONUMELOR DIN ROMÂNA STANDARD

Clasificarea tradițională a pronumelor a ignorat în genere posibilitățile combinatorii ale acestora. Numai în definirea relativelor se apelează la capacitatea de a introduce propoziții, la o relație sintagmatică. De aceea am considerat că nu ar fi lipsită de interes o analiză și, în consecință, o grupare a secvențelor încadrate în *cap. I* în clasa Pn (pronume), după criteriul echivalențelor contextuale, fie numai și pentru a urmări în ce măsură apartenența la aceeași zonă semantică se reflectă într-un comportament sintagmatic similar.

În clasificarea de față nu se va opera cu formele cuvîntului, ci cu invariante-cuvinte. Reducerea formelor cuvîntului la cuvinte se va prezenta numai în cazurile de omonimie, în care secvențe identice fonematic au distribuție diferită și trebuie considerate ca două cuvinte distincte, și în cazul în care valori diferite se încorporează, ca variante contextuale ale aceleiași invariante, în aceeași expresie.

Astfel, secvențele pronominale *toți* și *tot* se comportă ca două cuvinte diferite. Ele nu conțin nici un segment morfematic identic : segmentul tot_1 din *tot* este parțial identic din punct de vedere fonematic cu tot_2 din *toți*, dar nu are distribuție similară. Tot_2 poate să apară în contextul I a (*Cine aleargă? — Toți*), în timp ce tot_1 nu (compară și enunțurile *Vede tot* cu **Vede toți* și *Îi vede pe toți* cu **Îi vede pe tot* sau **Îl vede pe tot*). În consecință, segmentele tot_1 și tot_2 nu pot fi grupate ca variante ale aceluiași morfem. *Tot* și *toți* (*toate*) sînt două cuvinte diferite. De altfel și diferența semantică dintre *tot* și *toți* depășește cadrul categoriei numărului (vezi *Partea a doua, cap. II*, § 2).

1. CONTEXTELE DIAGNOSTICE

În vederea degajării caracterelor distribuționale ale fiecărei invariante pronominale s-a procedat la analiza vecinătăților lor comune și specifice dintr-un corpus de 100 000 cuvinte-text și a idiolectului autorului. Din cercetarea acestora s-a ajuns la următoarele contexte diagnostice :

(a) # ... + Vi + Vi # (unde Vi este verb la indicativ)
(b) # ... ↓ #
(c) # ... + Vi #
(d) # ... + k + S_k # (unde S = substantiv, iar indicele k = = morfemul de caz, identic în toate ocurențele din același context).
(e′) # S + L_k + ... + k #
(e″) # S_k + ... + k #
(f) # ... + Aj # (unde Aj = adjectiv)
(g) # ... + V_{sg} # (unde sg = singular)
(h) # ... + Ve + Ve + Aj_{fem} sau masc[1] (unde fem = feminin ; masc = masculin)
(h′) # ... Ve + Aj_{fem} #

Ierarhia contextelor s-a stabilit ținîndu-se seama de gradul de independență sintagmatică al clasei (verb, substantiv, adjectiv) și de gradul de abstractizare al simbolului (simbol pentru clase de cuvinte, simbol pentru clase de forme de cuvînt : verb la indicativ, verb la singular, adjectiv feminin ș.a.m.d.).

1.1. PROPOZIȚIONAL

În contextul (a) # ... + Vi + Vi # sau # Vi + ... + Vi # pot să apară următoarele pronume : *oricine*, *orice*, *oricare*, *cine*, *ce*, *care*.

Ex. : (1) *Oricine dorește merge* (*cu mine*) sau *Merge* (*cu mine*) *oricine dorește*.

(2) *Orice spui merge* sau *Merge orice spui*.

(3) *Oricare dorește merge* (*cu mine*) sau *Merge* (*cu mine*) *oricare dorește*.

---

[1] Între pronume și morfemele de gen apare un raport de combinare.

(4) *Cine se scoală* (*de dimineață*) *ajunge* (*departe*).
(5) *Ce trebuie* (*să se întîmple*) *se întîmplă.*
Vei avea **ce** *dorești.*
(6) *Care dorește merge, care nu dorește nu merge.*

Dat fiind că pronumele enumerate mai sus pot introduce o propoziție le vom numi propoziționale. Celelalte, care nu pot introduce o propoziție, intră în categoria nepropoziționalelor.

1.2. INTEROGATIV

Propoziționale se împart în două, după cum pot sau nu să apară în contextul # ... ↓ #, adică fără verb, cu intonație enunțiativă. *Oricare, oricine, orice,* ca de altfel și nepropoziționalele, sînt admise în contextul enunțiativ, în timp ce *cine, ce, care* sînt excluse.

Aceeași diviziune se obține folosind contextul diagnostic #V + ... #, indiferent de intonație (cf. *Vine oricine* — **Vine cine*) (cf. totuși *Vezi cine!* — dintr-un total de 1 457 ocurențe, numai 5 propoziționale interogative apar în poziția #V + ... #).

Dintre nepropoziționale, *vreunul,* dubitativ, cere să fie legat la stînga de un verb (*Vine vreunul*), ca de altfel și *careva* (*Vine careva*); cf. lanțul puțin probabil *Careva vine.* Pentru restul nepropoziționalelor, poziția postverbală este posibilă, dar nu obligatorie.

1.3. NEGATIV

Nimic, nimeni, nici unul se disting de celelalte pronume prin faptul că cer totdeauna forma negativă a verbului, altfel spus, nu pot să apară în contextul (c) # ... + Vi #.

1.4. EXPANSIUNEA SUBSTANTIVALĂ

În contextul (d) # ... + Sk # sînt admise secvențele: *ce, care, orice, oricare, celălalt, același, ceva, cutare, fiecare, mulți, puțini, cîțiva, atîția, destui.* Evident, în acest caz, secvențele funcționează ca adjective, dar, după unii cercetători, ele păstrează și aici caracterul pro-nominal în sensul că trimit la mesaj, în speță la numele regent

[28, p. 91 și urm.]. *Ce, care, orice, oricare, fiecare, ceva* sînt invariabile, celelalte variază în funcție de genul și numărul numelui regent. *Ce, orice, ceva, destui* nu au flexiune cazuală, nu pot deci să apară în orice fel de context în fața numelui (cf. *Case, ale* **cărei** *uși sînt vopsite proaspăt*). *Destui* poate să apară în anumite contexte în funcție de obiect indirect dacă este precedat de *la*, întocmai ca orice numeral cardinal (cf. *Am dat la destui oameni — Am dat la trei oameni*).

Formele pronominale în *-a*: *fiecăruia, oricăruia, căruia, cutăruia, multora, puținora*, nu suportă nici ele legarea la dreapta cu un substantiv.

Amîndoi, toți și *tot* se disting de toate celelalte pronume prin faptul că selectează nume articulate enclitic, indiferent dacă sînt așezate înainte sau după nume (*amîndoi copiii, toți copiii, tot copilul, toată mătasea*).

La genitiv-dativ, *amîndoi*, sub forma *amîndurora*, exclude combinația cu nume, chiar cu un nume articulat (cf. *Am dat amîndurora*). *Tuturor* apare în variație liberă cu *tuturora* ca pronume : *Le-am spus tuturor(a)* (cf. însă la genitiv-dativ : *Le-am spus tuturor copiilor*).

Restul secvențelor nu suportă combinația cu un nume : *cine, oricine, nici unul, nimeni, nimic, se*, pronumele personale, *vreunul, careva, acela, acesta, altul, cineva, altcineva, altceva, dumneavoastră, dumneata, dînsul*.

În contextul (e'') $\# S_k + \ldots + k \#$ sînt admise numai secvențele : *destui, mulți, puțini* (*Am văzut filme multe, puține, destule — I-a dat bani destui*).

Cutare, amîndoi, toți, tot, celălalt, acesta, acela admit numai nume articulate — contextul (e') (*Studentul cutare*; *cu mîinile amîndouă*; *oamenii toți*; *viața toată*; *copilul celălalt* etc.).

Mai mult, *toți* se combină el însuși cu articolul hotărît într-o construcție ca aceasta : *au plecat cu toții*.

1.5. EXPANSIUNEA ADJECTIVALĂ

În contextul (f) $\# \ldots + Aj \#$ [2] pot intra secvențele : *ce* (*ce bun! ce frumos!*), *care* (*care deștept?*), *orice* (*orice deștept*), *oricare* (*oricare deștept, bun*), *nimic* (*nimic nou, nimic bun*), *unul* (*unul bun,*

[2] V. Guțu Romalo [46, p. 63—65] consideră contextul (S) Aj ca definitoriu pentru substantiv. Din cercetarea de față, rezultă că și unele pronume suportă combinația cu un adjectiv calificativ.

unul sincer [CP, **UND**, 131], *una blondă* [CP, **UND**, 139] etc. ...), *vreunul* (*Ai văzut vreunul sincer?*), *altul* (*una blondă, alta brună* [CP, **UND**, 139]), *acesta* (*Ce carte vrei? — Asta roșie; Acesta mai pîntecos* [MS, **NP**, 109]), *acela* (*Care flori îți plac mai mult? — Acelea albastre* [3]), *celălalt* (*Vrei cartea asta roșie? — Nu, pe cealaltă albastră* sau *Nu, pe cealaltă mai roșie; una blondă, cealaltă brună*) ; *același* (*același nou, același albastru, același deștept), altcineva* (*altcineva mai cuminte nu se găsește*), *altceva* (**mai nou** *nu-mi spui*), *toți* (*după îndemnul podgorenilor*, **toți meridionali și fiecari** *cînd e vorba de vinul lor* [CP, **UND**, 105]), *amîndoi* (*Are doi copii și amîndoi harnici*), *cîțiva întîrziați* [CP, **UND**] ; *cîțiva mai oropsiți* [LR, **R**, 153]) ; *mulți, puțini* (*mulți chemați, puțini aleși* ; *mulți deștepți* etc.) ; *cineva* (*Vine cineva deștept*), *ceva* (*Spune ceva vesel!*).

În combinație cu *care, orice, oricare, același, cîțiva, mulți, puțini, destui*, adjectivele își pot schimba sensul (cf. *ce frumos! — orice frumos*, „om frumos" sau „frumosul" ca abstract), „se substantivează" : altfel spus, $frumos_1$ „din contextul /ce .../ și $frumos_2$ din contextul /orice .../ reprezintă două unități distincte ; în consecință, contextele / ... $frumos_1$ / și /... $frumos_2$/ nu sînt identice și nu pot servi drept criteriu de grupare în aceeași clasă de distribuție.

În combinație cu *amîndoi* și *toți*, adjectivul ia valoarea de „nume" numai în forma articulată (cf. *toți fiecari — toți fiecarii*).

În consecință, se vor considera ca fiind admise de contextul (f) # ... + Aj # numai formele : *ce, nimic, cineva, ceva, unul, altul, vreunul, acesta, acela, toți, amîndoi.*

Atcineva, altceva, celălalt suportă mai bine forma de comparativ a adjectivului (*Altceva mai nou nu-mi spui? — Altcineva mai deștept nu s-a găsit?*).

În marea majoritate a cazurilor, și în orice caz între pauze sau în grup nominal primar, pronumele personal nu suportă legarea la dreapta de un adjectiv. Rareori, ca, de pildă, în enunțul *Azi-dimineață am plecat cu pantofii curați, seara m-am întors cu* /**ei**/ *murdari*, pronumele personal de persoana a treia poate fi urmat de un adjectiv. De obicei, determinarea adjectivală apare ca apoziție, între pauze, și aceasta foarte rar : dintr-un total de 1 950 ocurențe, numai trei apar determinate.

---

[3] De obicei, în combinație cu adjectivul apare varianta semiindependentă *cel*. Astfel, în corpusul despuiat, *acela* nu apare niciodată însoțit de adjectiv, în timp ce *cel* este determinat de 53 de ori de un adjectiv calificativ.

1.6. MORFEMUL DE NUMĂR

Secvențele *cine*, *ce*, *care*, *oricine*, *orice*, *oricare*, *nici unul*, *nimeni nimic*, *eu*, *tu*, *cineva*, *ceva*, *careva*, *cutare*, *altcineva*, *altceva*, *fiecare*, *tot*, *dumneata* selectează forma de singular a verbului. *Se* fără antecedent nominal se combină de asemenea numai cu singularul verbului (*se spune*, *se scrie*).

Secvențele *mulți*, *puțini*, *cîțiva*, *atîția*, *destui*, *amîndoi*, *toți*, *noi*, *voi* selectează pluralul verbului. *Dumneavoastră* se combină numai cu persoana a doua plural, dar suportă și un nume predicativ la singular (*Dumneavoastră sînteți buni* — *Dumneavoastră sînteți bun*).

Celelalte pronume prezintă variații în funcție de număr și, în consecință, pot să se combine fie cu forme verbale la singular, fie cu forme verbale la plural (*unul*, *altul*, *acesta*, *acela*, *celălalt*, *același*, *dumnealui* — *lor*; *dînsul* — *dînșii*; *el*, *ea* — *ei*, *ele*).

1.7. MORFEMUL DE GEN

Cine, *ce*, *orice*, *nimic*, *ceva*, *altceva* intră în contextul # ... + + Ve + Aj masc #. *Care*, *oricare*, *eu*, *tu*, *noi*, *voi*, *cutare*, *fiecare*, *dumneavoastră*, *dumneata*, *cine*, *oricine*, *nimeni*, *cineva* intră atît în contextul # ... + Ve + Aj masc #, cît și în contextul # ... + + Ve + Aj fem # (cf., de pildă, *tu ești bun*, *tu ești bună*). *Nici unul*, *unul* (*una*), *vreunul* (*vreuna*), *el* (*ea*), *ei* (*ele*), *acela*, *acesta*, *altul*, *celălalt*, *același*, *dînsul*, *dumnealui*, *mulți*, *puțini*, *cîțiva*, *atîția*, *destui*, *amîndoi*, *toți* prezintă forme distincte pentru masculin și feminin, în consecință sînt compatibile fie cu un nume predicativ feminin, fie cu unul masculin.

1.8. TRĂSĂTURI RELEVANTE DISTRIBUTIVE

Rezultatele analizei comportamentului pronumelor față de contextele a, b, c, d, e′ e″, g, g′, h, h′ sînt sintetizate în matricea de la p. 168—171.

Fiecare dintre contextele diagnostice selectate distinge cel puțin membrii unei perechi minimale de pronume, altfel spus, constituie cel puțin o dată singura marcă distribuțională distinctivă.

Astfel, opoziția **a** ~ **ā**[4] se stabilește între: *oricare* (a, b, c, d, ē', ē'', f̄, g, h, h') și *fiecare* (ā, b, c, d, ē', ē'', f, g, h, h'). Opoziția **b** ~ **b̄** este ceva mai productivă: cf. *oricine* (a, b, c, d̄, ē', ē'', f, g, h, h') — *cine* (a, b̄, c, d, ē, ē'', f̄, g, h, h'); *oricare* (a, b, c, d, ē', ē'', f, g, h, h') — *care* (a, b̄, c, d, ē, ē'', f, g, h, h'), *vreunul* (ā, b, c̄, d̄, ē', ē'', f, g, h̄, h̄') — *nici unul* (ā, b̄, c̄, d̄, ē', ē'', g, h̄, h̄'). *Cineva* (ā, b, c, d̄, ē', ē'', g, h, h') se opune lui *careva* (ā, b, c̄, d̄, ē', ē'', f, g, h, h'), întocmai ca formele de singular *unul*, *una* (ā, b, c, d̄, ē, ē'', f, g, h̄, h̄' sau h') formelor *vreunul*, *vreuna* (ā, b, c̄, d, ē', ē'', f, g, h̄, h̄' sau h'), adică prin posibilitatea de a figura în contextul **c**.

Opoziția **d** ~ **d̄** este reprezentată de perechile: *oricare* (a, b, c, d, ē', ē'', f, g, h, h') — *oricine* (a, b, c, d̄, ē', ē'', f, g, h, h'), iar opoziția **e'** ~ **ē'** de perechea *acesta-acela* pe de o parte (ā, b, c, d̄, e', ē'', f, g, h̄, h') și *unul-altul*, pe de altă parte (ā, b, c, d̄, ē', ē'', f, g, h, h').

Mulți, *puțini*, *destui* pot să apară în contextul **e''**, în timp ce *cîțiva*, *atîția* sînt excluse.

Posibilitatea de a intra în contextul **f** distinge formele *unul* (*una*, *unii*, *unele*), *altul* (*alta*, *alții*, *altele*) (ā, b, c, d̄, ē', ē'', f, g, h, h̄' sau h') de formele de persoana a treia a pronumelui personal, *el* (*ea*, *ei*, *ele*) (ā, b, c, d̄', ē', ē'', f̄, g, h̄, h̄' sau h').

Contextul **g** distinge formele de singular de cele de plural ale aceluiași cuvînt (*el* — *ei*, *ea* — *ele*, *unul* — *unii*, *una* — *unele*, *unii*, *unele*; *acela*, *acelea* — *aceia*, *acelea*; *acesta*, *aceasta* — *aceștia*, *acestea*, *celălalt*, *cealaltă* — *ceilalți*, *celelalte*, *dînsul*, *dînsa* — *dînșii*, *dînsele*, *dumnealui*, *dumneaei* — *dumnealor*, *același*, *aceeași* — *aceiași*, *aceleași*. Opoziția **g** ~ **ḡ** are un randament net mai mare decît opoziția precedentă (8 perechi minimale).

Dumneavoastră selectează, ca și *voi*, morfemul de plural al verbului, dar se combină atît cu singularul, cît și cu pluralul numelui predicativ.

În sfîrșit, formele *el* — *ea*, *ei* — *ele*, *nici unul* — *nici una*, *unul* — *una*, *vreunul* — *vreuna*, *unii* — *unele*, *altul* — *alta*, *alții* — *altele*, *dînsul* — *dînsa*, *dînșii* — *dînsele*, *dumnealui* — *dumneaei*, *acela* — *aceea*, *aceia* — *acelea*, *acesta* — *aceasta*, *aceștia* — *acestea*, *celă-*

[4] Liniuța pusă deasupra literei marchează negarea posibilității de a apărea în contextul respectiv: ā = non-a; ē = non-e etc.

lalt — cealaltă, ceilalți — celelalte, mulți — multe, cîțiva — cîteva, destui — destule, puțini — puține, atîția — atîtea, toți — toate, amîndoi — amîndouă, cutăreia — cutăruia, fiecăruia — fiecăreia, oricăruia — oricăreia se disting prin comportamentul față de contextul h'. Opoziția $\bar{h}'$ ~ h' are randamentul funcțional cel mai ridicat : 24 perechi minimale.

Deși pare destul de curios, distanța distribuțională dintre *fiecare* și *aceeași* este egală cu 1 : primul poate să apară în contextul h, intră în relația facultativă cu morfemul de gen (cel puțin la nominativ-acuzativ), în timp ce al doilea selectează morfemul de feminin (cf. *fiecare* : ā, b, c, d, ē', ē'', $\bar{f}$, g, h, h' — *aceeași* : ā, b, c, d, ē', ē'', $\bar{f}$', g, $\bar{h}$, h'). Evident, se pot găsi și alte contexte diagnostice : astfel, *fiecare* se poate combina cu un nume precedat de numeral : *la fiecare două zile* (cf. **la aceleași două zile*, lanț nemarcat, cel puțin în corpusul considerat). Din punct de vedere cantitativ, diferențele sînt și mai importante : *fiecare* apare ca pronume în proporție de 37%, în timp ce *același* este totdeauna adjectiv (vezi *tabloul de frecvență nr. 7*).

Comportamentul față de verb, substantiv, adjectiv, față de morfemele de număr și gen nu este însă suficient pentru a distinge toate formele pronominale. Pronume ca *eu*, *tu*, pe de o parte, și *noi*, *voi*, pe de altă parte, se deosebesc prin comportamentul față de morfemul de persoană al verbului. *Tu* se distinge de *dumneata* prin poziția preverbală a formelor conjuncte.

Diferențele dintre formele cazuale se pot formula ușor în funcție de contextele caracteristice fiecărui caz [**93**].

Unul — altul, acesta — acela, cineva — altcineva; *mulți — puțini — destui, cîțiva — atîția* se deosebesc din punctul de vedere al distribuției numai la nivelul coocurențelor individuale (cuvinte, morfeme lexicale)[5] și nu cu ajutorul coocurențelor generale (clasa de cuvinte, clasa de morfeme).

Astfel, în contextul (i) # V + ... + *decît* + V # sînt admise secvențele *altul, altcineva* (*altceva*) și excluse *unul, cineva*. De exemplu : *Vine alta decît cea pe care o aștepți* ; *Pleacă altcineva decît credeam* ; *Este altcineva decît crezi.*

Într-o formulare graduală, cantitativă, diferențele dintre *unul și altul* se pot situa la nivelul ocurențelor generale. Astfel, *unul* apare în corpusul considerat mult mai frecvent determinat decît *altul*

[5] Pentru conceptul de „coocurență individuală" vezi [**47**].

(şi anume /*unul* + adjectiv/ apare de 7 ori, /*unul* + prep. + nume/ de 26 de ori, în timp ce *altul* apare împreună cu un adjectiv de numai 3 ori, iar împreună cu o prepoziţie + nume apare o singură dată).

Diferenţele contextuale dintre *acesta* şi *acela* sînt destul de greu de găsit. Se poate observa totuşi capacitatea lui *acela* de a se combina şi cu indici ai „apropierii' (*acela de aici*), în timp ce *acesta* refuză combinarea cu indici ai „depărtării" (**acesta de acolo*). Statistic, diferenţa poate fi formulată mai uşor : astfel, în timp ce *acela* nu-şi actualizează niciodată posibilitatea de a se combina cu un adjectiv în corpusul considerat, *acesta* apare însoţit de 2 ori de un adjectiv calificativ ; raportul dintre numărul ocurenţelor preverbale şi numărul ocurenţelor postverbale ia pentru *acesta* valoarea 3,863, în timp ce pentru *acela* acelaşi raport are valoarea 1.

Mulţi şi puţini sînt admise, spre deosebire de *destui*, în contextul *mai ... decît (Au venit* **mai mulţi decît** *ne aşteptam*) ; cf. **mai toţi** *au plecat de aici (toţi* exclude însă cuplul *mai ... decît).*

Diferenţa dintre *puţini* şi *mulţi* poate fi relevată cu ajutorul lanţului : *şi multe altele de trebuinţă* [MS, **NP**, 123] cf. **şi puţine altele de trebuinţă*. Din punct de vedere cantitativ, diferenţele se manifestă mult mai vizibil şi în acest caz : astfel, în timp ce *mulţi* are 17 apariţii pronominale, *puţini* nu are nici una ; raportul dintre numărul ocurenţelor postnominale şi numărul ocurenţelor prenominale este pentru *mulţi* mult mai mic decît unitatea (3/42), pentru *puţini* acelaşi raport este mai mare decît unitatea (2/1).

Cîţiva se poate deosebi de *atîţia* prin posibilitatea de a se lega în stînga de *vreo* : *Or veni vreo cîteva!* În afară de aceasta, *atîţia* are forme pronominale în *-a* pentru cazurile oblice, forme care nu pot fi urmate imediat de un nume (cf. *cîtorva copii — * atîtora copii — atîtor copii*).

După corpusul considerat, *cîţiva* admite combinarea atît cu un adjectiv, cît şi cu o prepoziţie urmată de nume (*cîţiva dintre jucători* [CP, **UND**]), în timp ce *atîţia* nu apare niciodată determinat. În plus, raportul dintre numărul ocurenţelor pronominale şi al celor adjectivale este egal cu 0,126 pentru *cîţiva*, în timp ce pentru *atîţia* acelaşi raport are valoarea de numai 0,056.

2. CLASELE PRONOMINALE DE DISTRIBUŢIE

Pronumele care prezintă trăsături distribuţionale comune se grupează în aceeaşi clasă.

Păstrînd ierarhia contextelor diagnostice stabilită în § **1**, se poate obține o ierarhie de clase de distribuție, după cum se grupează la un loc pronume cu 10, 9, 8, 7, 6, 5, 3 sau două contexte comune.

(1.) Clase cu zece contexte comune:

(A) *cineva, altcineva* (ā, b, c, d̄, ē′, ē″, f̄, g, h, h′)

(B) *cîțiva, atîția* (ā, b, c, d̄, ē′, ē″, f̄, g, h̄, h̄′)

(B′) *cîteva, atîtea* (ā, b, c, d̄, ē′, ē″, f̄, g, h̄, h′)

(C) *mulți, puțini, destui* (ā, b, c, d, ē′, ē″, f̄, ḡ, h̄, h̄′)

(C′) *multe, puține, destule* (ā, b, c, d, ē′, e″, f̄, ḡ, h̄, h̄′)

(D) *amîndoi, toți* (ā, b, c, d̄, e′, ē″, f, ḡ, h̄, h̄′)

(D′) *amîndouă, toate* (ā, b, c, d̄, e′, ē″, f, ḡ, h̄, h′)

(E) *acesta, aceștia, acela, aceia* (ā, b, c, d̄, e′, ē″, f, g, h̄, h̄′)

(E′) *aceasta, acestea, aceea, acelea* (ā, b, c, d̄, e′,ē″, f, g, h̄, h′)

(F) *unul, altul* (ā, b, c, d̄, ē′, ē″, f, g, h̄, h̄′)

(F′) *una, alta* (ā, b, c, d̄, ē, ē″, f, g, h̄, h′)

(G) *eu, tu, dumneata* (ā, b, c, d̄, ē, ē″, f̄, g, h, h′)

(H) *noi, voi, dumneavoastră* (ā, b, c, d̄, ē′, ē″, f̄, ḡ, h, h′)

(I) *el, dînsul, dumnealui* (ā, b, c, d̄, ē′, ē″, f, g, h̄, h̄′)

(I′) *ea, dînsa, dumneaei* (ā, b, c, d̄, ē′, ē″, f, g, h̄′, h′)

(2.) Clase cu nouă (și numai cu nouă) contexte comune:

(A) *nici unul, nici una, nimic* (ā, b̄, c̄, d̄, ē′, ē″, f, g, h̄)

(B) *el, ea, dînsul, dînsa, dumnealui, dumneaei dînșii, dînsele* (ā, b, c, d̄, ē′, ē″, f̄, g, h̄); *ei, ele, dînșii, dînsele* (ā, b, c, d̄, ē′, ē″, f̄ ḡ, h̄);

(C) *unul, una, altul, alta* (ā, b, c, d̄, ē′, ē″, f, g, h̄)
alții, altele (ā, b, c, d̄, ē′, ē″, f̄, ḡ, h)

(D) *acesta, aceasta, acela, aceea* (ā, b, c, d̄, ē′, ē″, f, g, h̄)
aceștia, acestea, aceia, acelea (ā, b, c, d̄, ē′, ē″, f, ḡ, h̄)

(E) *cîțiva, cîteva, atîția, atîtea* (ā, b, c, d̄, ē′, ē″, f̄, g, h̄)

(F) *mulți, puțini, multe, puține, destui, destule* (ā, b, c, d, ē′, ē″, f̄, ḡ, h̄).

(G) *amîndoi, amîndouă, toți, toate* (ā, b, c, d̄, e′, e″, f, ḡ, h̄).

(3.) Clase cu opt (și numai cu opt) contexte comune:

(A) *orice, oricare* (a, b, c, d, ē′, ē″, f̄, g)

(B) *cineva, altcineva, altceva* (ā, b, c, d̄, ē′, ē″, f, g)

(C) *eu, tu, el, ea, dumneata, dumnealui, dînsul, dînsa* (ā, b, c, d̄, ē′, ē″, f̄, g)

(D) *vreunul, careva* (ā, b, c̄, d̄, ē′, ē″, f, g)

(E) *nici unul, nimeni, nimic* (ā, b̄, c̄, d̄, ē′, ē″, f)

(4.) Clase cu șapte (și numai cu șapte) contexte comune:

(A) *eu, tu, el, ea, noi, voi, ei, ele, dumneata, dumneavoastră, dînsul, dînsa, dînșii, dînsele, dumnealui, dumneaei, dumnealor* (ā, b, c, d̄, ē, ē″, f̄)

(B) *acesta, aceasta, aceștia, acestea* (ā, b, c, d̄, e′, ē″, f)

(C) *unul, una, altul, alta, alții, altele* (ā, b, c, d̄, ē′, ē″, f).

(5.) Clase cu șase (și numai cu șase) contexte comune:

(A) pronumele personale, pronumele de reverență, *unul* (*una*), *altul* (*alta, alții, altele*), *cineva, altcineva, altceva* (ā, b, c, d̄, ē′, ē″).

(B) *fiecare, ceva* (ā, b, c, d, ē′, ē″)

(C) *ce, care* (a, b, c, d, ē′, ē″)

(6.) Clase cu cinci (și numai cu cinci) contexte comune:

(A) *mulți, puțini, destui, cîțiva, atîția, ceva, fiecare* (ā, b, c, d, ē′)

(7.) Clase cu patru (și numai cu patru) contexte comune:

(A) pronumele personale, de reverență, *unul* (*una*), *altul* (cu toate formele diferite după număr și gen), pronumele demonstrative, *cineva, altcineva, altceva*, totalitarele (*toți, amîndoi*) : ā, b, c, d̄.

(B) cantitativele *atîția, mulți, puțini, destui, cîțiva unii* (cu formele respective de feminin) *ceva, fiecare, celălalt, același* (ā, b, c, d). *Celălalt* și *același* pot fi grupate într-o clasă cu 6 contexte comune, dacă nu se respectă ierarhia contextelor diagnostice stabilită în § 1, și anume : ā, b, c, d, ē′, g, h.

(C) *vreunul, careva* (ā, b, c̄, d̄)

(8.) Clase cu trei (și numai cu trei) contexte comune:

(A) *cine, ce, care* (a, b̄, c)

(B) *oricine, orice, oricare* (a, b, c)

(C) *fiecare*, cantitativele, pronumele personale, de reverență, *unul, altul, cineva, ceva, altcineva, altceva, cutare, acesta, acela, celălalt, același, amîndoi, toți* (ā, b, c).

(9) Clase cu două (și numai cu două) contexte comune:

(A) *fiecare*, cantitativele, pronumele personale, cele de reverență, *unul, altul, cineva, ceva, altcineva, altceva, cutare, acesta, acela, celălalt, același, amîndoi, toți, vreunul, careva*, (ā, b).

(10). Clase cu un singur context comun:

(A) *Cine, ce, care, oricine, orice, oricare* (a)

(B) Restul secvențelor (ā).

Dacă nu se ține seama de ierarhia de contexte stabilită în § **2.3.**, se pot obține alte clase distribuționale. Mai interesante sînt cele cu un grup mare de contexte comune, ca de pildă : *oricare — fiecare* (b, c, d, ē′, e″, f̄, g, h̄, h′), *oricine — cine* (ā, c̄, d̄, ē′, ē″, f̄, g, h, h′), *vreunul — nici unul* (ā, c̄, d̄, ē′, ē″, f, g, h, h′), *unul — vreunul* (ā, b, d̄, ē′ ē″, f, g, h̄, h′), *cineva — careva* (ā, b, d̄, ē′, ē″, f, g, h, h′), *unul, una, unii, unele — el, ea, ei, ele, dînsul, dînsa, dînșii, dînsele* (ā, b, c, d̄, ē′, ē″, g, h̄, h′) cu 9 contexte comune (deci cu o singură trăsătură relevantă contextuală distinctă) ; *oricare — care* (a, c, ē′, e″, f̄, g, h, h′), *acesta, acela — unul* (ā, b, c, d̄, ē″, f, h̄, h′), *celălalt — același* (ā, b, c, d, ē″, g, h, h′), *nimeni — — nimic* (ā, b̄, c̄, d̄, ē, ē″, f, g) cu 8 contexte comune ; *cineva — ceva* (ā, b, c, ē′, ē″, f, g), *oricine — orice* (a, b, c, ē′, ē″, f̄, g) cu 7 contexte comune.

Cercetarea distribuției pronumelor din dacoromâna standard scoate în evidență faptul că diversele clase tradiționale se află pe trepte diferite în ceea ce privește numărul de contexte relevante caracteristice.

Astfel, pronumele demonstrative *acesta* și *acela* se izolează de restul pronumelor de la începutul clasificării, datorită faptului că prezintă o combinație identică a tuturor celor 10 trăsături relevante luate în considerare. Totalitarele *amîndoi* și *toți* au în comun de asemenea 10 trăsături relevante.

Pronumele reflexiv rămîne izolat pînă la constituirea clasei care reunește secvențele cu un singur context comun.

Pronumele personale se pot grupa la un loc numai în momentul în care li se alătură pronumele de reverență, în baza a 7 contexte comune.

Este interesant faptul că pe treapta claselor cu șapte contexte comune se grupează laolaltă și formele diferite după gen și număr ale demonstrativelor sau ale partitivelor *unul – altul*, astfel încît în acest punct al analizei apar trei clase : A. clasa pronumelor personale (inclusiv pronumele de reverență) ; B. clasa demonstrativelor (*acesta – acela*) și C. clasa partitivelor neseparative la nivelul totalității (*unul – altul*).

Pronumele negative se caracterizează printr-o combinație specifică de 8 contexte comune.

Cantitativele nedefinite, inclusiv *ceva*, și distributivul *fiecare* au în comun 5 trăsături distribuționale.

Propoziționalele, interogativ-relativele *cine*, *ce*, *care*, pe de o parte, și *oricine*, *orice*, *oricare*, pe de altă parte, se pot grupa la un loc numai în baza a trei trăsături distribuționale comune. Distanțele dintre aceste pronume sînt, așadar, dintre cele mai mari, deși în mod obișnuit ele sînt încadrate într-o singură paradigmă, în același moment în care sînt delimitate, în gramatica tradițională, categorii mult mai omogene (cu distanțe mult mai mici), cum ar fi cea a demonstrativelor sau a personalelor.

Așa-zisele nedefinite se dizolvă într-o sumedenie de clase distribuționale, dintre care cele mai omogene sînt grupurile *cineva*, *altcineva – unul*, *altul* și *cîțiva*, *atîția* cu cîte 10 contexte comune, iar cel mai puțin omogen este grupul propoziționalelor : *cine*, *ce*, *care – oricine*, *orice*, *oricare*, numai cu un context comun. Restul nedefinitelor nu se grupează niciodată împreună cu *oricine*, *orice*, *oricare* din punctul de vedere al distribuției ; altfel spus, clasa 10 A (*cine*, *ce*, *care*, *orice*, *oricare*, *oricine*) și clasa 10 B (unde, alături de restul pronumelor, intră și celelalte nedefinite) sînt disjuncte. *Unii – unele* se pot grupa mai degrabă împreună cu *cîțiva*, *cîteva*, în baza a 9 contexte comune, decît împreună cu *unul*, *una*, cu care are în comun numai 5 contexte comune ; (dacă se ține seama de ierarhia de contexte stabilită, atunci *unul* și *unii* pot fi încadrate în aceeași clasă numai în baza a 3 contexte).

Clasificarea distribuțională propusă mai sus ține seama de posibilitățile combinatorii ale substitutelor nominale care pot juca rolul de constituent imediat de frază, – în termeni tradiționali – ale celor care pot avea rol de pronume. (Rezultatele clasificării distribuționale sînt sintetizate în matricea de la p. 168–171.)

Clasa substitutelor nominale care, la nici o formă din paradigmă, nu pot juca rolul unui constituent imediat de frază este mult mai mică în limba română standard : *acest* (cu toate formele distincte după gen, număr și caz), *acel* (cu toate formele distincte după gen, număr și caz), *un*, *o*, *unui*, *unei*, *unor*, *niște*, *alt* (cu toate formele distincte după număr și caz), *vreun* (*vreo*, *vreunui*, *vreunei*) *nici un* (*nici o*, *nici unui*, *nici unei*).

La un anumit nivel de analiză, ele pot fi considerate ca simple variante combinatorii pronominale ale secvențelor care pot juca rolul de constituent imediat de frază.

Astfel, *acest* și *acel* se pot grupa ca variante poziționale ale lui *acesta*, respectiv *acela*, în baza substituției prin *celălalt* :

Cf.	*celălalt*	*copil*	*vine*	*copilul celălalt*	*vine*	*celălalt*	*vine*
	acest	”	”	” ”	”	*acesta*	”
	acel	”	”	” ”	”	*acela*	”

Pe scurt, totalitatea contextelor lui *celălalt* este egală cu suma contextelor lui *acesta* și *acest* sau cu suma contextelor lui *acela* și *acel*.

Predeterminantele *un* (*o*, *unui*, *unei*), *vreun*, *nici un*, *alt* (*altă*) etc. pot fi interpretate ca variante combinatorii ale lui *unul*, *vreunul*, *nici unul*, respectiv *altul* în baza raporturilor de substituție față de o secvență de tipul *fiecare* :

cf.	*fiecare*	*copil*	*vine*	*fiecare*	*vine*
	un	”	”	*unul*	”
	alt	”	”	*altul*	”

În această interpretare, s-ar obține o clasă formată din *acela*, *acesta*, *celălalt*, în baza a 10 contexte comune (ā, b, c, d, ē', ē'', f, g, $\bar{h}$), h'), deși pe acesta din urmă analiza semantică îl plasează mai degrabă lîngă cantitative decît lîngă demonstrative[6]. În schimb, *nici unul* nu s-ar mai putea grupa împreună cu *nimeni* și *nimic* în baza a 8 contexte comune, ci numai în baza a cinci contexte (ā, $\bar{b}$, $\bar{c}$, ē', ē'').

De altfel, *nici unul* poate fi scos din inventarul pronominal, deoarece este decompozabil în două secvențe, dintre care ultima, identică din punct de vedere fonematic și distribuțional cu /unul/,

[6] Vezi *Partea a doua*, *cap. II*, § **1.3**. În prima clasificare distribuțională, *celălalt* rămîne destul de izolat : el se poate grupa cu cantitativele *ceva*, *fiecare*, *același*, în baza a șase contexte comune (vezi grupa 7 B).

Tabloul nr. 12: **Distribuţia pronumelui din română contemporană** *

Contextul pronumele	a	b	c	d	e′	e″	f	g	h	h′
	···+ Vi+Vi	Vi+···	···+ Vi	··· k+S_k	S+L_k +···k	S_k+ ···+k	···+ Aj	···+ V_{sg}	···Ve +Aj f. sau m.	···Ve +Aj fem.
Contextul	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
cine	1	0	1	0	0	0	0	1	1	1
ce	1	0	1	1	1	0	1	1	0	0
care	1	0	1	1	1	0	0	1	1	1
oricine	1	1	1	0	0	0	0	1	1	1
orice	1	1	1	1	0	0	0	1	0	0
oricare	1	1	1	1	0	0	0	1	1	1
fiecare	0	1	1	1	0	0	0	1	1	1
ceva	0	1	1	1	0	0	1	1	0	0
cineva	0	1	1	0	0	0	1	1	1	1
altcineva	0	1	1	0	0	0	1	1	1	1
altceva	0	1	1	0	0	0	1	1	0	0
careva	0	1	0	0	0	0	1	1	1	1
vreunul	0	1	0	0	0	0	1	1	0	0
vreuna	0	1	0	0	0	0	1	1	0	1
unul	0	1	1	0	0	0	1	1	0	0
una	0	1	1	0	0	0	1	1	0	1
altul	0	1	1	0	0	0	1	1	0	0
alta	0	1	1	0	0	0	1	1	0	1
alţii	0	1	1	0	0	0	1	0	0	0
altele	0	1	1	0	0	0	1	0	0	1
unii	0	1	1	1	0	0	1	0	0	0
unele	0	1	1	1	0	0	1	0	0	1
cutare	0	1	1	1	1	0	0	1	1	1

* = da, poate figura în contextul considerat; 0=nu, nu poate figura în contextul considerat.

Tabloul 12 (continuare)

Contextul pronumele	a	b	c	d	e′	e″	f	g	h	h′
	...+ Vi+Vi	Vi +...	...+ Vi	... k+S_k	S+L_k +...k	S_k +...+ k	...+ Aj	...+ V_{sg}	..+Ve +Aj f. sau m.	..Ve +Aj fem.
Contextul	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
celălalt	0	1	1	1	1	0	1	1	0	0
cealaltă	0	1	1	1	1	0	1	1	0	1
ceilalți	0	1	1	1	1	0	1	0	0	0
celelalte	0	1	1	1	1	0	1	0	0	1
același	0	1	1	1	0	0	0	1	0	0
aceeași	0	1	1	1	0	0	0	1	0	1
aceiași	0	1	1	1	0	0	0	0	0	0
aceleași	0	1	1	1	0	0	0	0	0	1
acela	0	1	1	0	1	0	1	1	0	0
aceea	0	1	1	0	1	0	1	1	0	1
aceia	0	1	1	0	1	0	1	0	0	0
acelea	0	1	1	0	1	0	1	0	0	1
acesta	0	1	1	0	1	0	1	1	0	0
aceasta	0	1	1	0	1	0	1	1	0	1
aceștia	0	1	1	0	1	0	1	0	0	0
acestea	0	1	1	0	1	0	1	0	0	1
mulți	0	1	1	1	0	1	0	0	0	0
multe	0	1	1	1	0	1	0	0	0	1
puțini	0	1	1	1	0	1	0	0	0	0
puține	0	1	1	1	0	1	0	0	0	1
destui	0	1	1	1	0	1	0	0	0	0
destule	0	1	1	1	0	1	0	0	0	1
cîțiva	0	1	1	1	0	0	1	0	0	0

Tabloul 12 (continuare)

Contextul pronumele	a	b	c	d	e′	e″	f	g	h	h′
	...+ Vi+Vi	Vi +...	...+ Vi	... k+S_k	S+L_k +...k	S_k+ ...+k	...+ Aj	...+ V_{sg}	..+Ve +Aj f. sau m.	..Ve +Aj fem.
Contextul	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
cîteva	0	1	1	1	0	0	1	0	0	1
atîția	0	1	1	1	0	0	0	0	0	0
atîtea	0	1	1	1	0	0	0	0	0	1
toți	0	1	1	0	1	0	1	0	0	0
toate	0	1	1	0	1	0	1	0	0	1
amîndoi	0	1	1	0	1	0	1	0	0	0
amîndouă	0	1	1	0	1	0	1	0	0	1
nici unul	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0
nici una	0	0	0	0	0	0	1	1	0	1
nimeni	0	0	0	0	0	0	1	1	1	1
nimic	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0
eu	0	1	1	0	0	0	0	1	1	1
tu	0	1	1	0	0	0	0	1	1	1
el	0	1	1	0	0	0	0	1	0	0
ea	0	1	1	0	0	0	0	1	0	1
ei	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0
ele	0	1	1	0	0	0	0	0	0	1
noi	0	1	1	0	0	0	0	0	1	1
voi	0	1	1	0	0	0	0	0	1	1
dumneata	0	1	1	0	0	0	0	1	1	1
dumnea-voastră	0	1	1	0	0	0	0	0	1	1

Tabloul 12 (continuare)

Contextul pronumele	a	b	c	d	e′	e″	f	g	h	h′
	...+ Vi+Vi	Vi + ...	... + Vi	... $k + S_k$	$S + L_k$ +...k	S_k+.. + k	...+ Aj	... $+V_{sg}$	... + Ve+Aj f.saum.	...Ve + Aj fem.
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
dînsul	0	1	1	0	0	0	0	1	0	0
dînsa	0	1	1	0	0	0	0	1	0	1
dînșii	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0
dînsele	0	1	1	0	0	0	0	0	0	1
dumnealui	0	1	1	0	0	0	0	1	0	0
dumneaei	0	1	1	0	0	0	0	1	0	1
dumnealor	0	1	1	0	0	0	0	0	1	1
se	0	0	1	0	0	0	0	1	0	0

nu o presupune pe prima, iar cea de-a doua, /nici/, poate să apară cu tot felul de cuvinte (cf. *nici eu, nici mama*; *nici nu mănîncă, nici nu doarme*).

Unii, unele ar putea fi integrate în aceeași clasă cu *unul* (*un*), *una* (*o*) și *altul, alta, alții, altele* în baza a 7 contexte comune.

Gruparea lui *acesta* împreună cu *acest*, a lui *acela* împreună cu *acel* sau a lui *altul* împreună cu *alt* nu contrazice în nici un fel analiza semantică, în schimb deosebirile de semnificație între *unul* și *un, o* sau între *unul* și *unii* sînt mai puțin favorabile unei asemenea reducții la invariante.

CAPITOLUL III

ASPECTE COMBINATORII CANTITATIVE

Analiza necantitativă a relaţiilor sintagmatice poate duce la rezultate importante în special în planul elementelor capabile de a contracta relaţii obligatorii pozitive. La nivelul secvenţelor de morfeme, al cuvintelor, al propoziţiilor, acolo unde rolul principal în legiferarea relaţiilor sintagmatice îl joacă restricţiile de combinare, aşadar relaţiile obligatorii negative, situaţia posibilităţilor combinatorii poate fi mai adecvat reflectată într-o modelare statistică.

Răspunsul zero sau 1 este astfel înlocuit printr-o formulare numerică mai precisă, prin care se măsoară tocmai gradul de actualizare a capacităţii de combinare.

Acesta ne permite să stabilim în ce măsură un anumit context diagnostic este frecvent, deci ocupă un loc central în definirea unităţilor considerate, sau, dimpotrivă, are o actualizare redusă şi, în consecinţă, constituie o trăsătură distribuţională periferică [44]. De pildă, posibilitatea de a se însoţi cu un adjectiv este relativ frecvent actualizată de către *ceva* (29%) sau de *unul* (8%), în timp ce *nimeni*, *unii*, *celălalt*, *acela*, pronumele personale nu şi-au actualizat-o niciodată în corpusul considerat [1].

În capitolul precedent observam că diferenţe care se pot exprima mai greu numai cu ajutorul unor contexte periferice, se pot formula mai uşor prin considerarea numerică a unor contexte centrale, cum

---

[1] Indicii statistici s-au calculat pe un corpus de 100 000 de cuvinte-text. Textele despuiate sînt următoarele : CP , **UND** , p. 99—150 (20 000 cuvinte), EB, **SN**, p. 100—160 (20 000 cuvinte), MS, **NP**, p. 100—164 (20 000 cuvinte) ; LR, **R**, p. 100—160 (20 000 cuvinte), IG, **GP**, p. 210—250 (20 000 cuvinte). Rezultatele analizei cantitative sînt sintetizate în tabelele de frecvenţă, nr. 1—11.

ar fi, de pildă, poziția față de verb sau de substantiv (cf. *acesta* ~ *acela* ; *cîțiva* ~ *atîția* etc.).

Gradul de actualizare are o importanță deosebită în descrierea semanticii lexicale. Cu cît un element are o sferă de aplicare mai largă, este mai puțin individualizant, cu atît determinările exterioare sînt mai numeroase. Astfel, în cadrul opoziției *cineva* ~ *ceva*, termenul al doilea, extens, se însoțește în proporție mult mai mare de determinări decît primul (*ceva* apare de 22 ori însoțit de un adjectiv și de 3 ori de o prepoziție urmată de un nume : 29 % din ocurențe sînt determinate ; în timp ce *cineva* apare determinat numai în proporție de 5 % : o singură dată de un adjectiv și o singură dată de un nume precedat de prepoziție). O situație asemănătoare prezintă opoziția *nimeni* ~ *nimic* (*nimeni* nu apare niciodată determinat, în timp ce *nimic* se însoțește de determinante în proporție de 5,4 %). Și în cadrul opoziției *acesta* ~ *acela*, tot termenul extens este cel mai frecvent determinat : *acesta* numai în proporție de 3,35 % ; *acela* în proporție de 6,90 %, iar dacă se ia în considerare și varianta pronominală semiindependentă *cel*, proporția ocurențelor determinate se ridică la 76 %. Dintre nedefinitele care exprimă colecții, *unii* este cel mai puțin determinat implicit — el este un intens non-separativ la nivelul totalității (vezi Partea a doua, cap. II § **1.2.3.1**), dar este însoțit într-un procent mult mai mare de determinări explicite (să se compare următoarele procente de determinare : *unii* 29 % ; *cîțiva* 20 % ; *mulți* 17 % ; *toți* 2 %).

Ca și în planul fonematic, cercetarea distribuțională statistică indică pozițiile cele mai „slabe", în care sistemele tind să-și reducă numărul de invariante, și în același timp pozițiile în care se realizează maximum de opoziții. De pildă, deși în gramatici se vorbește de caracterul pronominal al secvențelor *același*, *puțini*, *atîția*, *cîțiva*, ele apar foarte rar ca pronume. În corpusul considerat, *același* și *puțini* sînt numai adjective ; *atîția* apare ca pronume numai în proporție de 6 %, iar *cîțiva* de 11 %. Demonstrativele apar, de asemenea, mai ales ca determinante ale numelui : *acest(a)* în proporție de 70 %, *acel(a)* în proporție de 69 %.

Altfel spus, opozițiile identitate (*același*, *atîția*) ~ non-identitate (*alt(ul)*) sau comparație intensă (*puțini*) ~ comparație neintensă (*cîțiva*) tind să se realizeze numai în poziție prenominală (vezi *Partea a doua, cap. II*, § **1.3.1.** și **1.3.3**).

Deși dicționarele înregistrează multe forme pentru generalizante : *fiecine*, *fiece*, *oricine*, *orice*, *oricare*, datele statistice anunță

tendința spre un sistem pronominal binar cu o ramificație (vezi *Partea a doua, cap. II*, § **1.1.3**).

Tabloul nr. 13

fiecare	cu frecvența :	0,015
orice	„ „	0,014
oricine	„ „	0,003

Ca pronume, *oricare* are o frecvență de numai 0,002, iar *fiecine*, *fiece* nu au fost atestate de corpusul considerat.

Formularea graduală a capacității de combinare are, după părerea noastră, și un alt avantaj, despre care s-a vorbit mai puțin în literatura de specialitate, și anume ea oferă posibilitatea de a delimita anumite clase de cuvinte cu ajutorul unui număr mai redus de trăsături distribuționale. Se pare că există o discontinuitate cantitativă, numerică, o „marjă de securitate" cantitativă care asigură menținerea distincțiilor și prin aceasta face posibilă recunoașterea granițelor dintre clase.

În cercetarea de față am urmărit numai posibilitățile combinatorii ale pro-numelor (ale economizatorilor nominali), și anume : (1) Pr + V ; (2) V + Pr ; (3) Pr + Aj ; (4) Pr + prep. + S ; (5) S + ... ; (6) ... + S (pentru relativ-interogativ s-au adăugat combinațiile : (7) Pr + V_i + V_i ; (8) V Pr V ; (9) S + ... + V ; (10) V + ... + SV ; (11) S + prep. + ... + V) (vezi *tablourile de frecvență nr. 1—11*). Deși s-au luat în considerare 11 contexte, pentru obținerea unei clasificări convenabile ni s-au părut suficiente numai două trăsături relevante, exprimate sub forma unor rapoarte, și anume (I) raportul dintre numărul ocurențelor preverbale și al celor post-verbale $\frac{SV}{VS}$ și (II) raportul dintre numărul ocurențelor care apar fără nume (sînt pro-nume) și al celor care însoțesc numele ca determinanți $\frac{S}{SN}$.

1. PRONUMELE PERSONALE

Indicii polilor comunicării se detașează net de ceilalți prin faptul că, indiferent de persoană, ambele rapoarte iau valori mai mari sau cel puțin egale cu 2.

Astfel, raportul $\frac{S}{SN}$, pentru toate pronumele personale la un loc este de 4,889. Formele personale „adjectivale", adică adjectivele posesive, apar de 5 ori mai puțin decît cele pronominale propriu-zise.

Raportul $\frac{SV}{VS}$, pentru totalul pronumelor personale se apropie de asemenea de 5 (4,642). Pentru persoanele întîi și a V-a, acest raport ia însă numai valoarea 2, în schimb la celelalte persoane el este mult mai mare decît 2 (la un corpus de 20 000 de cuvinte-text s-au obținut următoarele valori : persoana a II-a : 18/1 ; persoana a IV-a : 7/1 ; persoana a III-a (singular și plural) : 139/13).

Reflexivul se alătură personalului prin valorile mult superioare în favoarea ocurențelor preverbale. La un corpus de 50 000 cuvinte, raportul $\frac{SV}{VS}$ ia pentru reflexiv valoarea de 20,204.

2. DEMONSTRATIVELE

Acest(a), *acel(a)*, și chiar *celălalt*, prezintă, pentru unele dintre rapoartele considerate, valori mai mari decît unitatea, dar cel puțin unul dintre ele ia valori mai mici decît 2.

Astfel, raportul $\frac{S}{SN}$ are pentru *acest(a)* valoarea de $\frac{149}{260} =$ $= 0{,}573$, pentru *acel(a)* $\frac{97}{58}$[2] $= 1{,}672$, iar pentru *celălalt* $\frac{70}{28} =$ $= 2{,}5$.

---

[2] Dacă *cel* (fără nume) este considerat ca variantă preadjectivală a lui *acela*, atunci raportul se schimbă și mai mult în favoarea valorii pronominale : $\frac{97 + 168}{58} = \frac{265}{58} = 4{,}5$.

Acest raport poate fi calculat numai dacă secvențele fără *-a* sînt considerate variante poziționale ale celor care pot juca rol de constituent imediat de frază.

Raportul $\frac{S}{NS}$ la *acesta* ia valoarea $\frac{149}{103} = 1{,}461$.

la *acela* : $\frac{58}{36} = 1{,}611$

iar la *celălalt* : $\frac{70}{7} = \mathbf{10}$.

Raportul dintre numărul ocurențelor care apar în funcție pronominală și al celor care apar însoțind, ca adjective, un nume $\frac{S}{(SN) + (NS)}$ se prezintă în modul următor :

$$\left.\begin{array}{ll} \textit{acesta}: & \frac{149}{363} = 0{,}410 \\ \textit{acela}: & \frac{58}{133} = 0{,}436 \end{array}\right\} < 1$$

$$\textit{celălalt}: \frac{70}{35} = 2$$

În limba actuală, forma prenominală este totdeauna mai frecventă : astfel, *acest* apare de 2,5 ori mai mult decît *acesta* (adjectiv postnominal), iar *celălalt* se leagă în stînga unui nume de 4 ori mai mult decît se leagă în dreapta. În limbajul științific, numărul ocurențelor postnominale tinde spre zero.

În general, *acest(a)* și *acel(a)* se apropie foarte mult în ceea ce privește gradul de actualizare al posibilităților combinatorii față de nume, în timp ce *celălalt* are un comportament destul de singular.

Raportul $\frac{SV}{VS}$ ia totdeauna valori mai mari decît unitatea :

pentru *acesta* : $\frac{85}{22} = 3{,}863$

acela : $\frac{8}{8} = 1$

celălalt : $\frac{21}{17} = 1{,}235$.

Așadar, *acesta* și *acela* se pot grupa într-o subclasă caracterizată prin faptul că raportul $\frac{S}{NS}$ este mai mic decît 2 (raportul $\frac{S}{SN + NS}$ este mai mic decît unitatea) și raportul $\frac{SV}{VS}$ este mai mare sau cel mult egal cu unitatea, în timp ce *celălalt* formează o altă subclasă caracterizată printr-un raport cantitativ invers, și anume $\frac{S}{NS}$ este mai mare decît 2 ($\frac{S}{SN + NS}$ este egal cu 2), dar, în schimb, raportul $\frac{SV}{VS}$ este mai mic decît 2.

Tabloul nr. 14

acesta *acela*	$1 < \frac{S}{NS} < 2$	$0 < \frac{S}{SN + NS} < 1$	$\frac{SV}{VS} \geqslant 1$
celălalt	$\frac{S}{NS} > 2$	$\frac{S}{SN + NS} = 2$	$< 1 \frac{SV}{VS} < 2$

3. CANTITATIVELE

Majoritatea pronumelor totalității — așa-zisele „nedefinite" — prezintă cel puțin o valoare mai mică decît unitatea.

Astfel, actualizarea valorii pronominale are totdeauna un grad mai mic decît cea a valorii adjectivale, atfel spus raportul $\frac{S}{SN + NS}$ este totdeauna mai mic decît unitatea pentru secvențele:

toți = 0,898
fiecare = 0,576
orice = 0,411
mulți = 0,377
unii = 0,360
cîțiva = 0,126
atîția = 0,056
care = 0,020

Raportul $\frac{SV}{VS}$ este mai mic decît unitatea pentru secvențele :

unii	0,909
mulți	0,830
ce	0,800
fiecare	0,666
cineva	0,666
nimeni	0,666
unul	0,636
altul	0,533
orice	0,500
nimic	0,134
ceva	0,040.

Clasa pronumelor la care cel puțin un raport are o valoare mai mică decît unitatea se divide, la rîndul ei, în mai multe subclase :

(a) Pronume pentru care ambele rapoarte iau valori mai mici decît unitatea (dar pozitive),

pe scurt : $0 < \frac{S}{SN + NS} < 1$; $0 < \frac{SV}{VS} < 1$:

fiecare	0,576	0,666
orice	0,411	0,500
mulți	0,377	0,830
unii	0,360	0,909.

(b) Pronume pentru care unul dintre rapoarte este mai mare decît unitatea, iar celălalt este mai mic decît unitatea :

toți, pentru care raportul $\frac{SV}{VS} = 2,893$ și

amîndoi, pentru care raportul $\frac{S}{SN + NS} = 4,200$

Ce și *care* pot fi încadrate de asemenea în această categorie (pentru *ce* raportul $\frac{S}{SN + NS} = 2$; pentru *care* raportul $\frac{SV}{VS} = 2,500$) dar numărul mare de contexte diferite față de totalitarele non-generalizante ne îndeamnă să le menținem într-o clasă aparte.

(c) O parte dintre pronumele mai sus menționate nu pot funcționa ca adjective, nu pot să apară în vecinătatea numelui direct legate la dreapta. Raportul $\frac{S}{SN + NS}$ nu poate fi calculat $\left(\frac{n}{0}\right)$; raportul $\frac{SV}{VS}$ este mai mare decît zero, dar mai mic decît 1.

cineva $\frac{n}{0}$	0,666	*Cineva* și *nimeni* se detașează de restul grupului prin valori identice pentru ambele rapoarte.
nimeni $\frac{n}{0}$	0,666	
unul $\frac{n}{0}$	0,636	
altul $\frac{n}{0}$	0,533	
altceva $\frac{n}{0}$	0,333	
nimic $\frac{n}{0}$	0,134	*Nimic* și *ceva* se caracterizează printr-o colocare masivă după verb (raportul $\frac{SV}{VS}$ este mult mai mic decît 0,5).
ceva $\frac{n}{0}$	0,040	

Unul și *altul* se pot grupa împreună datorită faptului că raportul $\frac{S}{S + N}$ poate fi calculat dacă în paradigma lor se integrează ca variante combinatorii prenominale secvențele /un/ și /alt/. În acest caz, raportul între ocurențele pronominale și cele prenominale este pentru *alt*(*ul*) mai mare decît unitatea 1,133, în timp ce pentru *un*(*ul*) același raport ia valori sub 1.

Oricare are o frecvență extrem de scăzută în corpusul considerat. Dintre cele două ocurențe pronominale, una este în genitiv, iar cealaltă este așezată după verb; în consecință, raportul $\frac{SV}{VS}$

este $\frac{0}{1}=0$. În schimb, raportul $\frac{S}{SN}$ este mai mare decît zero, dar mai mic decît unitatea: 0,285.

(d) O situaţie asemănătoare cu secvenţele din clasa 3.3, în sensul că raportul $\frac{S}{SN}$ nu poate fi calculat $\left(\frac{n}{0}\right)$, au pronumele *cine* şi *oricine*. Spre deosebire de *cineva*, *nimeni*, *ceva* etc., ele se aşază cu precădere înaintea verbului; de aceea, raportul $\frac{SV}{VS}$ are totdeauna o valoare mai mare decît unitatea:

cine $\frac{n}{0}$ 2,61

oricine $\frac{n}{0}$ 2.

În sfîrşit, secvenţele *puţini*, *acelaşi*, *însuşi* nu apar în corpusul considerat decît ca adjective, astfel încît ambele rapoarte considerate au valori nule: $\frac{0}{n}$; $\frac{0}{0}$.

Rezultatele acestei clasificări sînt sintetizate în tabloul nr. 15

4. O CLASIFICARE CANTITATIVĂ

Valorile pe care le iau rapoartele $\frac{S}{SN}$ şi $\frac{SV}{VS}$ permit delimitarea a trei clase de pronume:

A. Personale (inclusiv posesive şi reflexive)
B. Demonstrative (*acesta*, *acela*)
C. Nedefinite (totalitare şi partitive).

Aceste clase corespund în mare măsură categoriilor de substitute definite cu ajutorul relaţiilor extralingvistice de incluziune care se stabilesc între obiectul evocat de pronume şi cel denumit de secvenţa la care pronumele trimite pentru decodare (vezi Partea întîi, cap. I, § 2).

Pronumele care se referă la totalităţi cu doi membri au un comportament deosebit de cel al termenilor de care sînt despărţiţi prin

Tabloul nr. 15

Raportul / Secvența	$m = \frac{S}{SN + NS}$	$p = \frac{S^*}{SiN + NSi}$	$r = \frac{SV}{VS}$	Clasele	
eu, voi, *tu, noi* *el, ea,* *ei, ele*	$5 > m \geqslant 2$	$5 > p \geqslant 2$	$5 > r \geqslant 2$	$r = 2$ $r > 2$ $r > 2$	I m, p, $r \geqslant 2$
acesta *acela*	$0 < m < 1$	$1 < p < 2$	$r \geqslant 1$		II p, $r > 1$
celălalt	1 $m = 2$	$p > 2$	$1 < r < 2$		fie p. fie $r < 2$
fiecare *orice*	$0 < m < 1$	$0 < p < 1$	$0 < r < 1$	$r > 0{,}5$	
mulți *unii*				$r < 0{,}5$	
toți *care*	$0 < m < 1$	$0 < p < 1$	$r > 1$	m, $p < 1$ $r > 1$	
amîndoi *ce*	$m > 1$	$p > 1$	$r < 1$	m, $p > 1$ $r < 1$	
cine *oricine*	$m = \frac{n}{0}$	$p = \frac{n}{0}$	$0 < r > 1$		III fie p fie $r < 1$
cineva *nimeni* *nimic* *ceva* *altceva*	$m = \frac{n}{0}$	$p = \frac{n}{0}$	$0 < r < 1$		
unul *altul*	$0 < m < 1$ $2 > m < 1$	$p = \frac{n}{0}$	$0 < r < 1$		
oricare	$0 < m < 1$	$0 < p < 1$	$r = 0$		
puțini *același* *însuși*	$m = 0$	$p = 0$	$r = 0$		

*** Si = numărul ocurențelor adjectivale identice din punct de vedere fonematic cu cele pronominale.**

distanțe de gradul 1 (de care diferă numai printr-o singură trăsătură relevantă). Ele inversează de obicei sensul relațiilor cantitative caracteristice acestora din urmă.

Astfel, în subzona totalitarelor non-generalizante:
amîndoi are indicii $p > 1$ $r < 1$, iar
toți „ „ $p < 1$ $r > 1$

Partitivele „demonstrative" prezintă o situație asemănătoare:
celălalt: $p > 2$ $r < 2$ $m > 1$
acesta, acela: $1 < p < 2$ $r \geqslant 1$ $m < 1$
cf. și { *celălalt*: $m = 2$ $1 < r < 2$
altul: $1 < m < 2$ $1 > r > 0$ }

Faptul acesta indică încă o dată poziția izolată în sistemul economizatorilor din dacoromâna contemporană a trăsăturii relevante „totalitate cu doi membri" (vezi *Partea a doua, cap. II*, § 4).

Ca și în clasificarea distribuțională necantitativă, economizatorii totalității se subdivid din punct de vedere cantitativ într-o sumedenie de clase care corespund numai parțial delimitărilor semantice. De pildă, clasa {cine, oricine}, totalitare generalizante separative la nivelul părții, separative la nivelul totalității, propoziționale, personale; clasa {cineva, ceva, altceva [3], nimeni, nimic}, partitive separative la nivelul părții și al totalității; {fiecare, orice}, generalizante compatibile atît cu viziunea $\bar{d}/d$, cît și cu viziunea $\bar{d}/\bar{d}$ asupra părții.

În ceea ce privește indicii cantitativi, ca de altfel și din punctul de vedere al distribuției, *unii* se clasează mai degrabă împreună cu comparativul cu viziune discontinuă asupra părții, *mulți*, decît cu „singularul" *unul*, evident din pricina capacității sale de a însoți un nume (cf. raportul p).

Aceasta concordă cu faptul că diferențele semantice dintre *unii* și *unul* depășesc sfera categoriei numărului („plural" ~ „singular").

Pronumele relativ-interogative, clasă atît de puțin omogenă din punctul de vedere al distribuției, diferă foarte mult și în ceea ce privește caracterul raporturilor cantitative.

Fiecare dintre ele se distribuie la altă clasă: *cine* cu *oricine*, *ce* cu *amîndoi*, *care* cu *toți*. Dacă gruparea lui *cine* cu *oricine* se mai justifică prin valorile comune de generalizant, neseparativ și perso-

---

[3] *Altceva* nu a putut fi încadrat în clasificarea cantitativă, deoarece are zero ocurențe în corpusul considerat.

nal, cît şi prin capacitatea distribuţională de a fi propoziţionale, alăturarea lui *care* la *toţi* şi, mai ales, a lui *ce* la *amîndoi*, termeni cu un comportament destul de singular din punct de vedere cantitativ, sînt mărturia unei poziţii cu totul aparte în sistemul pronominal.

Ele diferă de altfel simţitor şi prin valorile pe care le iau pentru toate contextele cercetate, nu numai pentru cele luate în considerare în cadrul clasificării cantitative. Astfel, raportul dintre numărul ocurenţelor care funcţionează ca propoziţionale şi al celor care nu au această funcţie($\frac{\text{prop}}{(\text{non-prop}}$)ia următoarele valori :

cine : 0,566 ; *ce* : 1,325 ; *care* : 0,400.

Raportul dintre numărul ocurenţelor cu valoare de pronume relativ şi al celor nerelative $\frac{\text{rel}}{\text{non-rel}}$ se prezintă în modul următor :

cine : 0 ; *ce* : 0,222 ; *care* : 9,733.

Existenţa claselor puţin omogene, cu termeni care se disting prin multe trăsături (semantice, distribuţionale, cantitative) complică foarte mult întocmirea vocabularelor non-terminale din gramaticile generative.

Singura soluţie convenabilă, după părerea noastră, este vocabularul „mixt'' format din simboluri pentru clasele cu un grad de omogenitate ridicat şi din secvenţe terminale, cuvinte pentru clasele cu grad de omogenitate scăzut.

5. ANEXE STATISTICE

Secvența	Corpus	Pronume								
		Total S		S + V		V + S		SV/VS	S + Aj	
		Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%		Nr.	%
Pronume personal	CP	892	4,460	781	3,905	111	0,555	$\frac{781}{111}$ = 7,036	2	0,010
	EB	911	4,555	564	2,820	102	0,510	$\frac{564}{102}$ = 5,500		
	LR	993	4,966	756	3,780	165	0,823	$\frac{756}{165}$ = 4,592		
	MS	1146	5,732	777	3,885	254	1,273	$\frac{777}{254}$ = 3,099		
	IG	71	0,355	58	0,290	2	0,010	58/2 = 29		
	100 000 cuvinte	4013	4,013	2936	2,936	634	0,634	$\frac{2936}{634}$ = 4,630		
Pronume posesiv	CP									
	EB									
	LR									
	MS									
	IG									
	100 000 cuvinte									
Pronume reflexiv	CP	333	1,665	316	1,580	17	0,085	$\frac{316}{17}$ = 12		
	EB	452	2,260	440	2,200	9	0,045	$\frac{440}{9}$ = 48		
	LR	538	2,690	495	2,475	41	0,210	$\frac{495}{42}$ = 11		
	MS	551	2,755	191	0,955	25	0,125	$\frac{191}{25}$ = 7		
	IG	324	1,620	319	1,595	5	0,025	$\frac{319}{5}$ = 64		
	100 000 cuvinte	2198	2,198	1761	1,761	98	0,098	$\frac{1761}{98}$ = 18		

Tabel I

S + prep. + N	Adjectiv Total SN Nr.	%	N + S Nr.	%	S + N Nr.	%	S + SN	S/SN
	247	1,235	247	1,235				
	114	0,570	114	0,570				
	173	0,850	170	0,850	3	0,015		
	344	1,720	344	1,720				
	52	0,260	52	0,260				
	930	0,930	927	0,927				
					3	0,003		$\frac{4013}{930} = 4,315$

Secvența	Corpus	S (Pronume) Total S Nr.	Total S %	S + V Nr.	S + V %	V + S Nr.	V + S %	S + V/V + S	S + Aj. Nr.	S + Aj. %
acesta (*acest*)	CP	37	0,185	20	0,100	7	0,035	20/7 = 2,857		
	EB	50	0,250	34	0,170	5	0,025	34/5 = 6,800		
	LR	130	0,065	10	0,050	1	0,005	10/1 = 10		
	MS	43	0,215	18	0,090	9	0,004	18/9 = 2	2	0,010
	IG	6	0,030	3	0,001			3/0		
	Total 100 000 cuvinte	149	0,149	85	0,085	22	0,022	85/22 = 3,963	2	0,002
acela (*acel*)	CP	11	0,055	4	0,020	3	0,015	4/3 = 1,333		
	EB	18	0,090	2	0,010	3	0,015	2/3 = 0,666		
	LR	6	0,030							
	MS	19	0,095	1	0,005	2	0,010	1/2 = 0,500		
	IG	4	0,020	1	0,005					
	100 000 cuvinte	58	0,058	8	0,008	0	0,008	8/8 = 1		
celălalt	CP	17	0,085	5	0,025	4	0,025	5/4 = 1,250		
	EB	39	0,195	13	0,065	9	0,045	13/9 = 1,444		
	LR	5	0,025	1	0,005	2	0,010	1/2 = 0,500		
	MS	9	0,045	2	0,010	2	0,010	2/2 = 1		
	IG									
	100 000 cuvinte	70	0,070	21	0,021	17	0,017	21/17 = 1,235		
toți (*toate*)	CP	16	0,080	3	0,015	5	0,025	3/5 = 0,600	1	0,005
	EB	14	0,070	1	0,005	5	0,025	1/5 = 0,200		
	LR	32	0,160	8	0,040	12	0,060	8/12 = 0,666		
	MS	25	0,125	3	0,015	9	0,045	3/9 = 0,333		
	IG	2	0,010						1	0,005
	100 000 cuvinte	89	0,089	15	0,015	31	0,031	89/31 = 2,893	2	0,002

Tabel 2

S + Prep + N		SN (Adjectiv)						S/S₁N	S/SN
		Total SN		N + S (i)		S (i) + N			
Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%		
		107	0,535	35	0,175	72	0,360	37/35 = 1,057	37/107 = 0,346
		74	0,375	35	0,175	40	0,200	30/35 = 1,427	50/75 = 0,666
		20	0,100	18	0,090	2	0,001	13/18 = 0,722	13/20 = 0,650
2	0,010	63	0,315	14	0,070	49	0,245	43/14 = 3,076	43/63 = 0,682
1	0,005	98	0,490			98	0,490	0/98	6/98 = 0,061
3	0,003	363	0,363	103	0,103	260	0,260	149/103 = 1,461	149/363 = 0,410
2	0,010	20	0,100	11	0,055	9	0,045	11/11 = 1	11/20 = 0,550
		30	0,150	17	0,085	13	0,065	18/17 = 1,058	18/30 = 0,600
		2	0,010	1	0,005	1	0,005	6/ 1 = 6	6/ 2 = 3
		79	0,395	7	0,035	72	0,360	19/17 = 2,714	19/79 = 0,234
2		2				2			4/ 2 = 2
4	0,004	133	0,133	36	0,036	97	0,097	58/36 = 1,611	58/133 = 0,436
		6	0,030	1	0,005	5	0,025	17/6 = 2,833	17/6 = 2,833
		6	0,030	2	0,010	4	0,020	39/6 = 6,500	39/6 = 6,500
		8	0,040	2	0,010	6	0,030	5/8 = 0,633	5/8 = 0,633
		9	0,045	2	0,010	7	0,035	9/9 = 1	9/9 = 1
		6	0,030			6	0,030		
		35	0,035	7	0,007	28	0,028	70/35 = 2	70/35 = 2
		38	0,190			38	0,190	16/38 = 0,421	16/38 = 0,421
		21	0,105			21	0,105	14/21 = 0,666	14/21 = 0,666
		19	0,095			19	0,095	32/19 = 1,684	32/19 = 1,684
		10	0,050			10	0,050	25/10 = 2,500	25/10 = 2,500
		11	0,055			11	0,055	2/11 = 0,181	2/11 = 0,181
		99	0,099			99	0,099	89/99 = 0,898	89/99 = 0,898

Secvența	Corpus	S (Pronume)								
		Total S		S + V		V + S		SV/VS	S + Aj	
		Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%		Nr.	%
amîndoi (*amîndouă*)	CP	10	0,050	2	0,010	8	0,040	2/ 8 = 0,250		
	EB	5	0,025			4	0,020			
	MS	6	0,030	3	0,015	2	0,010	3/ 2 1,500		
	Total 100 000 cuvinte	21	0,021	5	0,005	14	0,014	5/14 0,357		
cîțiva (*cîteva*)	CP	1	0,005	0		1	0,005			
	EB	3	0,015	1	0,005	2	0,010	1/ 2 = 0,500		
	LR	5	0,025	4	0,020	1	0,005	4/ 1 = 4	1	0,005
	MS	1	0,005							
	IG									
	Total 100 000 cuvinte	10	0,010	5	0,005	4	0,004	5/ 4 = 1,250	1	0,001
mulți (*multe*)	CP	1	0,005							
	EB	4	0,020	1	0,005	2	0,010	1/ 2 = 0,500		
	LR	4	0,020	1	0,005	2	0,010	1/ 2 = 0,500		
	MS	7	0,035	3	0,015	2	0,010	3/ 1 = 1,500		
	IG	1	0,005							
	Total 100 000 cuvinte	17	0,017	5	0,005	6	0,006	5/ 6 = 0,833		
unii (*unele*)	CP	9	0,045	4	0,020	3	0,015	4/ 3 = 1,333		
	EB	4	0,020			3	0,015			
	LR	3	0,015	2	0,010	1	0,005	2/ 1 = 2		
	MS	10	0,050	3	0,015	4	0,020	3/ 4 = 0,750		
	IG	1	0,005	1	0,005			1/ 0		
	Total 100 000 cuvinte	27	0,027	10	0,010	11	0,011	10/11 = 0,909		

Tabel 3

S + Prep+N		SN (Adjectiv)						S/S_1N	S/SN
		Total SN		NL + S		S + NL			
Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%		
		3	0,015			3	0,015		10/ 3 = 3,333
									5/0
		2	0,010			2	0,010		6/2 = 3
		5	0,005			5	0,005		21/ 5 = 4,200
1	0,005	14	0,070			14	0,070		1/14 = 0,071
		27	0,135			27	0,135		3/27 = 0,111
		26	0,130			26	0,130		5/26 = 0,192
		2	0,010			2	0,010		1/ 2 = 0,500
		9	0,045			9	0,045		0/ 9 = 0
1	0,001	78	0,078			78	0,078	10/78 = 0,126	10/78 = 0,126
		8	0,040	1	0,005	7	0,035		1/ 8 = 0,125
1	0,005	5	0,025			5	0,025		4/ 5 = 0,800
		11	0,055	2	0,010	9	0,045		4/11 = 0,363
1	0,005	3	0,015			3	0,015		7/ 3 = 2,333
1	0,005	18	0,090			18	0,090		1/18 = 0,055
3	0,003	45	0,045	3	0,003	42	0,042	17/45 = 0,377	17/45 = 0,377
3	0,015					11	0,055		9/11 = 0,818
2	0,010					18	0,090		4/18 = 0,222
						4	0,020		3/4 = 0,750
						8	0,040		10/ 8 = 1,250
3	0,015					34	0,170		1/34 = 0,029
8	0,008					75	0,075	27/75 = 0,360	27 /75=0,360

Secvența	Corpus	S (Pronume) Total S Nr.	Total S %	S + V Nr.	S + V %	V + S Nr.	V + S %	SV/VS	S + Aj Nr.	S + Aj %
unul (*una*)	CP	27	0,135	8	0,040	18	0,090	8/18 = 0,444	4	0,020
	EB	28	0,140	5	0,025	8	0,040	5/ 8 = 0,633	3	0,015
	LR	9	0,045	1	0,005	7	0,035	1/ 7 = 0,142		
	MS	17	0,085	3	0,015	8	0,040	3/ 8 = 0,375		
	IG	8	0,040	4	0,020	2	0,010	4/ 2 = 2		
	Total 100 000 cuvinte	89	0,089	21	0,021	33	0,033	21/33 = 0,636	7	0,007
altul (*alta*, *alții*, *altele*)	CP	29	0,145	5	0,025	10	0,050	5/10 = 0,550	3	0,015
	EB	27	0,135	5	0,025	4	0,020	5/ 4 = 1,250		
	LR	21	0,105	4	0,020	10	0,050	4/10 = 0,400		
	MS	19	0,095	2	0,010	6	0,030	2/ 6 = 0,333		
	IG	6	0,030							
	Total 100 000 cuvinte	102	0,102	16	0,016	30	0,030	16/30 = 0,533	3	0,003
fiecare	CP	2	0,010	1	0,005					
	EB	6	0,030	1	0,005	2	0,010	1/ 2 = 0,500		
	LR	5	0,025	1	0,005	3	0,015	1/ 3 = 0,333		
	MS	1	0,005	1	0,005					
	IG	1	0,005			1	0,005			
	Total 100 000 cuvinte	15	0,015	4	0,004	6	0,006	4/ 6 = 0,666		
orice	CP	7	0,035	3	0,015	3	0,015	3/ 3 = 1		
	EB	5	0,025			4	0,020			
	LR	2	0,010	1	0,005	1	0,005	1/ 1 = 1		
	MS									
	IG									
	Total 100 000 cuvinte	14	0,014	4	0,004	8	0,008	4/ 8 = 0,500		

Tabel 4

		SN (Adjectiv)							
S+Prep+N		Total SN		N (L) + S		S + N (L)		S/S_iN	S/SN
Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%		
14	0,070								
8	0,040								
1	0,005								
3	0,015								
26	0,026								
1	0,005	21	0,105			21	0,105		29/21 = 1,380
		12	0,060			12	0,060		27/12 = 2,250
		22	0,110			22	0,110		21/22 = 0,954
		22	0,110			22	0,110		19/22 = 0,863
		13	0,065			13	0,065		6/13 = 0,461
1	0,001	90	0,090			90	0,090		102/90 = 1,133
1	0,005	8	0,040			8	0,040		2/ 8 = 0,250
1	0,005	5	0,025			5	0,025		6/ 5 = 1,200
		3	0,015			3	0,015		5/ 3 = 1,666
		1	0,005			1	0,005		1/ 1 = 1
		9	0,045			9	0,045		1/ 9 = 0,111
2	0,002	26	0,026			26	0,026		15/26 = 0,576
		11	0,055			11	0,055		7/11= 0,636
		10	0,050			10	0,050		5/10 = 0,500
		9	0,045			9	0,045		2/ 9 = 0,222
		4	0,020			4	0,020		0/ 4
						34	0,034		
		34	0,034						14/34 = 0,411

Secvența	Corpus	S (Pronume)								
		Total S		S + V		V + S		SV/VS	S + Aj	
		Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%		Nr.	%
Oricare	CP	1	0,005							
	EB									
	MS									
	LR									
	IG	1	0,005			1	0,005			
	Total 100 000 cuvinte	2	0,002			1	0,001			
Oricine	CP	2	0,010	2	0,010					
	EB	1	0,005			1	0,005			
	MS									
	LR									
	IG									
	Total 100 000 cuvinte	3	0,003	2	0,002	1	0,001	2/ 1 = 2		
cineva	CP	8	0,040	3	0,015	4	0,020	3/ 4 = 0,750	1	0,005
	EB	18	0,090	5	0,025	8	0,040	5/ 8 = 0,625		
	LR	1	0,005							
	MS	1	0,005							
	IG									
	Total 100 000 cuvinte	28	0,028	8	0,008	12	0,012	8/12 = 0,666	1	0,001
ceva	CP	12	0,060			9	0,075		2	0,010
	EB	45	0,025	3	0,015	37	0,185	3/37 = 0,081	18	0,090
	LR	23	0,115			23	0,115		2	0,010
	MS	6	0,030			5	0,025			
	IG									
	Total 100 000 cuvinte	86	0,086	3	0,003	74	0,074	3/74 = 0,040	22	0,022

Tabel 5

S+ Prep + N		SN (Adjectif)						S/S_iN	S/SN
		Total SN		NL + S		S + NL			
Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%		
		2	0,010			2	0,010		1/ 2 = 0,500
		1	0,005			1	0,005		
		1	0,005			1	0,005		
		3	0,015			3	0,015		
1	0,005								1/ 3 = 0,333
1	0,001	7	0,007			7	0,007		2/ 7 = 0,285

Secvența	Corpus	S (Pronume)								
		Total S		S + V		V + S		SV/VS	S+ Aj	
		Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%		Nr.	%
altceva	CP	5	0,025			3	0,015			
	EB	3	0,015	2	0,010	2	0,010			
	LR	4	0,020			1	0,005	2/ 1 = 2		
	MS									
	IG									
	Total 100 000 cuvinte	12	0,012	2	0,002	6	0,006	2/ 6 = 0,333		
nimic	CP	26	0,130	4	0,020	17	0,085	4/17 = 0,235		
	EB	31	0,155	1	0,005	22	0,110	1/22 = 0,045	3	0,015
	LR	9	0,045	2	0,010	7	0,035	2/ 7 = 0,285		
	MS	7	0,035			6	0,030			
	IG									
	Total 100 000 cuvinte	73	0,073	7	0,007	52	0,052	7/52 = 0,134	3	0,003
nimeni	CP	10	0,050	1	0,005	7	0,035	1/ 7 = 0,142		
	EB	6	0,030	1	0,005	2	0,010	1/ 2 = 0,500		
	LR	7	0,035	5	0,025	2	0,010	5/ 2 = 2,500		
	MS	8	0,045	3	0,015	4	0,020	3/ 4 = 0,750		
	Total 100 000 cuvinte	31	0,031	10	0,010	15	0,015	10/15 = 0,666		

Tabel 6

S+ Prep +N		SN (Adjectiv)				
Nr.	%	Total S	N (L) + S	S + N (L)	S/S_iN	S/N
1	0,005					
1	0,001					
1	0,005					
1	0,001					

Secvența	Corpus	S (Pronume)								
		Total S		S + V		V + S		SV/VS	S + Aj	
		Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%		Nr.	%
attția	CP EB LR MS IG	1	0,005			1	0,005			
	Total 100 000 cuvinte	1	0,001			1	0,001			
puțini	CP EB LR MS IG									
	Total 100 000 cuvinte									

Tabel 7

SN (Adjectiv)									
S+ Prep +N		Total S		N(L) + S		S + N (L)		$S/S_i N$	S/SN
Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%		
		5	0,025			5	0,025		
		7	0,035			7	0,035		
		5	0,025			5	0,025		1/ 5 = 0,200
		1	0,005			1	0,005		
		18	0,018			18	0,018		1/18 = 0,056
		1	0,005			1	0,005		
		3	0,015	2	0,010	1	0,005		
		4	0,004	2	0,002	1	0,001		

Secvența	Corpus	Total (S + SN)		Total S		S + V		V + S		SV/VS
		Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%	
cine	CP	6	0,030	6	0,030	3	0,015	1	0,005	3/1 = 3
	EB	16	0,080	16	0,080	12	0,060	2	0,010	12/2 = 6
	LR	17	0,085	17	0,085	11	0,055	4	0,020	11/4 = 2,750
	MS	16	0,080	16	0,080	8	0,040	5	0,025	8/5 = 1,600
	IG									
	Total 100 000 cuvinte	55	0,055	55	0,055	34	0,034	12	0,012	34/12 = 2,833
ce	CP	101	0,505	66	0,330	18	0,090	28	0,140	18/28 = 0,642
	EB	152	0,760	91	0,455	29	0,145	28	0,140	29/28 = 1,035
	LR	178	0,890	142	0,710	24	0,120	15	0,750	24/15 = 1,733
	MS	120	0,600	81	0,405	9	0,045	26	0,130	9/26 = 0,346
	IG	46	0,230	3	0,015					
	Total 100 000 cuvinte	597	0,597	383	0,383	70	0,070	97	0,097	70/97 = 0,721
care	CP	243	1,215	2	0,010					
	EB	167	0,835	2	0,010	2	0,010			
	LR	107	0,535							
	MS	127	0,635	6	0,030	3	0,015	2	0,010	
	IG	161	0,805							
	Total 100 000 cuvinte	805	0,805	100,010		5	0,005	2	0,002	5/ 2 = 2,500

Tabel 8

N + S		S + N		S + A j (Aj)		Total relativ		relativ / non-relativ	propozițional / non-propozițional
Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%				
									1/ 3
									5/10
									6/ 9
									8/ 5
		1	0,005						
		1	0,001						17/30 = 0,566
5	0,025	6	0,030	1	0,005			0/101	30/16
26	0,130	9	0,045	6	0,030	25	0,125	25/127	29/30
26	0,130	7	0,035	2	0,010	19	0,095	19/159	21/18
26	0,130	9	0,045			26	0,130	26/94	25/10
40	0,200					37	0,185	37/ 9	
123	0,123	31	0,031	9	0,009	107	0,107	10[illegible]/490 = 0,222	102/77 = 1,325
161	0,805	1	0,005			230	1,150	230/13	
72	0,360	1	0,005			143		143/24	
82	0,410	2	0,010			105		105/ 2	
61	0,305					91		91/36	
106	0,530	3	0,015			161		161/ 0	2/ 3
482	0,482	7	0,007			730		730/75 = 9,733	2/ 5 = 0,400

Tabel 6

	Corpus	Total determinant		S+N		S+Aj		V+S+NV		N+prep+S+V		N+S+V	
		Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%
ce	CP	7	0,035	4	0,020	1	0,005	2	0,010				
	EB	13	0,065	7	0,035	6	0,030	2	0,010			25	0,125
	LR	9	0,045	7	0,035	2	0,010					19	0,095
	MS	9	0,045	6	0,030			3	0,015			26	0,130
	IG											37	0,185
	Total 100 000 cuvinte	38	0,038	24	0,024	9	0,009	7	0,007			107	0,107
care	CP	1	0,005	1	0,005					68	0,340	161	0,805
	EB	1	0,005	1	0,005					71	0,355	72	0,260
	LR	2	0,010	2	0,010					23	0,115	82	0,410
	MS									43	0,215	61	0,305
	IG	3	0,015	3	0,015					55	0,275	106	0,530
	Total 100 000 cuvinte	7	0,007	7	0,007					260	0,260	482	0,482

Tabel 10

Secvenţa	Corpus	Total S		S + V		S + V + V		V + S + V		V + S		2V/1V
		Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%	
cine	CP	6	0,030	3	0,015			1	0,005			1/ 3
	EB	16	0,080	10	0,020	2	0,010	3	0,015			5/ 10
	LR	17	0,085	8	0,040	3	0,015	3	0,015	1	0,005	6/ 9
	MS	16	0,080	8	0,040			5	0,025			8/ 5
	IG											
	Total 100 000 cuvinte	55	0,055	29	0,029	5	0,005	12	0,012	1	0,001	17/30=0,566
ce	CP	66	0,330	16	0,080	2	0,010	28	0,140			30/16
	EB	91	0,455	28	0,140	1	0,005	28	0,140	2	0,010	29/30
	LR	131	0,710	20	0,120	4	0,020	14	0,070	1	0,005	21/18
	MS	81	0,405	9	0,045			25	0,125	1	0,005	25/10
	IG	3	0,015									
	Total 100 000 cuvinte	383	0,383	73	0,072	7	0,007	95	0,095	4	0,004	102/77 = 1,325
care	CP	2	0,010									
	EB	2	0,010	2	0,010							
	LR											
	MS	6	0,030	3	0,015			2	0,010			2/ 3
	IG											
	Total 100 000 cuvinte	10	0,010	5	0,005			2	0,002			2/ 5 = 0,400

Tabel 11

	Corpus	Total S		S + Aj		S + prep+N		S + *al* + Ng		S + *care*		S + *ce*	
		Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%
CEL (pronume)	CP	42	0,210	15	0,007	9	0,045	1	0,005	17	0,085		
	EB	63	0,315	15	0,075	15	0,075	1	0,005	21	0,105	11	0,055
	LR	17	0,085	5	0,025	7	0,035					5	0,025
	MS	28	0,140	9	0,045	6	0,030	1	0,005	9	0,045	3	0,015
	IG	18	0,090	9	0,045	9	0,045						
	Total 100 000 cuvinte	168	0,168	53	0,053	46	0,046	3	0,003	47	0,047	19	0,019

Partea a patra

SISTEMATICA

1. UNIVERSALII LINGVISTICE

Pentru cititorul dornic de noutăţi va fi părînd curios faptul că, după ce am cercetat aria pronumelor cu ajutorul unor principii de analiză structurală (distribuţionale, paradigmatice, sintagmatice, statistice), în definirea categoriei ne-am oprit la un raport — după unii, extralingvistic — care leagă limba de lumea obiectelor de exprimat.

Trebuie să mărturisim că această alegere nu a fost străină de faptul că analizele structurale de diverse tipuri scot în evidenţă mai mult trăsăturile specifice modului de funcţionare a codului din fiecare limbă şi mai puţin miezul comun. Or, de acest sîmbure universal se apropie mai degrabă analiza legăturilor din domeniul semantic, implicit a celor dintre semnificaţii şi obiectele semnificate.

Din reţeaua de raporturi semantice am izolat trei tipuri :

(a) Raporturi omoplane între semnificaţii : compatibilităţi sau incompatibilităţi de combinare (sintagmatică) ; relaţii paradigmatice.

(b) Raporturi eteroplane între semnificaţii (unităţi lingvistice) şi reprezentanţii lumii desemnate (P«—»O). Pentru o anumită limbă, raportul dintre invariantele lingvistice şi ansamblul de obiecte evocat este constant ; variabilă este numai relaţia dintre invariantă şi reprezentantul ansamblului.

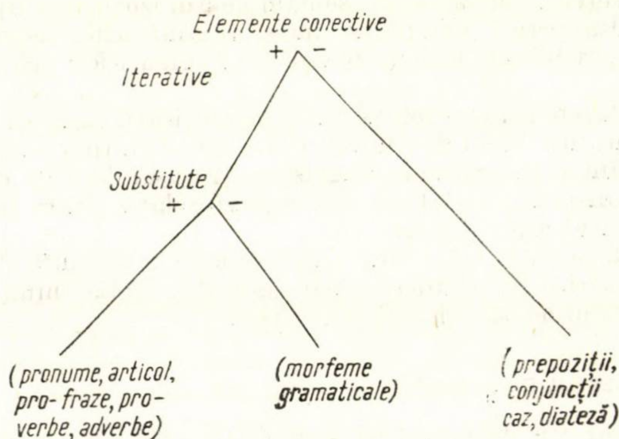
(c) Raporturi omoplane între obiectele semnificate. Acestea au fost descrise cu ajutorul operaţiilor din teoria mulţimilor (incluziune reciprocă sau simplă, excluziune).

1.1. CONCEPTUL DE SUBSTITUT

Primul tip de raporturi ne-a servit mai ales la descoperirea graniţelor dintre unităţile lingvistice, ne-a introdus în lumea variantelor şi a invariantelor din planul conţinutului. Cu ajutorul lor am

construit o definiţie a clasei substitutelor ca elemente iterative, care servesc la conectarea informaţiilor printr-o identitate sintagmatică (parţială) de semnificaţii (repetarea informaţiei de la substituit la substitut), în condiţiile unei non-identităţi paradigmatice (invarianta semantică a substitutului diferă de cea a substituitului) — vezi *Partea întîi, cap. I,* § 1.2.2.

Caracterul iterativ (sintagmatic) apropie substitutele de unele morfeme gramaticale (numărul, de pildă). Mecanismul iteraţiei le desparte însă. În cazul substitutelor, termenii care se repetă constituie şi unul dintre termenii care se conectează, în timp ce, în iteraţia prin morfeme gramaticale, termenii conectaţi sînt diferiţi de cei care servesc la conectarea lor. Uneltele gramaticale (prepoziţii, conjuncţii) sînt, de asemenea, elemente conective. Ele însă nu realizează legătura prin repetare, ci prin invarianta lor semantică, dat fiind că aceasta reprezintă o relaţie (de pildă „adăugire", „scădere" etc. ...). Ele seamănă cu morfemele gramaticale prin faptul că sînt diferite de termenii conectaţi (vezi *schema nr.* 8).

Schema nr. 8

1.2. CONCEPTUL DE ECONOMIZATOR

Urmărind comportamentul relaţiilor eteroplane dintre secvenţa lingvistică (P) şi obiectul desemnat (O) în procesul transmiterii informaţiei, am izolat categoria economizatorilor de celelalte categorii de constituenţi ai codului lingvistic, şi în special de nume (comune şi proprii).

Considerăm numele Nc_1 /casă/. Emiţătorul E_1 construieşte un enunţ **a** /casă frumoasă/, în care Nc_1 este legat de obiectul desemnat, O_1 [$casă_1$], un alt emiţător, E_2, poate construi un enunţ **b**/casă albă/, în care Nc_1 se leagă tot de obiectul O_1 [$casă_1$] sau de un alt obiect, O_2 [$casă_2$].

Simbolizăm această situaţie în modul următor :

Nc $\{E_1(P_1$ «—» $O_1)$ ... E_2 $(P_1$ «—» O_1Vel $O_2)\}$.

În cadrul transmiterii unuia şi aceluiaşi mesaj, formulele incluse în paranteze rotunde rămîn aceleaşi. Emiţătorul E_1 formulează enunţul **a**, /casă frumoasă/, legînd pe Nc_1 de obiectul O_1; R_1, receptorul mesajului **a**, îl decodează stabilind legătura Nc«—»O_1 sau Nc«—»O_2. Pe scurt :

Nc $\{E_1(P_1$«—»$O_1)$. ... R_1 $(P_1$«—»O_1Vel$O_2)\}$.

Putem spune, aşadar, că numele comune se caracterizează prin variabilitatea raportului P«—»O atît de la un emiţător la altul, cît şi de la emiţătorul la receptorul aceluiaşi mesaj. La fel funcţionează şi verbele, adjectivele, o bună parte din adverbe (*bine*, *rău*).

Numele proprii (Np) neagă numele comune, în sensul că raportul P«—»O rămîne constant şi de la un mesaj la altul, şi în cadrul aceluiaşi mesaj.

Substitutele sînt pe jumătate nume comune şi pe jumătate nume proprii.

Considerăm substitutul personal cu funcţie de ambreior P_1 (*tu*). Emiţătorul E_1 construieşte enunţul **c** /ţi-am dat o carte/, în care /ţi/ este legat de obiectul O_1 [$receptorul_1$]. Emiţătorul E_2 poate construi enunţul **d** /ţi-am dat o carte/, în care P_1 /ţi/ se leagă de O_1 sau de O_2 (un alt receptor). Aşadar, în cadrul variaţiei emiţătorului, formula pronumelui-ambreior repetă pe cea a numelui comun :

Pa $\{E_1(P_1$«—»$O_1)$ ... E_2 $(P_1$«—»O_1Vel $O_2)\}$.

Pronumele nedefinite au o situaţie specială, în sensul că ele nu stabilesc niciodată o legătură univocă între ocurenţă şi designa-

tum. Cînd emițătorul E_1 construiește enunțul **d** /unul dintre copii/, ocurența P_1, /unul/, poate fi legată de O_1 [copil$_1$] sau de O_2 [copil$_2$] sau de O_3 [copil$_3$] ş.a.m.d. Toate aceste legături sînt echiprobabile; enunțul nu ne indică nici o preferință. Într-un enunț **e** /unul dintre scaune/, emis de E_2, P_1 /unul/ este legat de altă serie de obiecte, {scaune}, fie de O_5, [scaun$_1$], fie de O_6, [scaun$_2$], fie de O_7, [scaun$_3$], ş.a.m.d. Se poate, de asemenea, întîmpla ca E_2 să emită enunțul **d'** /unul dintre copii/, astfel încît să apară ca posibile raporturile actualizate de E_1 şi anume P_1«—»O_1, [copil$_1$], P_1«—»O_2, [copil$_2$], ş.a.m.d. De aceea, formula pronumelor nedefinite în cadrul variației emițătorului este :

$$\text{Pnd } \{E_1(P_1«—»O_1\text{Vel } O_2\text{Vel } O_3) \ldots E_2\,(P_1«—»O_1\text{Vel } O_2\text{Vel } O_3 \text{ Vel } O_5 \text{ Vel } O_6 \text{ Vel } O_7)\}.$$

Altfel spus, raportul P«—»O poate varia o dată cu emițătorul. În cadrul aceluiaşi mesaj, atît emițătorul cît şi receptorul stabilesc legătura cu aceeaşi serie de obiecte. Astfel, cînd E_1 emite mesajul **d** /unul dintre copii/ şi actualizează legăturile P_1«—»O_1Vel O_2 Vel O_3, receptorul R_1 îl decodează apelînd la aceleaşi raporturi P_1«—»O_1Vel O_2Vel O_3.

Pe scurt,

$$\text{Pnd } \{E_1(P_1«—»O_1\text{Vel } O_2\text{Vel } O_3) \ldots R_1(P_1«—»O_1\text{Vel } O_2 \text{ Vel } O_3)\}.$$

Fasciculul de raporturi eteroplane rămîne acelaşi în cursul codajului şi al decodajului.

Aşadar, pronumele nedefinite se alătură celorlalte pronume prin variabilitatea raportului P«—»O de la un emițător la altul şi prin invariabilitatea raportului P«—»O de la emițătorul la receptorul aceluiaşi mesaj.

În felul acesta, obținem un sistem al constituenților codului lingvistic cu trei termeni :

I. Ansamblul {nume comune, verbe, adjective, adverbe}, caracterizabil printr-o dublă capacitate de variație a raportului P«—»O : de la un mesaj la altul şi de la emițătorul la receptorul aceluiaşi mesaj.

II. Ansamblul {nume proprii}, caracterizabil prin dubla invariabilitate a raportului P«—»O.

III. Ansamblul {economizatorilor}, care face să varieze raportul P«—»O de la un mesaj la altul dar îl menține constant de la emițătorul la receptorul aceluiaşi mesaj.

Rezultatele clasificării de mai sus sînt redate în tabloul nr. 16.

Tabloul nr. 16: **Raportul** *P* ⟷ *O*

Protagoniştii mesajului \ Segmentul lingvistic	I Nume comune verbe, adjective, adverbe	II Economizatori	III Nume proprii
$E_1 \dots E_2 \dots E_n$	Variabil	Variabil	Invariabil
$E_1 \dots R_1$	Variabil	Invariabil	Invariabil

Dacă admitem această definiţie, clasa economizatorilor cuprinde, pe lîngă pronumele tradiţionale, adverbe de loc (*aici*, *acolo*, *dincolo*, *undeva*, *nicăieri*), de timp (*acum*, *atunci*, *cîndva*, *niciodată*), de mod *(aşa*, *da*, *nu)*, articole, morfeme temporale.

Interesant este faptul că, atît în prima definiţie, cît şi în a doua, pentru a putea izola pronumele de numele comune sau de morfemele gramaticale printr-o trăsătură comună mai multor (dacă nu tuturor) limbi(lor) este necesar să se ia în considerare aspectul semantic, să se facă apel la ceea ce se numeşte, cu un termen modern, structura de adîncime.

Prima definiţie vizează un aspect lingvistic care priveşte secvenţa în chestiune ca un element integrat unui mecanism mai amplu de transmitere a informaţiei, mecanism bazat pe relaţii de iteraţie şi conectare.

Cea de-a doua vizează mai mult un aspect extralingvistic, acela al relaţiilor care leagă limba de obiectele desemnate.

Clasa substitutelor nu coincide cu clasa economizatorilor. Ele au o bogată zonă de intersecţie : *noi*, *voi*, *el* (*ei*), articolul definit, pronumele nedefinite, adverbele *aici*, *acolo*, *acum*, *atunci*, *aşa*, pronumele demonstrative, dar şi zone disjuncte. Astfel, pro-adjectivele, pro-verbele, pro-frazele sînt prin excelenţă substitute [1], în timp ce morfemele temporale, adverbele de timp, loc şi mod nedefinite nu aparţin decît economizatorilor.

---

[1] Ele nu stabilesc niciodată legătura directă cu designatumul, ci se ajută totdeauna de substituit.

2. SISTEMUL SUBSTITUTELOR

Clasificarea tradițională a pronumelor nu respectă cerința unicității de criteriu. Astfel, pronumele personale și demonstrative sînt definite prin raportarea la clasa de obiecte, nedefinitele prin comportamentul în referirea la designatum, la obiectul evocat, relativele prin capacitățile combinatorii, sintagmatice. Din această pricină, clasele pronominale se prezintă ca o sumă eterogenă, și nu ca un sistem, ca o ierarhie.

2.1. INCLUZIUNEA

Avînd în vedere că substitutele sînt în primul rînd elemente iterative, raportul dintre informațiile aduse de cei doi termeni ai relației de iterație, pe scurt $Op \subset Os$, va fi considerat ca primă axă a sistemului.

Dat fiind că este vorba de raporturi între două elemente ale lumii desemnate, o vom numi axă *eterodesignativă.*

Aceste raporturi se pot prezenta sub forma incluziunii simple ($Op \subset Os$ dar $Os \not\subset Op$), reciproce ($Op \subset Os$ și $Os \subset Op$) sau a excluziunii ($Op \not\subset Os$ și $Os \not\subset Op$). De exemplu : ... *în ziua aceea,* **ziare** *nu apăreau, inspectorul ar fi cumpărat* **cîteva** [EB, ȘN, 133] (ansamblul de obiecte la care se referă *cîteva* este inclus în ansamblul denumit de *ziare*) ; *În frazele în care două predicate coordonate au același* **subiect, acesta** *nu este exprimat decît o dată* ... [1, II, 93] (*acesta* și *subiect* evocă același obiect ; este vorba de o incluziune reciprocă) ; **Rochia albastră** *mi-a plăcut mai mult decît* **aceea verde** (*rochia albastră* și *aceea verde* se referă la două obiecte — raport de excluziune).

Axa eterodesignației se articulează în doi termeni :

(a) Incluziune reciprocă ($Op \subseteq Os$) ; articolul definit, pro-fraze, pro-verbe, pro-adjective ; *așa, atunci-acum, acolo-aici,* pronumele personal și reflexiv.

(b) Negația incluziunii reciproce se poate realiza fie prin incluziune univocă ($Op \genfrac{}{}{0pt}{}{\subset}{\not\supset} Os$), fie prin excluziune.

Termenul incluziunii exclude combinația cu un adjectiv. În cazurile, rare de altfel, în care pronumele personal este admis în vecinătatea imediată a unui determinant, sensul relației dintre Op

şi Os rămîne acelaşi : incluziune reciprocă (cf. *Dimineaţă am plecat cu* **pantofii** *curaţi seara m-am întors cu* **ei** *murdari* — vezi *Partea întîi, cap. I*, § **2. 1.2**). Nu acelaşi lucru se întîmplă în cazul în care adjectivul determină un pronume demonstrativ sau nedefinit : (cf. *Îmbracă-te fie cu rochia albastră, fie cu asta albă*; *Dimineaţă am plecat cu pantofii albi — seara cu cei negri* etc., unde între obiectul denumit de numele S, [rochia albastră], şi cel indicat de P, [rochia albă], apare un raport de excluziune).

Cu alte cuvinte, în contextul /... Adjectiv/, opoziţia incluziune reciprocă ~ non-incluziune reciprocă se realizează. În celelalte, ea se suspendă în favoarea primei valori. Termenul care apare în poziţie de neutralizare este pronumele demonstrativ ; în consecinţă, el constituie termenul nemarcat al opoziţiei.

Chiar şi adverbele *acolo*, *atunci*, care indică non-coincidenţa faţă de circumstanţele procesului de enunţare, în cazul cînd se referă la contextul lingvistic sînt comparabile numai cu relaţia de incluziune (cf. *Peste două zile ne-am dus* [...] **la deschiderea unui teatru de vară** *şi de* **acolo** *la un restaurant la şosea*).

Pronumele nedefinit totalitar *toţi* poate, în anumite contexte, să fie compatibil cu relaţia de incluziune univocă : (*mai toţi*). *Oricare* evocă o partiţie din ansamblul totalităţii exprimate prin numele la care trimite pentru decodare (o partiţie legată de celelalte părţi ale totalităţii prin relaţia Vel — vezi *Partea a doua, cap. II*, § **1.1**).

2.2. OMODESIGNAŢIA

De aici înainte, toate trăsăturile distinctive se referă la elemente caracteristice unui singur obiect, şi anume la cel evocat de substitut. De aceea, axele pe care ele se articulează pot fi denumite a x e o m o d e s i g n a t i v e.

2.2.1. Intradesignaţia.

În cea mai mare parte, termenii subsistemelor descrise anterior se împart în două categorii, după cum semele lor exprimă calităţi interne ale obiectului desemnat (intradesignaţie) sau cadrul exterior (spaţial sau temporal).

În subsistemul (a) — incluziune reciprocă —, pronumele personal şi reflexiv formează termenul i n t r a d e s i g n a ţ i e i, iar adverbele *aici-acolo*, *acum-atunci* reprezintă termenul e x t r a d e s i g n a ţ i e i.

În subsistemul (b), nedefinitele constituie termenul intradesignației, iar demonstrativele — termenul opus. În româna contemporană, cele două categorii nu intră în poziție de neutralizare. În alte limbi, neutralizarea cuprinde termenul extradesignativ : astfel, lat. *hic* poate însemna și „emițător". Uneori, extradesignația își subordonează axa intradesignației : în spaniolă, de pildă, în cadrul termenului coincidenței spațiale vel temporale se realizează opoziția emițător ~ non-emițător (*este* ~ *ese*; cf. și lat. *hic* ~ *iste*). Altfel spus, termenul extradesignației exprimă, totodată, și intradesignația, în timp ce expresia intradesignației nu se extinde niciodată asupra sferei extradesignației.

Adverbele *așa*, *da*, *nu*, pro-adjectivele, pro-verbele exprimă numai simpla afirmare sau negare a obiectelor exprimate anterior, ele nu dau nici o altă informație, calitativă sau circumstanțială ; de aceea, ele pot fi considerate ca termeni neutri ai intradesignației.

Din acest punct al analizei, sistemul devine mai puțin omogen : aproape fiecare dintre sistemele delimitate în **2.2.1** se articulează pe cîte una sau mai multe axe proprii.

2.2.2. Temporalitatea. Termenul negativ de pe axa intradesignației din sistemul (a) se împarte între indici ai timpului (*acum*, *atunci*) și ai spațiului (*aici*, *acolo*). Expresia spațiului poate servi și la exprimarea timpului (*Marin începu să povestească încet, sfătos... Pe nesimțite a ajuns la întîmplarea din seara Anului nou. Și* **aici** *s-a oprit* = „*Cînd* a ajuns la povestea ..., Marin s-a oprit"). În consecință, trăsătura marcată a opoziției este temporalitatea.

Termenul negativ de pe axa intradesignației din sistemul (b) sincretizează în aceeași expresie temporalitatea cu spațialitatea (*anul acesta*, *cartea aceasta*).

2.2.3. Necoincidența. Pronumele personale, reflexive și demonstrative, precum și adverbele-substitute se articulează pe axa necoincidenței.

Pronumele reflexiv indică o coincidență (identitate) între obiectul și agentul aceleiași acțiuni ; în unele limbi ca posesiv, reflexivul exprimă identitatea dintre posesor și agent (vezi, de pildă, lat. *suus*).

Reflexivele pot să apară în contextele pronumelor personale (*el spune* — *se spune* ; *el îl spală* — *el se spală*), dar nu orice pronume personal poate să apară în orice context al reflexivului (cf. *el se văicărește*, dar nu * *el îl văicărește*) ; în consecință, expresia coincidenței reprezintă termenul extens, nemarcat.

După cum remarcă Florica Dimitrescu [2], *aici* poate să apară şi pentru *acolo* (cf. *Scrie-mi ce faci* **aici**, unde *aici* = „locul unde se găseşte cel care primeşte scrisoarea", chiar dacă este în altă ţară, deci departe de „emiţător").

În general, ca substitute, toţi termenii exprimă coincidenţa. Fiind termenul care apare în poziţie de neutralizare, expresia nonnecoincidenţei constituie termenul nemarcat, iar necoincidenţa termenul marcat.

Sub forma identităţii calitative, opoziţia de coincidenţă revine şi în subsistemul nedefinitelor *acelaşi* — *altul*; vezi *Partea a doua, cap. II*, **1.3.1** şi **1.3.2**). Aici însă, non-identitatea formează termenul nemarcat, de aceea este necesar să facem diferenţa între axa necoincidenţei şi axa identităţii care organizează microsistemul nedefinitelor dublu partitive, deşi ambele au aceeaşi substanţă semantică.

2.2.4. Cantitatea. Partitivele şi totalitarele se împart între determinări cantitative şi calitative. Deoarece indicii calităţii pot fi şi indici ai cantităţii (cf. *toţi*, *unul*, *cîţiva*), mai bine zis, grupează seme ale determinării calitative cu cele ale determinării cantitative, este normal ca expresia cantităţii să fie considerată termenul pozitiv al opoziţiei.

2.2.5. Polii comunicării. Pronumele personale prezintă opoziţiile specifice : emiţător (E $\not\subset$ Op : *eu*, *noi* ~ non-emiţător (E$\not\subset$Op) : *tu*, *voi*, *el*, *ei*, şi locutori (E sau R$\subset$Op) ~ non-locutori (E sau R$\not\subset$Op).

2.2.6. Viziunea generalizantă. Totalitarele au ca axă specifică viziunea generalizantă : cf. *fiecare*, *oricine* ~ *toţi*; *oriunde* ~ *pretutindeni*; *cîndva* ~ *totdeauna*. Termenul non-generalizant este extens (vezi *Partea a doua, cap. II*, §**1.1**).

2.2.7. Discontinuitatea. De aici încolo, sistemul pare a-şi recăpăta omogenitatea. Semele care apar se grupează în jurul axei discretului : cf. *eu* ~ *noi*; *tu* ~ *voi*; *el* ~ *ei*; *unul* ~ *unii* etc. Cele mai multe subdiviziuni apar în seria totalitarelor şi partitivelor. Aici viziunea discretă se plasează la diverse niveluri : (1) cel al ansamblului din care face parte totalitatea considerată (*nimeni*, *nimic*,

---

[2] V. [27, p. 293].

oricine, orice, cine, ce, de pildă, nu cer exprimarea explicită a totalității din care face parte exemplarul considerat; ele delimitează implicit această totalitate: persoane ~ non-persoane); (2) la nivelul totalității căreia îi aparține unitatea considerată (nici unul dintre partitive nu cere delimitarea explicită a părții, pentru că rolul lor constă tocmai în indicarea existenței partiției, a submulțimii care aparține mulțimii denumite de numele la care pronumele trimite pentru decodare: *unul dintre copii*); (3) la nivelul părții (*puțini, mulți, cîțiva* sînt expresia unor colecții discrete; *cineva* se referă la o persoană, la un obiect divizibil neuniform, format din părți discrete).

Tot în subsistemul nedefinitelor apar și seme care reflectă diferențe de intensitate în caracterul discontinuu al ansamblului considerat (*puțini* ~ *cîțiva*; *unul* ~ *vreunul* etc.).

Nu totdeauna caracterul discret constituie substanța termenului marcat al opoziției de discontinuitate. În seria nedefinitelor, pe axa totalității, termenul marcat este reprezentat de indicii viziunii continue sau intens continue (vezi schema nr. 7, punctele d, f, i). În schimb, pe axa părții, termenul marcat are ca substanță discretul și discretul non-intens (vezi schema nr. 7, punctele g și h).

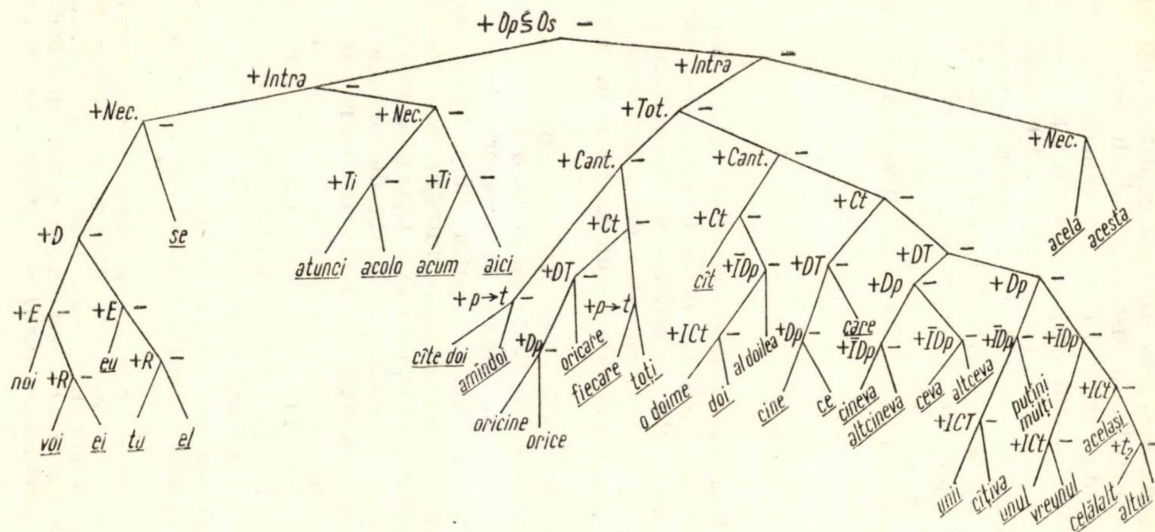
În cadrul subsistemului referirii externe, discretul constituie totdeauna substanța termenului marcat (cf. *noi*, față de *eu*; *aceștia*, față de *acesta* etc.).

2.3. IERARHII

Utilizînd descrierea prin termeni negativi, pozitivi și neutri de tip Brøndal-Hjelmslev [**40**], se poate construi un sistem al substitutelor, compus dintr-o ierarhie de axe, în care cel puțin un termen de pe axa superioară nu intră în opoziția de pe axa inferioară (vezi *schema nr. 9*).

Astfel, axa i n t r a d e s i g n a ț i e i cunoaște un termen neutru în cadrul termenului marcat al axei imediat superioare, incluziunea reciprocă: pro-frazele, pro-adjectivele.

Semul „receptor" presupune semul (—) „emițător", dar semul „emițător" poate să apară și fără „receptor" (*eu*). Semul „generalizant" presupune semul „totalitar" *(fiecare)*, dar semul „totalitar" poate să apară cu semul „generalizant" ca redundant (*oricare*); semul ĪDp presupune semul (±) „continuu totalitate", dar nu totdeauna „totalitatea continuă" (Ct) se însoțește de semul (±) ĪDp (vezi *cine, ce, care*).

Schema nr 9: Sistematica substitutelor

Opoziţia cantitate ~ non-cantitate cuprinde toţi termenii opoziţiei totalitar ~ partitiv în sistemul substitutelor. Am preferat ordinea cantitate/totalitaritate, deoarece dincolo de graniţele sistemului substitutelor, semul (±) „totalitate" nu cere în mod obligatoriu prezenţa semului (±) „cantitate". De pildă, *oricînd* este un totalitar temporal (vezi mai departe *Sistematica economizatorilor*). Între (±) p→t şi (±) Ct apare un raport de independenţă în sensul că (±) p→t poate să apară şi fără ± Ct *cîte doi* ~ *amîndoi*), iar (±) Ct poate să apară fără (±) p →t (*o doime*, *cineva*, *al doilea* etc.). Deoarece axa (±) Ct cuprinde mai multe unităţi, am preferat ordinea Ct/p→t.

3. SISTEMUL ECONOMIZATORILOR

Definit în baza raporturilor eteroplane, ansamblul economizatorilor depăşeşte cu mult graniţele mulţimii substitutelor. S-ar putea spune că substitutele constituie o submulţime a economizatorilor, caracterizată prin capacitatea de a transforma referirea la contextul extralingvistic al procesului enunţării în referire la contextul lingvistic.

Prima axă a sistemului economizatorilor priveşte modul în care se stabileşte raportul P«—»O. Un termen este format de ansamblul unităţilor capabile de a stabili univoc acest raport (P_1«—»O_1) : pronume personale, reflexive, adverbe de spaţiu, timp, mod (*aşa*), morfeme temporale. Celălalt termen cuprinde unităţile incapabile de a stabili univoc acest raport (P_1«—»O_1Vel O_2Vel O_3) : pronume nedefinite, adverbe de timp (de ex : *cîndva*), adverbe de loc (de ex. : *undeva*).

Axele următoare se regăsesc în cea mai mare parte în sistemul substitutelor: intradesignaţie, totalitate, temporalitate, necoincidenţă, cantitate, Ct, p→t, DT, Dp, ÎDp, ICT, ICt, emiţător, receptor, discontinuitate (vezi *schema nr. 10*).

În plus apar opoziţiile spaţialitate ~ non-spaţialitate, cu termenii (+) *acolo*, *aici* ~ (—) *acela*, *acesta* [3]; rela-

---

[3] În descrierea de faţă, pronumele demonstrative constituie termenul nemarcat al opoziţiilor temporalitate ~ non-temporalitate şi spaţialitate ~ non-spaţialitate. Aceasta însă nu e singura prezentare posibilă. Dacă se consideră demonstrativele ca termen neutru (complex) al axei temporalităţii, opoziţia de spaţialitate dispare: (+) temp. (morfemele temporale, *acum*, *atunci*) ~ (—) temp. (*acolo*, *aici*) ~ (+—) temp. (*acesta*, *acela*).

+ $P_1 \leftrightarrow O_1$ –
+ I-tra –
+ Intra –
+ Tot –
+ Tot –
+ Cant –
+ Cant. –
+ Ti –
+ Nec. –
+ Rel –
+ Spațiu –
+ p→t –
+ Ct –
+ Ct –
+ Ct –
+ Ti –
+ Ti –
+ D –
se
+ Post. –
+ Nec. –
Viitor II
M.m. ca perf.
(atunci)
acum
Prezent
+ Post. –
Viitor I
Trecut
+ Nec. –
+ Nec. –
acolo
aici
acela
acesta
cîte doi
amîndoi
+ DT –
+ p→t –
fiecare
toți
+ Dp –
oricine
orice
oricare
cît
+ ĪDp –
+ ICt –
al doilea
o doime
doi
+ DT –
+ DT –
+ Dp –
care
cine
ce
+ Dp –
+ Dp –
+ ĪDp –
+ ĪDp –
+ IDp –
cineva
altcineva
ceva
altceva
+ ĪDp –
+ ICT –
mulți
puțini
unii
cîțiva
+ ICt –
+ ICt –
unul
vreunul
același
+ T_2 –
celălalt
altul
+ p→t –
+ p→t –
oricînd
totdeauna
oriunde
pretutindeni
+ Ct –
cînd
+ ĪDp –
cîndva
altădată
+ Ct –
unde
+ ĪDp –
undeva
altundeva
+ E –
+ E –
+ R –
+ R –
noi
voi
ei
eu
tu
el

Schema nr. 10: Sistemul economizatorilor

ţional (timpurile de relaţie) ~ non-relaţional (timpurile absolute; *acum, atunci*) şi posterioritate (viitor) ~ non-posterioritate (trecut). Timpurile de relaţie constituie termenul marcat al opoziţiei, deoarece şi morfemele timpurilor absolute pot exprima o relaţie temporală între două acţiuni (cf. **Cînd** *ai venit*, **plecasem** – *Cînd ai venit*, **plecam**), cu alte cuvinte, pot lua contextul timpurilor de relaţie [4].

Posterioritatea constituie termenul marcat al opoziţiei, deoarece timpurile trecute pot lua contextele viitorului (*Am plecat chiar acum* = „Voi pleca chiar acum").

4. MANIFESTAREA STRUCTURII SEMANTICE ÎN PLANUL DISTRIBUŢIONAL

Din punctul de vedere al distribuţiei, substitutele se prezintă ca o sumă de clase, fără nici o trăsătură comună. Posibilitatea de a apărea în contextul I # In +V↑ # ... (↓) (↑) # şi incompatibilitatea cu contextele II # Da + ... + V # (unde Da = /acest/ + + morfem de gen, număr şi caz) şi III # ... + Db # (unde Db = =/acest ... a/ + morfem de gen, număr şi caz) caracterizează numai clasa pro-grup nominal (care, aşa după cum am mai menţionat, nu acoperă decît o parte din pronumele tradiţionale).

3.2.1. Diversele clase tradiţionale se află pe trepte diferite în ceea ce priveşte numărul de contexte relevante caracteristice.

Astfel, pronumele demonstrative *acesta* şi *acela* se izolează de restul pronumelor, de la începutul clasificării, datorită faptului că prezintă o combinaţie identică a tuturor celor 10 trăsături relevante luate în considerare. Totalitarele *amîndoi* şi *toţi* au în comun de asemenea 10 trăsături relevante.

Pronumele reflexiv rămîne izolat pînă la constituirea clasei care reuneşte secvenţele cu un singur context comun.

Pronumele personale se pot grupa la un loc numai în momentul în care li se alătură pronumele de reverenţă, în baza a 7 contexte comune.

Pe treapta claselor cu şapte contexte comune se grupează laolaltă şi formele diferite după gen şi număr ale demonstrativelor sau

---

[4] Evident, cu schimbarea tipului de raport (necoincidenţă – în cazul tipurilor de relaţie, simultaneitate în cazul timpurilor absolute).

ale partitivelor (*unul* şi *altul*), astfel încît în acest punct al analizei apar trei clase : A. clasa pronumelor personale (inclusiv pronumele de reverenţă) ; B. clasa demonstrativelor (*acesta — acela*) şi C. clasa partitivelor neseparative la nivelul totalităţii (*unul — altul*).

Pronumele negative se caracterizează printr-o combinaţie specifică de 8 contexte comune.

Cantitativele nedefinite, inclusiv *ceva* şi distributivul *fiecare*, au în comun 5 trăsături distribuţionale.

Interogativ-relativele *cine*, *ce*, *care* se pot grupa la un loc numai în baza a trei trăsături distribuţionale comune. Distanţele dintre aceste pronume sînt, aşadar, dintre cele mai mari, deşi în mod obişnuit ele sînt încadrate într-o singură paradigmă, în acelaşi moment în care sînt delimitate, în gramatica tradiţională, categorii mult mai omogene (cu distanţe mult mai mici), cum ar fi cea a demonstrativelor sau a personalelor.

Aşa-zisele nedefinite se dizolvă într-o sumedenie de clase distribuţionale, dintre care cele mai omogene sînt grupurile : {cineva, altcineva}, {unul, altul} şi {cîţiva, atîţia}, cu cîte 10 contexte comune, iar cea mai puţin omogenă este grupa propoziţionalelor : {cine, ce, care, orice, oricine, oricare}, numai cu un context comun. Restul nedefinitelor nu se grupează niciodată împreună cu *oricine*, *orice*, *oricare* din punctul de vedere al distribuţiei. *Unii — unele* se pot grupa mai degrabă împreună cu *cîţiva*, *cîteva*, în baza a 9 contexte comune, decît împreună cu *unul*, *una*, cu care au în comun numai 5 contexte comune (dacă se ţine seama de ierarhia de contexte stabilită, atunci *unul* şi *unii* pot fi încadrate în aceeaşi clasă numai în baza a 3 contexte).

Organizarea nivelului semantic devine într-o anumită măsură pertinentă la nivelul distribuţional în clasificarea cantitativă, în care se ţine seama numai de c o n t e x t e l e c h e i e (contextele cu frecvenţa cea mai mare).

Considerînd contexte-cheie pentru substitutele-constituenţi ai grupului nominal poziţia faţă de verb şi faţă de nume, s-au formulat trăsăturile combinatorii sub forma a două rapoarte :

$p = \frac{S}{SiN + NSi}$ (unde S = numărul de substitute ; N = nume ;

i indică faptul că S care apare împreună cu N şi S care apare fără N sînt identice din punct de vedere fonic ; poziţia substitutului

în text este indicată prin ordinea simbolurilor: de pildă SiN = numărul de secvențe care precedă numele)

şi

$$r = \frac{SV}{VS} \text{ (unde } V = \text{verb).}$$

În baza valorilor pe care le primesc p şi r, obținem următoarea clasificare:

T e r m e n u l I (pronumele personal şi reflexiv), caracterizat prin faptul că atît p cît şi r iau valori mai mari decît 2 ($p, r > 2$).

T e r m e n u l II (pronumele demonstrative), caracterizat prin faptul că p, r iau valori mai mari decît 1, dar fie p, fie r ia valori mai mici decît 2 ($p, r > 1$, fie p, fie $r < 2$).

T e r m e n u l III (pronumele nedefinite), caracterizat prin faptul că cel puțin unul din cele două rapoarte ia valori mai mici decît unitatea ($p \vee r < 1$).

Octombrie 1966

SYSTÉMATIQUE DES SUBSTITUTS DANS LE ROUMAIN CONTEMPORAIN STANDARD *)

Résumé

Les parties du discours, que l'on définit au moyen des relations extralinguistiques entre l'expression et « le monde » à exprimer ou bien par les rapports paradigmatiques, font encore l'objet d'une des plus vives discussions engagées par la morphosyntaxe contemporaine.

Les efforts des grammaires analytiques destinés à les redéfinir, en renonçant aux critères de la morphologie aristotélienne, n'ont pas toujours abouti, attendu que les limites linguistiques ne coïncident pas toujours avec celles extralinguistiques.

Les grammaires génératives ont adopté, d'une manière générale, les parties du discours en tant qu'« unités hypothétiques » (« tentatively units »), que l'on peut redéfinir au cours et au moyen de la description ultérieure, bien que, à d'autres niveaux de la langue, tel, par exemple, le niveau phonématique, l'on opère avec des unités définies au moyen des méthodes structurales (phonème, trait distinctif).

Il semble, pourtant, qu'on a de la peine à rallier le pronom, en une certaine mesure les adverbes aussi, à l'inventaire terminal (ou non terminal) sous la forme des catégories traditionnelles. Cela pourrait s'expliquer tant par leur distribution capricieuse (les distances relatives aux capacités combinatoires entre les pronoms sont très grandes — voir *Troisième partie)*, que par leur contenu plus abstrait qui ne révèle pas toujours l'essentiel, les traits invariants, à un seul examen superficiel des rapports vis-à-vis de la réalité évoquée (voir *Deuxième partie)*.

---

*) Symboles employés dans l'ouvrage :

P = substitut
S = substitué
Op = objet évoqué par le substitut
Os = objet évoqué par le substitué

Si nous tentons d'examiner ci-dessus quelques aspects du comportement synchronique du pronom dans le roumain actuel standard, au moyen de modèles analytiques (Analyse distributive, Constituants immédiats, Sémantique structurale), c'est surtout pour établir s'il y a ou non un noyau commun qui justifie le ralliement à une même catégorie des éléments si divers.

1. DÉFINITION DU SUBSTITUT

Les analyses structurales de divers types font ressortir les traits propres au mode de fonctionnement du code existant dans chaque langue plutôt que ce qui leur est commun. Or, ce noyau universel est révélé davantage par l'analyse des relations du domaine sémantique, implicitement de celles existant entre les significations et les objects signifiés.

Nous avons distingué trois types dans le réseau de rapports sémantiques : (a) Rapports homoplans, entre significations : compatibilités ou incompatibilités de combinaison ; relations paradigmatiques ; (b) Rapports hétéroplans entre significations (unités linguistiques et représentants du monde désigné (P«—»O)) ; (c) Rapports homoplans entre les objets signifiés. Ceux-ci ont été décrits au moyen des opérations de la théorie des ensembles (inclusion réciproque ou simple, exclusion).

1.1. Nous avons utilisé le premier type de rapports afin, surtout, de déterminer les limites entre les unités linguistiques ; grâce à lui nous avons pénétré dans le domaine des variantes et des invariantes du plan du contenu. Nous nous en sommes servi pour établir une définition de *la classe des substituts en tant que sous-ensemble des éléments itératifs qui mènent à la connexion des informations.*

Le caractère itératif (syntagmatique) établit un rapprochement entre les substituts et les morphèmes grammaticaux alors que le mécanisme de l'itération les en éloigne. *Au cas des substituts, les termes se répétant constituent en même temps un des termes qui se connectent, tandis que l'itération par morphèmes grammaticaux emploie des termes con-*

nectés, différents de ceux qui servent à leur connexion (voir *Première partie, chap. I*, § **1.2.2.**).

La répétition de l'information peut être tout simplement la reprise des mots ou bien l'utilisation de synonymes (« *Răscoala* » *est un des meilleurs* **romans** *de la littérature roumaine. Dans cette* **œuvre** *l'auteur décrit* . . .).

La capacité de recevoir une information dans le cas des substituts comme dans le cas des synonymes s'étaie du fait que l'élément qui reçoit a en commun avec celui dont il tient l'information un sème au moins : les substituts du nom et le nom présentent le sème « objet » ; les adverbes circonstanciels ont en commun avec les compléments substituts la circonstance (« spatialité », « temporalité »).

Seulement, il s'est avéré que les substituts comportent toujours parmi les sèmes différant de ceux du substitué, un qui est à même d'évoquer une relation entre les informations fournies par les deux mots. Ainsi, dans l'énoncé *Les fleurs que tu m'as apportées il y a une semaine étaient très fraîches.* **Quelques-unes** *seulement se sont fanées*, le pronom *quelques-unes* reprend l'information « fleurs » en y ajoutant l'idée d'inclusion: l'objet évoqué représente une partie de celui dénommé par le substitué (*fleurs*).

L'information fournie par les sèmes différenciatifs des synonymes ne participe pas à la réalisation de la relation syntagmatique ; on pourrait même dire qu'ils passent sur un plan secondaire connotatif, qu'ils ne s'actualisent pas (ainsi, dans l'énoncé considéré, le sème « œuvre littéraire » est le seul actualisé par *œuvre* ; malgré cela, dans d'autres contextes il ne signifie pas nécessairement un produit du travail artistique (*œuvres de charité*)).

On pourrait donc conclure que la répétition par synonymes crée une identification syntagmatique totale, malgré la non-identité paradigmatique, alors que la répétition par substituts n'entraîne qu'une identification partielle. La relation qu'ils indiquent détermine le choix du substitut, pourtant elle ne compte pas parmi les sèmes répétés.

1.2. Nous avons examiné le comportement des relations hétéroplanes entre la séquence linguistique (P) et l'object désigné (O) dans le processus de la transmission de l'information et avons isolé la catégorie des économiseurs de toutes autres catégories de

constituants du code linguistique, des noms surtout (propres et communs).

Soit le nom Nc_1 *maison*. L'émetteur E_1 formule un énoncé **a** *maison belle* où Nc_1 est lié à l'objet désigné O_1 [$maison_1$], un autre émetteur, E_2, peut formuler un énoncé **b**, *maison blanche*, où Nc_1 se rattache toujours à l'objet O_1 [$maison_1$] ou à un autre objet O_2 [$maison_2$].

Voilà la représentation de cette situation :

$$Nc \ \{ E_1(P_1 \leftrightarrow O_1) \ldots E_2 (P_1 \leftrightarrow O_1 \mathrm{Vel}\ O_2) \}.$$

Pour la transmission d'un même message, les formules contenues entre parenthèses restent les mêmes. L'émetteur E_1 formule l'énoncé **a** *maison belle*, en rattachant Nc_1 à l'objet O_1 ; R_1, récepteur du message **a**, le décode et établit la relation $Nc \leftrightarrow O_1$ ou bien $Nc \leftrightarrow O_2$. Donc :

$$Nc \ \{ E_1(P_1 \leftrightarrow O_1) \ldots R_1(P_1 \leftrightarrow O_1 \mathrm{Vel}\ O_2) \}.$$

Il s'ensuit que les noms communs se caractérisent par la variabilité du rapport $P \leftrightarrow O$ d'un émetteur à un autre aussi bien que de l'émetteur au récepteur du même message. Les verbes, les adjectifs, nombre d'adverbes, se comportent de la même manière (*bine* « bien », *rău* « mal »).

Les noms propres (Np) nient les noms communs, dans ce sens que le rapport $P \leftrightarrow O$ demeure constant d'un message à un autre aussi bien que dans un même message.

Les substituts sont à moitié noms communs et à moitié noms propres.

Soit le substitut personnel à fonction d'embrayeur P_1 (*tu*). L'émetteur E_1 formule l'énoncé **c** *je t'ai donné un livre*, où *t'* se rattache à l'objet O_1, le $récepteur_1$. L'émetteur peut formuler l'énoncé **d**, *je t'ai donné un livre*, où P_1 /t'/ se rattache à O_1 ou à O_2 (autre récepteur). Dans le cadre de la variation de l'émetteur, la formule du pronom-embrayeur répète, donc, celle du nom commun.

$$P_a \ \{E_1(P_1 \leftrightarrow O_1) \ \ldots \ E_2(P_1 \leftrightarrow O_1 \mathrm{Vel}\ O_2)\} \ .$$

Les pronoms indéfinis ont une situation à part, dans ce sens qu'ils n'établissent jamais une relation univoque entre occurrence et designatum. Lorsque l'émetteur E_1 formule l'énoncé **d**, *l'un des enfants*, l'occurrence P_1 /l'un/ peut se rattacher à O_1 [$enfant_1$] ou à O_2 [$enfant_2$] ou encore à O_3 [$enfant_3$].

Toutes ces relations sont équiprobables : l'énoncé n'indique aucune préférence. Dans un énoncé e, *l'une des chaises*, émis par E_2, P_1 /l'une/ se rattache à une autre série d'objets [chaises], soit à O_5 [chaise$_1$], soit à O_6 [chaise$_2$], soit à O_7 [chaise$_3$], ainsi de suite. Il se peut également que E_2 émette l'énoncé **d**, *l'un des enfants*, de sorte que les rapports actualisés par E_1 apparaissent comme possibles, à savoir $P_1 \leftrightarrow O_1$ [enfant$_1$] $P_1 \leftrightarrow O_2$ [enfant$_2$], etc.

C'est pourquoi, la formule des pronoms indéfinis dans le cadre de la variation de l'émetteur est :

$$P_{nd} \{E_1 \ (P_1 \leftrightarrow O_1 \text{Vel } O_2 \text{ Vel } O_3) \ldots E_2 \ (P_1 \leftrightarrow O_1 \text{ Vel } O_2 \text{Vel } O_3 \text{Vel } O_5 \text{ Vel } O_6 \text{ Vel } O_7)\}.$$

En d'autres termes, le rapport $P \leftrightarrow O$ peut varier en même temps que l'émetteur.

Dans un même message, l'émetteur aussi bien que le récepteur établissent la relation avec la même série d'objets. Ainsi, lorsque E_1 émet le message **d**, *l'un des enfants*, et actualise les relations $P_1 \leftrightarrow O_1$ Vel O_2 Vel O_3, le récepteur R_1 le décode en appelant aux mêmes rapports $P_1 \leftrightarrow O_1$ Vel O_2 Vel O_3. Donc :

$$P_{nd} \{E_1 \ (P_1 \leftrightarrow O_1 \text{ Vel } O_2 \text{ Vel } O_3) \ldots R_1 \ (P_1 \leftrightarrow O_1 \text{ Vel } O_2 \text{ Vel } O_3)\}.$$

Au cours du codage et du décodage, le faisceau de rapports hétéroplans demeure le même.

Les pronoms indéfinis ressemblent donc aux autres pronoms par la variabilité du rapport $P \leftrightarrow O$ d'un émetteur à l'autre et par l'invariabilité du rapport $P \leftrightarrow O$ de l'émetteur au récepteur du même message.

On obtient de la sorte un système des constituants du code linguistique à trois termes :

I. L'ensemble (formé de noms communs, verbes, adjectifs, adverbes) que l'on peut caractériser par une double capacité de variation du rapport $P \leftrightarrow O$: d'un message à l'autre et de l'émetteur au récepteur du même message.

II. L'ensemble formé de noms propres que l'on peut caractériser par la double invariabilité du rapport $P \leftrightarrow O$.

III. L'ensemble des é c o n o m i s e u r s, susceptible de faire varier le rapport P «—» O d'un message à l'autre et de l'émetteur au récepteur du même message.

Si nous admettons cette définition, la classe des é c o n o m i s e u r s comporte, outre les pronoms traditionnels, des adverbes de

lieu (*aici* « ici », *acolo* « là », *dincolo* « de l'autre côté », *undeva* « quelque part », *nicăieri* « nulle part »), de temps (*acum* « maintenant », *atunci* « alors », *cîndva* « naguère », *niciodată* « jamais »), de manière (*așa* « ainsi », *da* « oui », *nu* « non »), des articles, des morphèmes temporels.

La classe des substituts ne coïncide pas avec la classe des économiseurs. Ils ont une vaste zone d'intersection : *noi* « nous », *voi* « vous », *el* « il » (*ei* « ils »), l'article défini, le pronom indéfini, les adverbes *aici* « ici », *acolo* « là », *acum* « maintenant », *atunci* « alors », *așa* « ainsi », les pronoms démonstratifs. Les morphèmes temporels, les adverbes de temps, de lieu et de manière indéfinis n'appartiennent pourtant qu'aux économiseurs.

2. SYSTÈME DES SUBSTITUTS

Grâce à la description, par des termes négatifs, positifs et neutres du type BrØndal-Hjelmslev [**40**], on peut dresser un système des substituts, composé d'une hiérarchie d'axes, dans lequel un terme au moins de l'axe supérieur ne participe pas à l'opposition de l'axe inférieur (voir *Quatrième partie*, § 2.2.8).

2.1. Inclusion

Etant donné que les substituts sont, en premier lieu, des éléments itératifs, le rapport entre les informations fournies par les deux termes de la relation d'itération, c'est-à-dire $O_p \subset O_s$, sera considéré comme un premier axe du système.

Comme il s'agit de rapports entre deux éléments du monde désigné, nous l'appellerons axe hétéro-désignatif.

Ces rapports peuvent revêtir la forme de l'inclusion simple : ($Op \subset Os$ mais $Os \not\subset Op$), réciproques ($Op \subset Os$ et $Os \supset Op$) ou de l'exclusion ($Op \not\subset Os$ et $Os \not\subset Op$). Par exemple : ... *în ziua aceea* **ziare** *nu apăreau, inspectorul ar fi cumpărat* **cîteva** (« ce jour-là, les journaux ne paraissaient pas, l'inspecteur en aurait acheté quelques-uns ») [EB, **SN**, 133] (l'ensemble d'objets auxquels se rapporte *cîteva* « quelques-uns » est inclus dans l'ensemble désigné par *ziare* « journaux ») ; *În frazele în care două verbe coordonate au același* **subiect**, *acesta este exprimat o singură dată* (« Dans les phrases où deux verbes coor-

dinés ont le même sujet, celui-ci n'est exprimé qu'une seule fois », [1, II, 93] (*acesta* « celui-ci » et *subiect* « sujet » évoquent le même objet ; il s'agit d'une inclusion réciproque) ; *Mi-a plăcut mai mult* **rochia albastră** *decît* **cea verde** (« J'ai mieux aimé la robe bleue que la verte ») (*rochia albastră* « la robe bleue » et *cea verde* « la verte » se rapportent à deux objets — donc, rapport d'exclusion).

L'axe de l'hétéro-désignation s'articule en deux termes : (a) I n c l u s i o n r é c i p r o q u e ($\mathrm{Op} \underset{\supset}{\subset} \mathrm{Os}$) ; l'article défini, pro-phrases, pro-verbes, pro-adjectifs, *așa* « ainsi », *atunci* « alors », *acum* « maintenant », *acolo* « là », *aici* « ici », le pronom personnel et réfléchi.

(b) L a n é g a t i o n d e l ' i n c l u s i o n r é c i p r o q u e se réalise soit par inclusion univoque ($\mathrm{Op} \underset{\not\supset}{\subset} \mathrm{Os}$), soit par exclusion.

Le terme de l'inclusion exclut la combinaison avec un adjectif. Dans les cas, rares d'ailleurs, où le pronom personnel est admis dans le voisinage immédiat d'un déterminant, le sens de la relation entre Op et Os demeure le même : inclusion réciproque (cf. *Dimineața am plecat cu* **pantofii** *curați, seara m-am întors cu* **ei** *murdari*) (« Le matin en partant j'avais les souliers propres, le soir ils étaient crottés ») (voir *Première partie, chap. I*, § 2.1.2). Ce n'est pas le cas lorsque l'adjectif détermine un pronom démonstratif ou indéfini (cf. *Îmbracă fie* **rochia albastră**, *fie pe* **cea albă** (« Mets soit la robe bleue soit la blanche »), où entre l'objet dénommé par le nom S (*rochia albastră* « la robe bleue ») et celui indiqué par P (*cea albă* « la blanche ») il y a rapport d'exclusion.

2.2. Homo-désignation

Dorénavant, tous les traits distinctifs vont se rapporter à des éléments qui caractérisent un seul objet, à savoir, celui évoqué par le substitut. C'est pourquoi les axes sur lesquels ils sont articulés peuvent être appelés axes h o m o-d é s i g n a t i f s.

2.2.1. *Intra-désignation.* Dans la plupart des cas, les termes des substituts décrits ci-dessus se rallient à deux catégories suivant que leurs sèmes expriment des qualités internes de l'objet désigné (intra-désignation) ou le cadre extérieur (spatial ou temporel).

Dans le sous-système (a) — inclusion réciproque — les pronoms personnel et réfléchi représentent le terme de l ' i n t r a-d é s i g n a-

tion et les adverbes *aici* « ici », *acolo* « là », *acum* « maintenant », *atunci* « alors » représentent le terme de l'extra-désignation).

Dans le sous-système (b), les indéfinis constituent le terme de l'intra-désignation et les démonstratifs — le terme opposé.

Les adverbes *aşa* « ainsi », *da* « oui », *nu* « non », les pro-adjectifs, les pro-verbes expriment la simple affirmation ou négation des objets exprimés antérieurement sans y ajouter d'autre information, qualitative ou circonstancielle ; c'est pourquoi ils peuvent être considérés comme termes neutres de l'intra-désignation.

2.3.2. *Temporalité.* Le terme négatif de l'axe de l'intra-désignation du système (a) laisse distinguer des indices du temps (*acum* « maintenant », *atunci* « alors ») et de l'espace (*aici* « ici », *acolo* « là »). L'expression de l'espace peut exprimer également le temps. Il s'ensuit que le trait marqué de l'opposition est la temporalité.

Le terme négatif de l'axe de l'intra-désignation du système (b) syncrétise dans une même expression la temporalité et la spatialité (*anul acesta* « cette année-ci », *cartea aceasta* « ce livre »).

2.3.3. *Non-coïncidence.* Les pronoms personnels, réfléchis et démonstratifs ainsi que les adverbes-substituts sont articulés sur l'axe de la non-coïncidence.

Le pronom réfléchi indique une coïncidence (l'identité) entre l'objet et l'agent de la même action; dans certaines langues, en tant que possessif, le réfléchi exprime l'identité entre le posseseur et l'agent (voir, par ex. latin *suus*).

Les réfléchis peuvent apparaître dans les contextes des pronoms personnels (*el spune* « il dit » — *se spune* « on dit » ; *el îl spală* « il le lave » — *el se spală* « il se lave »), mais tout pronom personnel ne peut pas apparaître dans n'importe quel contexte du réfléchi (cf. *el se văicăreşte* « il se lamente » et non *el îl văicăreşte* « il le lamente »), l'expression de la coïncidence représente donc le terme extensif non-marqué.

2.3.4. *Quantité.* Les partitifs et les totalitaires se partagent en déterminations quantitatives et qualitatives. Puisque les indices de la qualité peuvent être aussi bien indices de la quantité (cf. *toţi* « tous », *unul* « un », *cîţiva* « quelques »), puisqu'ils groupent plutôt des signes de la détermination qualitative à ceux de la détermination quantitative il est normal que l'on prenne l'expression de la quantité pour terme positif de l'opposition.

2.3.4. *Pôles de la communication.* Les pronoms personnels présentent les oppositions spécifiques : émetteur (E⊂Op) : *eu* « moi », *noi* « nous » ~ non-émetteur (E⊄Op) : *tu* « tu », *voi* « vous », *el* « il », *ei* « ils » et locuteurs (E ou bien R⊂Op) ~ ~ non-locuteurs (E ou bien R⊄Op).

2.3.6. Les totalitaires ont comme axe spécifique la vision généralisante : cf. *fiecare* « chacun », *oricine* « n'importe qui » ~ *toţi* « tous » ; *oriunde* « n'importe où » ~ *pretutindeni* « partout » ; *cîndva* « une fois » ~ *totdeauna* « toujours ». Le terme non généralisant est extensif (voir *Deuxième partie, chap. II*, § **1.11**).

2.3.7. A partir de ce moment, le système semble retrouver son homogénéité. Les sèmes qui apparaissent se groupent autour de l'axe du discret : cf. *eu* « moi » ~ *noi* « nous » ; *tu* « tu » ~ *voi* « vous » ; *el* « il » ~ *ei* « ils » ; *unul* « l'un » ~ *unii* « les uns », etc. La plupart des subdivisions apparaissent dans la série des totalitaires et des partitifs. Ici la vision discrète se place à divers niveaux : (1) celui de l'ensemble auquel appartient la totalité considérée (*nimeni* « personne », *nimic* « rien », *oricine* « n'importe qui », *orice* « n'importe quoi », *cine* « qui », *ce* « quoi », par exemple, n'exigent l'expression explicite de la totalité à laquelle se rattache l'exemplaire considéré ; ils délimitent implicitement cette totalité : personnes ~ non-personnes) ; (2) au niveau de la totalité qui rallie l'unité considérée (aucun des partitifs n'exige la délimitation explicite de la partie, précisément parce que leur rôle est d'indiquer l'existence de la partition du sous-ensemble qui appartient à l'ensemble dénommé par le nom auquel le pronom renvoie pour le décodage : *unul dintre copii* « l'un des enfants ») ; (3) au niveau de la partie (*puţini* « peu de », *mulţi* « beaucoup de », *cîţiva* « quelques-uns » représentent l'expression d'une collection discrète ; *cineva* « quelqu'un » se rapporte à une personne, à un objet divisible de manière non uniforme, formé de parties discrètes).

C'est toujours dans le système des indéfinis qu'apparaissent des sèmes reflétant des différences d'intensité dans le caractère discontinu de l'ensemble considéré (*puţini* ~ *cîţiva* « quelques-uns » ; *unul* ~ *vreunul*, etc.).

3. MANIFESTATION DE LA STRUCTURE SÉMANTIQUE DAN SLE PLAN DISTRIBUTIONNEL

Au point de vue de la distribution, les substituts apparaissent comme une totalité de classes sans nul trait commun. La possibilité d'apparaître dans le contexte I. In + V ↑ ... (↓) (↑) et l'incompatibilité avec les contextes II. Da + ... + V (où Da = *acest* « celui-ci » / + morphème de genre, nombre et cas) et III. ... + Db (où Db = *acest...a* « celui-ci » + morphème de genre, nombre et cas) ne caractérisent que la classe du pro-groupe nominal (laquelle, nous l'avons déjà dit, ne coïncide qu'en partie avec les pronoms traditionnels (voir *Troisième partie, chap. VI*)).

3.1. Les diverses classes traditionnelles sont placées à divers niveaux quant au nombre de contextes relevants caractéristiques.

Ainsi, par exemple, les pronoms démonstratifs *acesta* « celui-ci » et *acela* « celui-là » s'isolent du reste des pronoms, dès le début de la classification, vu qu'ils présentent une combinaison identique à tous les 10 traits relevants considérés. Les totalitaires *amîndoi* « les deux » et *toți* « tous » ont, eux-aussi, en commun, 10 traits relevants.

Le pronom réfléchi demeure isolé jusqu'à la constitution de la classe qui réunit les séquences à un seul contexte commun.

Les pronoms personnels ne peuvent se grouper ensemble qu'au moment où le pronom de révérence s'y ajoute, sur la base de 7 contextes communs.

Les pronoms négatifs se distinguent par une combinaison spécifique de 8 contextes communs.

Les quantitatifs indéfinis, y compris *ceva* « quelque chose » et le distributif *fiecare* « chacun », ont en commun 5 traits distributionnels.

Les interrogatifs-relatifs *cine* « qui », *ce* « quoi », *care* « lequel » ne peuvent se grouper ensemble que s'il existe trois traits distributionnels communs. Les distances, donc, entre ces pronoms sont des plus grandes bien que, ordinairement, ils soient ralliés à un seul paradigme, dans le moment même où l'on distingue dans la grammaire traditionnelle, des catégories beaucoup plus homogènes (bien moins distantes) telle celle des démonstratifs ou des personnels.

Les soi-disant indéfinis se dissolvent dans un tas de classes distributionnelles, dont les plus homogènes sont les groupes *cineva*

Lei 7,50